

eISSN 2413-9009

TRAEKTORIÂ NAUKI

International Electronic Scientific Journal

Vol. 3, No 11, 2017

AGRIS
CAB Abstract
CEEOL
CEJSH
Dialnet
DOAJ
East View's Universal Database
EBSCOhost
Index Copernicus
RePEc
Russian Science Citation Index
CNKI Scholar
Ulrich's Periodical Directory

pathofscience.org

TRAEKTORIÂ NAUKI = PATH OF SCIENCE**Vol. 3****No 11(28)****2017**

Founded in August 2015. Publishing monthly.

Publisher

Altezero, s.r.o. & Dialog
 1129/6, Wurmova, Košice, 04023, Slovak Republik
 Ph.: (421) 905-38-36-97.

Founders:

Altezero, s.r.o., 1129/6, Wurmova, Košice, 04023, Slovak Republik
 Publishing Center "Dialog", 85/20 Traktorobudivnikiv st., Kharkiv, 61123, Ukraine

The journal is abstracted in the following international databases: AGORA, AGRIS, AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CAB Abstract, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Index Copernicus (ICV 2016 = 89.47), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, Russian Science Citation Index (IF RSCI 2016 = 0.043), ScienceOpen, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WorldCat.

Editor in Chief:

Kataev A., PhD (Economics), Ass. Prof.

Editorial Board:

Aksenova E., PhD (Techniques), Ass. Prof.
 Ananchenko K., PhD (Physical Education and Sport), Ass. Prof.
 Bobro N., PhD (Sociology), Ass. Prof.
 Bolotnaya O., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Holoborodko K., Doctor of Science (Language), Prof.
 Golubov A., PhD (Law), Ass. Prof.
 Zaytseva M., Doctor of Science (Arts), Prof.
 Zelenskaya L., Doctor of Science (Education), Prof.
 Kolos N., Doctor of Science (Chemistry), Prof.
 Komir L., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Malenko E., Doctor of Science (Language), Prof.
 Oberemok S., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Palchyk O., PhD (Agricultural Science), Ass. Prof.
 Panfilova A., Doctor of Science (Pharmacy), Prof.
 Podrigalo L., Doctor of Science (Medicine), Prof.
 Rogovoy A., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Treskunova L., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Horoshev A., PhD (History), Ass. Prof.
 Shatrovskiy A., PhD (Biology), Ass. Prof.

Editorial office 1:

1129/6, Wurmova, Košice, 04023, Slovak Republic

Editorial office 2:

85/20 Traktorobudivnikiv st., 61123, Kharkiv, Ukraine

E-mail: editor@pathofscience.org. Site: <http://pathofscience.org>

The journal is an international open-access, peer-reviewed electronic journal created to fully and promptly meet the information needs of the society in the knowledge gained in the course of research and development, research and design, design and technology and production activities of scientists and experts.

The journal publishes original research papers, review articles and short communications papers in the fields of Social, Technical, Natural sciences and Humanities. The scope of problems of articles is not limited.

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be barred by the authors. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in the articles published.

TABLE OF CONTENTS

SECTION "LANGUAGES"

Lyudmila Yuldasheva

- Еволюція заголовка українських творів 1001
[Evolution of the Title of Ukrainian Works]
(Language – Ukrainian)

Svitlana Tikhonenko

- Гротескні форми II частини роману Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера» 1009
[Emerging Forms of the Part II of Jonathan Swift's Novel "Gulliver's Travels"]
(Language – Ukrainian)

Olena Piterska

- Жанрова трансформація оповідань Елеанор Портер 1016
[Genre Transformation of Stories by Eleanor Porter]
(Language – Ukrainian)

Maya Sergienko

- Труднощі перекладу лексичної складової комп'ютерного дискурсу 1020
[Difficulties in Translating the Lexical Component of Computer Discourse]
(Language – Ukrainian)

SECTION "TECHNICS"

Roksolana Boidunyk

- Вафельні торти поліпшеного амінокислотного складу 2001
[Wafer Cakes of Improved Amino Acid Structure]
(Language – Ukrainian)

Babangida Baba, Azienita Binti Suratkon

- A Review of Effectiveness of Construction Waste Minimization Practices in Bauchi State, Nigeria 2012
(Language – English)

SECTION "PHILOSOPHY"

Tetiana Danylova, Halyna Salata

- Світоглядні аспекти феномену лідерства: до постановки проблеми 3001
[Worldview Aspects of Leadership Phenomenon: Problem Statement]
(Language – Ukrainian)

SECTION "ECONOMICS"

Ruslan Skrynkovskyy, Nataliya Pavlenchyk, Solomiya Leskiv, Grzegorz Pawlowski

- Удосконалення діагностики антикризового управління підприємством у системі
управлінської діагностики 4001
[The Improvements of Enterprise Anti-Crisis Management Diagnostics in the System of Managerial
Diagnostics]
(Language – Ukrainian)

Grzegorz Pawlowski, Ruslan Skrynkovsky, Oksana Shpak, Yurii Vizniak

Розробка моделі системи управлінської діагностики підприємства на засадах удосконалення
діагностичних цілей 4010
[Development of the Model of the System of Managerial Diagnostics of the Enterprise on the Basis
of Improvement of Diagnostic Purposes]
(Language – Ukrainian)

Darina Kalinichenko

Публічний маркетинг з орієнтацією на потреби суспільства 4021
[Public Marketing with a Focus on the Needs of Society]
(Language – Ukrainian)

Еволюція заголовка українських творів

Evolution of the Title of Ukrainian Works

Людмила Юлдашева¹
Lyudmila Yuldasheva

¹ The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
81 Shevchenko Boulevard, Cherkasy, 18031, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.28-1

LCC Subject Category:
PG3801-3987

Received 13.10.2017
Accepted 08.11.2017
Published online
13.11.2017

Corresponding Author:
1alimduyl@ukr.net

© 2017 The Author. This
article is licensed under a
Creative Commons
Attribution 4.0 License

Анотація. Статтю присвячено дослідженню феномену заголовка фольклорних і літературних українських творів з огляду на зміни його характеристик у часі. Акцентовано увагу на основних формальних і семантичних особливостях заголовків фольклорних творів, творів давньої української літератури, літератури кінця XVIII–XI ст., літератури XX ст., творів періоду сучасної незалежної України. Досліджено динаміку та виокремлено основні тенденції номінування творів в історичному ракурсі.

Ключові слова: номінація; заголовок; еволюція заголовка; тенденції номінування; жанровизначальні заголовки.

Abstract. The article is devoted to the study of the phenomenon of the title of folklore and literary Ukrainian works while taking into account changes in its characteristics with time. The emphasis is on the main formal and semantic features of the headings of folklore works, works of ancient Ukrainian literature, the literature of the end of the XVIII-XI centuries, the literature of the XX century, works of the period of modern independent Ukraine. The dynamics are studied and the main tendencies of the nomination of works in the historical perspective are singled out.

Keywords: nomination; title; heading evolution; tendencies of nomination; genre-defining headers.

ВСТУП

У сучасних лінгвістичних дослідженнях сфокусовано увагу на номінативній системі мови, складних відношеннях динамізму в ній, що є показником діалектики людського мислення, та інтерпретації мовних явищ.

У номінативній системі мови осібне місце посідає заголовок, оскільки він є вербальним знаком іншого вербального продукту – тексту. Дослідження цього феномену має численну бібліографію. Таке зацікавлення зумовлене унікальним місцем заголовка в тексті, його структурно-семантичною складністю та розмаїттям функцій. Аналізуючи цей різновид онімів, дослідники (І. Р. Гальперін [1], С. Д. Кржижановський [3], В. А. Кухаренко [4], О. О. Остапчук [6], О. М. Траченко [8] та ін.) зазначають, що для заголовків характерні специфічні особливості, зокрема збереження внутрішньої форми, неможливість створення

чіткої класифікації, нестійкість і мінливість під впливом екстралінгвальних чинників тощо. Натомість ще й нині з'ясування особливостей номінативної парадигми українських творів у діяхронному ракурсі, вивчення процесуальної динаміки у творенні, функціонуванні й еволюції цієї номінативної групи потребує спеціальних розвідок. Опрацювання літератури з окресленої проблеми дає підстави вважати, що специфіка репрезентантів заголовкового корпусу фольклорних і літературних українських творів з огляду на зміни їхніх характеристик у часі є недостатньо вивченою, що й зумовлює актуальність наукового пошуку. Пропоноване дослідження виконане в аспекті діяхронного аналізу та має на меті окреслити динаміку й виокремити основні тенденції номінування українських творів в історичному ракурсі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Заголовки – своєрідні мікротексти, що відображають загальнокультурний контекст і містять інформацію про епоху, її цінності, ідеї. Це незамкнена лексична мікросистема, що постійно змінюється в просторі й часі, непостійна щодо свого складу, здатна відображати зв'язок між різними письменниками, країнами й культурами. Аналіз способів номінації творів у різні часи дає підстави стверджувати про зміну підходів до можливості ідентифікації текстових продуктів, що відображено не лише в змісті, а й у формі заголовків.

У філологічній науці побутує думка, що найдавніші твори не мали заголовків (А. С. Демін [2], К. Ю. Туркачова [9] та ін.). Зокрема, номінування фольклорних творів – плід пізнішої традиції. Нині важко визначити найперші назви фольклорних творів, до нас вони дійшли в записах дослідників XVIII–XIX ст., тож номінування відбувалося радше з огляду на тенденції цього часу: згорнутий сюжет із виокремленням основної події, акцентування головних персонажів тощо. Логічність розгляду цих номенів першими вмотивована тим, що виникнення усної народної творчості передувало появі літератури. Первинне побутування творів в усній формі спричинило варіативність текстів, а відтак і варіативність назв. Наприклад, на Полтавщині, Придніпров'ї та Чернігівщині побутувала казка «Івасик-Телесик», на Чернігівщині ця казка також відома під назвою «Івасик», а на Галичині – «Телесик»; варіантами назви «Вовк та козенята» (Придніпров'я, Поділля) є «Як вовк забавив козенят» (Чернігівщина), «Як вовк козенят захотів», «Вовк і семеро козенят» (Полтавщина). Майже на всіх українських землях поширена «Пісня про Бондарівну», яку зазвичай називали за першим рядком. Твір має декілька текстових варіантів, що, зокрема, спричинено інтенціями авторів-виконавців акцентувати увагу на достовірності фактів, описаних у творі, адже для створення ілюзії правдивості події переносять з одного місця в інше, ближче для реципієнтів. Це спричинило появу низки варіантів назв пісні: «У містечку Богуславі в Каньовського пана...», «У містечку Богуславку капелія грала...», «У Києві на риночку капелія грала» (Київщина), «Ой у Львові на риночку капелія грала» (Львівщина). Натомість на Тернопільщині ойконім замінено апелятивом, певно, з метою узагальнення: «Ой там у місті на риночку капелія грала...».

Називання найдавніших творів не мало такого значення, як нині. Напевно, ця процедура мотивована лише потребою відрізнити один твір від іншого.

Зазвичай назва визначала жанровий горизонт сподівань: орієнтувала слухача (чи читача) на певні жанрові моделі й ознаки. Це реалізовано за допомогою введення патронімічного елемента до назви: «**Казка** про билинку і горобця», «**Казка** про мудру дівчину», «**Дума** про Марусю-Богуславку» тощо. Популярність і поширення на великій території нівелювали необхідність акцентування на належності творів до певного жанру. Як наслідок – з'явилися редуковані назви з опущеною частиною – ідентифікатором жанру – та наявною пояснювально-з'ясувальною об'єктною частиною (формально знахідний об'єктний відмінок з прийменником *про*): «*Про жар-птицю та вовка*», «*Про сімох братів-гайворонів і їхню сестру*», «*Про злидні*», «*Про гору, що верхом сягала неба*» тощо. Хронологічні й територіальні зміни зумовили появу заголовкових пар, у яких наявний або відсутній жанровий маркер: «**Дума** про Марусю Богуславку» – «*Маруся Богуславка*», «**Дума** про Хмельницького і Барабаша» – «*Хмельницький і Барабаш*», «**Казка** про брата і сестру» – «*Сестра і брат*».

Іншою поширеною номінативною структурою є складне речення, редуковане до підрядної з'ясувальної частини; поширена оповідна структура з експліцитно вираженою предикативністю, що містить згорнуту основну інформацію про подію, яка створює сюжетну перспективу фольклорного твору: «*Як соловей чоловіка розуму навчив*», «*Як дядько чорта дури і діжку грошей від нього здобув*», «*Як заць ошукав ведмедя*», «*Як пес по перець ходив*». Поширеними номінативними структурами є складні речення, редуковані до підрядної обставинної причинової частини: «*Чому зайці сірі*», «*Чому гуси муються у воді, коти на печі, а кури порпаються у просі*».

У процесі номінування уснопоетичних творів акцентовано увагу на головних персонажах: «*Пан Коцький*», «*Котигорошко*», «*Цап та баран*» (зокрема, популярними були номінативні моделі, створені за принципом протиставлення позитивних і негативних персонажів: «*Чорт-змій і запродані діти*», «*Бджоли та ведмідь*», «*Дідова дочка та бабина дочка*», «*Лис і когут*» та ін.) чи на основних подіях твору:

«Перемога корсунська», «Втеча з турецької неволі», «Похорон», «Нагорода».

Пісенно-фольклорні твори зазвичай номіновані за першим рядком: «Їхав козак за Дунай...», «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?..», «А до мене Яків приходив...», який ставав початковим пунктом формування думки, джерелом розгортання історії. Показником емоційності й експресивності багатьох українських пісень є початкова підсилювальна емфатична частка *ой*, збережена у назвах, що відповідають першому рядкові твору: «**Ой** у полі криниченька», «**Ой** у вишневому саду там соловейко щебетав» тощо.

Заголовки для номінації масиву фольклорних творів, крім номінативної, виконували інформаційну функцію, тобто презентували основну тему чи проблему, маркували сутність конфлікту чи сюжету. До складу таких репрезентантів входять слова, ужиті в прямому значенні, розраховані на буквальне сприйняття, за винятком алегоричних назв, які трапляються у фантастичних творах.

Основною формою текстового втілення народної пам'яті став епос. Серед небагатьох пам'яток давньоукраїнської літератури X–XVI ст. – житія, сказання, повісті, слова тощо, на виокремлення яких використовують позбавлені структурно-семантичного розмаїття стилістично- чи жанровизначальні заголовки, що відображають неемфатичний, діловий стиль: «**Слово о плъку Игоревѣ Игоря сына Святъслава внука Ольгова**», «**Повѣсть времанныхъ лѣтъ**» (повість – у давньоруському значенні «повідомлення, сказання»), «**Житие преподобнаго отъца нашего Феодосия, ігумена печерьскаго**», «**Сказанія о святыхъ Бористѣ и Глѣбѣ**» (за Сильвестрівським списком, «**Съказание и страсть и похвала святу мученику Бориса и Глѣба**» за списком Успенського збірника), «**Чтение о житии и о погублении блаженную стратотерпцю Бориса и Глѣба**» літописця Нестора та ін. За припущенням Л. О. Дмитрієва [7], житія Бориса і Гліба, імовірно, виникли на основі однієї літописної повісті. Можливо, наявність варіативних назв також свідчить про втрату первинного варіанта літописної повісті чи відсутність заголовка в ньому, що, на думку А. С. Деміна [2, с. 5], було досить характерним для того часу: у багатьох списках функціювали індивідуальні заголовки творів або створені нові контамінації із частин старих заголовків. Номі-

нативні одиниці позначені низьким рівнем емотивності, що зумовлено кінцевою метою номінування – передати думку якомога точніше, максимально реалізуючи денотативне значення фрази-заголовка.

Наступні століття автори прагнули гранично докладно представити твір, щоб дати читачеві найповніше уявлення про його зміст. Описові заголовки з представленою розгорнутою інформацією (дескриптивні заголовки) функціювали як анотації до тексту твору. Література цього часу представлена порівняно невеликою кількістю репрезентантів з однотипним тематичним навантаженням. Зазвичай такі заголовки, як і в IX–XIV ст., позбавлені емоційно-експресивного значення; за змістом – це короткий «звіт» сюжету, що містить указівку на головного героя та / чи автора. Незавжди автори творів функційно відмежовували заголовок від вступу, передмови, інструкції до читання твору, анотації тощо. У цьому разі варто говорити про заголовковий комплекс, обтяжений зайвими подробицями та деталями. Наприклад: чи «*Владимир, всіх словеноросійських стран князь і повелитель, от невірія тьми во великий світ евангельський духом святым приведен в літо от Рождества Христова 988; нині же в преславной академії Могило-Мазеповіанської Київської, привітствующой ясневельможного его царського пресвітлого величества войська запорозького обох стран Дніпра, гетьмана і славного чину святого Андрея-апостола, кавалера Іоанна Мазепи, превеликого свого ктитора, на позор російському роду от благородних російських синов, добрі здевоспитуємих, дійствієм, еже от поетов нарицається трагедокомедія, літа господня 1705, поля з дня, показанный*» Ф. Прокоповича чи «*Милость Божія, Украину от неудобносимих обид лядських чрез Богдана Зиновія Хмельницького преславного войск запорозких гетьмана, свободившая, и дарованими ему над ляхами победами возвеличившая, на незабвенную толиких его щедрот пам'ять репрезентованная в школах кievских 1728 літа*» (анонімний твір). Дескриптивні заголовки, які розкривали загальні контури сюжету, були популярними до кінця XVIII ст., хоча з часом вони ставали коротшими й конкретнішими, позбавленими зайвого вдокладнення («*Трагедія о смерті посліднього царя сербського Уроша V і о паденні Сербського царства*» М. Козачинського). Ім'я автора в заголовках, побудованих за описовою моделлю, хоч і було

факультативним, проте досить поширеним елементом: «Книжка **Иоанна Мниха Вишенского** от Святой афонской горы. В напоминание всѣх православных христиан, братствам и всѣм благочестивым, в Малой России в Коронѣ Полской жителствующими ноческого чина общежителем, архимандритам, и священноинокам, и честным монахам, и инокиням всѣм, сестрам нашим, и прочим тщателям церковным, благодать господя нашего Иисуса Христа и любви Бога Отца и причастив Святого Духа буди со всѣми вами». Тенденція зазначати автора в заголовкові твору протрималася до середини ХІХ ст., але справжні автори з часом замінювали вигаданими літературними особистостями (авторами чи видавцями), яких письменники наділяли власним авторським стилем та манерою письма: «Вечори на хуторі біля Диканьки. Повісті, видані пасічником **Рудим Паньком**» М. Гоголя.

Особливого поширення в давній українській літературі набули дублетні заголовки, на кшталт: «Апокрисис, або отповѣдь на книжки о соборѣ Берестейском, именем людей старожитній релѣ и греческой, через Христофора Филялета врхлѣ дана» Х. Філарета; «Млеко, од овці пастиру належное, або труди поетицькіі, во честь преблагословенної Діви Марії составленіі...» І. Вишенського та ін. Такі заголовки водночас мали узагальнювально-індивідуалізований сенс: їхній жанрово-стилістичний елемент засвідчував належність до чинного літературного канону, а інша частина була конкретизатором певного тексту в низці репрезентантів окремого жанру чи стилю. Анонімні кореляти концептосфери «релігія» представлені в літературі того часу частотним номінативним корпусом.

Книжна література кінця ХVІІ–ХVІІІ ст. вирізнялася розмаїттям жанрів. Переважали українськомовні твори; польськомовні та латиномовні в доробку українських авторів траплялися рідше. Зі зміною характеру літератури змінюються й основні тенденції номінування творів: описові заголовки поступово втрачають популярність. Приблизно з цього часу заголовки стають ідентифікаторами концепту творів української літератури. Проаналізувавши заголовкову канву творів Г. Сковороди, виокремлюємо новітні тенденції номінування творів того часу. Визначеному заголовковому масиву притаманні такі риси:

- винесення в заголовок найменувань головних персонажів: «*Мурашка и Свинья*», «*Орел и Черепаша*»;
- використання латини: «*De libertate*» («*Про свободу*»), «*Est quaedam maerenti flere voluptas*» («*У горі певну втіху приносять сльози*»), «*Quid est virtus?*» («*Що таке чеснота?*»);
- інтертекстуальність «*Fabula de Tantalos*» («*Фабула про Тантала*»), «*In natalem Jesu*» («*На народження Ісуса*») тощо.

Аналізована низка заголовків характеризує особливості світосприйняття Г. Сковороди, а також нові тенденції номінування творів. Представлені кореляти засвідчують урізноманітнення тематики творів, використання метафоричних елементів під час номінування. На тяжіння письменника до образного найменування вказує й назва збірки «*Сад божественних пѣсней, прозябший и зерн Священнаго Писанія*» («*Сад божественних пісней, що проросли із зерен Святого Письма*»), де сукупність віршів збірки метафорично поійменована садом. Заголовки розгортаються «не в довжину», а в «глибину», утрачаючи другорядні деталі й підсилюючи значеннєве навантаження.

Г. Сковорода популяризує в Україні жанр байки. Під час номінування байок зазвичай дотримується популярного в європейському й світовому байкарстві принципу симетричного / асиметричного дуалізму: (пор.: «*Le Lièvre et latortue*» («*Заєць і Черепаша*»), «*Lecorbeau et lerenard*» («*Ворона і Лисиця*») Лафонтена і «*Чиж и Щиглик*», «*Орел и Сорока*» Г. Сковороди). Заголовок розгортається в тексті як протиставлення двох позицій. Найменування персонажів, винесених у заголовок, виконують не лише номінативну функцію, але й набувають значення імпліцитної характеристики персонажів та є умовно-алегоричним утіленням ідей. Автор урізноманітнює коло персонажів байок, порушуючи умовно-алегоричну традицію жанру й надаючи йому виражальної гнучкості, водночас це сприяє розширенню спектра ідей та ускладнює зміст заголовка. У монолексемних заголовках переважають множинні форми іменників: «*Собаки*», «*Жаворонки*». Такий формальний вигляд зумовлений алегоричним узагальненням особливостей певної соціальної групи, характерів, манер поведінки тощо.

У ХІХ ст. дескриптивні заголовки (анотація) виходять з активного вжитку, сюжетні заго-

ловки згортаються до декількох слів і вже не вдокладнюють текст. Із літератури кінця XVIII–початку XIX ст. показовими щодо заголовків є твори Т. Шевченка. На підставі дослідження текстології й поетики Шевченкових заголовків (Н. П. Чамата [10], В. В. Межвинський [5]) виокремлюємо такі особливості номінування творів поетом: антропоцентричність заголовків, суть якої виявляється в тому, що власне людина стає центром мистецького дослідження, а в заголовку, найсильнішій позиції твору, відображено її проблеми, переживання, вчинки («*Катерина*», «*Наймичка*», «*Мар'яна-черниця*»); тяжіння до акцентування історичного минулого («*Великий льох*»; «*Іван Підкова*», «*Гайдамаки*», «*Холодний Яр*»); маркування жанрової орієнтації творів («*І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє*» – заголовок-стилізація).

Традиційно уснопоетичні твори називали за першим рядком. Цю тенденцію перенесено й на називання літературних поезій. Зокрема, саме такому номінуванню надає перевагу Т. Шевченко: «*Минають дні, минають ночі...*», «*Садок вишневий коло хати...*», «*І виріс я на чужині...*», «*Думи мої, думи мої...*» та ін. (59%). Цей рядок стає поштовхом для розвитку ліричної свідомості, висхідним пунктом формування концепту твору.

Підходи до номінування, які використовував поет, переважатимуть і надалі. Поступово заголовки перетворюються з розпізнавального знака на композиційний центр твору: зумовлюють вибір тематики, окреслюють кульмінаційний момент. У процесі еволюції заголовка літературного твору спрощується його інформаційна сфера, натомість заголовки ускладнюються в атрактивному та образному вимірах. Змінюється змістове наповнення творів: від літописних оповідей і хронік інтерес зміщується в напрямку до зображення внутрішнього світу героїв, розкриття душевного стану, пошуку психологічного підґрунтя різних вчинків. Заголовок більше не містить опису подій чи стислого викладу твору, а є пошуком своєрідного коду твору. По-новому формується текстова-заголовковий комплекс, який осмислюється лише цілісно, а отже, передбачено ретроспективне сприйняття заголовка. Навіть монологічні заголовки, зокрема дуже поширені на той час антропонімічні («*Ориця*» М. Куліша, «*Горпина*» Марка

Вовчка, «*Харитя*» М. Коцюбинського та ін.), після прочитання творів обростають новими значеннєвими конотаціями. Інколи автори акцентують власну оцінку персонажів чи змісту твору («*Щира любов*», «*Сердешна Оксана*» Г. Квітки-Основ'яненка). Розуміння заголовків-символів також відбувається після ознайомлення з текстом. Так, у назві «*Сойчине крило*» І. Франко не просто фіксує літальний орган лісового перелітного рудувато-сірого птаха родини воронових, – *сойка* у творі стає уособленням героїні твору Марії, а *сойчине крило* – символом волі, свободи й душі. Прикметною ознакою заголовків вітчизняної белетристики XIX ст. є ускладнена семантика, що досягається домінуванням алегоричних та метафоричних елементів: «*Коні не винні*» М. Коцюбинського, «*Гей, бики!*» С. Руданського, «*Украдене щастя*» І. Франка, «*Голосні струни*» Лесі Українки, «*Голодна воля*» Панаса Мирного, «*Старі сучки й молоді парості*» М. Кропивницького та ін.

Кращі твори письменників XIX ст. розраховані на освічених читачів. Заголовки ускладнюються реаліями, розуміння яких ґрунтується на фонових знаннях, де денотативна семантика межує з конотативною, зокрема з культурно-національною: «*Кармелюк*» Марка Вовчка (*Кармелюк* – народний месник, український національний герой, керівник повстанського руху на Поділлі 1813–1835 рр. проти національного й соціального гніту), «*Чорна рада. Хроніка 1663 року*» П. Куліша (*Чорна рада* – зібрання, скликане для обрання гетьмана Лівобережної України, спричинило нові чвари й фатальний розкол України на Лівобережну й Правобережну).

Саме в цей період у заголовки інтенсивно проникає інтертекстуальність, яка, з одного боку, передбачає достатній рівень освіченості читача, спроможного провести паралелі між реаліями минулого і сучасного, відчуті алюзійні й ремінісцентні зв'язки й, з огляду на це, осягнути концепцію твору, з іншого боку, налаштовує читача на новий емоційний контакт із твором. Зокрема, заголовок Франкових поем «*Страшний Суд*», «*Каїн*», «*Смерть Каїна*» спроектовано на біблійні історії, назва роману «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» Панаса Мирного та І. Білика – покликання на старозавітну Книгу Йова. Українські письменники XIX ст. для номінування своїх творів активно використовували репрезентанти національного шару прецедентності – уривки

пісень, приказки, прислів'я, сентенції: «Хоч з мосту та в воду», «Попри сили не попреш, з чим родився, з тим і вмреш» А. Свидницького, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «За двома зайцями» М. Старицького, «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького, «Лихий попутав» Панаса Мирного, «Де зерно, там і полова» М. Кропивницького та ін. Такі заголовки афористично конденсують зміст тексту, а отже, зв'язок між цими елементами твору імпліцитний. Інтертекстуальний характер також мають популярні на той час латиномовні номінативні моделі на кшталт «*Semper idem!*» («Завжди те саме!») І. Франка, «*Contra spem spero!*» («Без надії сподіваюсь!») Лесі Українки, «*Fata Morgana*» М. Коцюбинського («Марево»). Такі заголовки розширюють межі твору, проектуючи його значеннєву перспективу.

Автори в заголовках удаються до руйнування стереотипного очікування, використовуючи слова – назви жанрів в непрямих їхніх значеннях. Своєрідна «календарність» «*Веснянок*» І. Франка частково нівельована, тексти побудовані на паралелях світу природи зі світом громадянських та соціальних інтересів людини; «*Дума про Наума Безумовича*» І. Франка є бурлескною варіацією думи, яка лише за формою нагадує думу, а за змістом – сатирична поема (на що й орієнтує ім'я головного героя); у «*Лісовій пісні*» Лесі Українки лексема *пісня* також не є маркером жанру, а радше оприявленням ліризму й поетичності твору, виділення особливого тла історії кохання Лукаша і Мавки – мелодії сопілки та пісні лісу. У ХІХ ст. з'являються заголовки, що репрезентують концептуальну інформацію: «*Перехресні стежки*» І. Франка, «*Тіні забутих предків*» М. Коцюбинського, «*Земля*» О. Кобилянської, «*Камінний хрест*» В. Стефаника, «*Не судилось*» М. Старицького та ін.

Видозмінюються дублетні заголовки (звужуються без акцентування уваги на жанровій належності): «*Глитай, або ж Павук*» М. Кропивницького, «*Наталя або Дві доли разом*» М. Макаровського та ін. Крім того, окреслена тенденція до включення читача в процес співтворчості з автором. Набувають поширення комунікативні заголовкові моделі, до яких, з огляду на комунікативну інтроспекцію, зараховують заголовки-запитання, заголовки-оклики та заголовки, що містять звертання: «*Як там у небі?*» І. Франка, «*Хто*

винен?» І. Карпенка-Карого, «*Ось куди ми підемо, небого!*» Т. Бордуляка, «*Граї, моя пісне!*» Лесі Українки. Запитання акцентують на проблемі, заохочують до роздумів над нею, вимагають пошуку відповіді; оклики спонукають до дії, звертання зосереджують увагу на адресатові.

Література ХХ ст. перейняла традиції називання з попереднього століття, проте й мала деякі притаманні лише їй риси. Окреслити основні тенденції номінування творів цього періоду можна лише в загальних рисах, що зумовлено, зокрема, співіснування в межах одного хронологічного відрізка письменників, протилежних за світовідчуттям, достатньо великою кількістю творів-репрезентантів та розмаїттям представленої тематики. Для письменників-експериментаторів заголовки стає ознакою епатажності й маркером стилю: «*П'єро мертвопетлює*», «*Тов. Сонце*», «*Експресовітер*» Михайля Семенка, «*Предсонцоря*» Гео Шкурупія. Основне семантичне навантаження заголовків у радянській літературі виконує лексика, що формує соціальну концептосферу: «*Мехзавод*» Л. Смілянського, «*Партія веде*» П. Тичини, «*Диктатура*» І. Микитенка, «*Червоні галстуки*» П. Панча тощо. Водночас низка прогресивних письменників не обмежувалася соціальною проблематикою, урізноманітнюючи тематичний спектр творів, а отже, й заголовків: «*У житах*» Г. Косинки, «*Рання осінь*» Є. Плужника, «*П'ята симфонія*» Є. Маланюка, «*По дорозі в Казку*» Олександра Олеся, «*Ірій*» В. Дрозда та ін. Найбільшого поширення набувають заголовки-символи, заголовки-метафори, заголовки-алегорії, заголовки-алюзії: «*Хрест*» О. Кобилянської, «*В чужім гнізді*» А. Чайковського, «*Кіт у чоботях*» М. Хвильового, «*Повість полум'яних літ*» О. Довженка, «*Ніж у сонці. Феєрична трагедія у двох частинах*» І. Драча, «*Зелена радість конвалій*» Є. Гуцала, «*Собор*» О. Гончара, «*Сад Гетсиманський*» І. Багряного та ін. Заголовки стає структурно розмаїтим і семантично різноплановим.

За останні тридцять років заголовки української літератури зазнав кардинальних змін, передусім у функційно-прагматичному плані, що, зокрема, виявилось в його демократизації, інтелектуалізації, деідеологізації, інтернаціоналізації та креолізації: «*АМ™*» Ю. Іздрика, «*Requiem на замовлення*» С. Самосенка, «*Ги-ги-и*» Ю. Винничука, «*Мені тринадцятий рік ми-*

нав» В. Неборака, «Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Сто бак\$ів» С. Ушкалова та ін. Значно посилена рекламна функція заголовка.

ВИСНОВКИ

Отже, номінативний корпус творів у діахронному ракурсі структурно та семантично неоднорідний. Номінування фольклорних творів зумовлене потребою виокремлення твору із загальної низки. Заголовки творів цього періоду увиразнювали сутність конфлікту чи сюжету, акцентували увагу на головних персонажах, на темі чи на проблемі. Фольклорний заголовок як інформаційний маркер твору зазвичай побудований із використанням слів у прямому значенні, виняток становили лише алегоричні найменування героїв. Для номінативних одиниць давньої української літератури характерний високий рівень інформативності, який формується за допомогою розгорнутої інформації про текст, натомість їм властивий низький рівень емотивності. Важливими елементами заголовка була презентація головного героя (головних героїв) та автора. Книжна традиція кінця XVII–XVIII ст. позначена новими тенденціями номінування творів: заголовок набуває ознак композиційного центра твору, суттєво звужена інформативність заголовка внаслідок поступової відмови від описових заголовко-

вих моделей, натомість ускладнено його атрактивність та образність. У XIX ст. посилено семантичне навантаження заголовків, набувають особливого поширення заголовки-алегорії, заголовки-метафори, заголовки-символи, заголовки-алюзії. Література XX ст. строката й розмаїта, що ускладнює виокремлення загальних номінативних тенденцій цього періоду. Текстовий номінативний масив формується на підставі основних тенденцій номінування кінця XVII–XIX ст., проте окремі групи письменників пропонують свої підходи в номінуванні творів: зокрема, структуралісти експериментують із формою та змістом заголовків, представники соціалістичного реалізму ідеологізують представлену в заголовку інформацію. Номінування творів порубіжжя XX–XXI ст. визначають тенденції демократизації, інтелектуалізації, деідеологізації, інтернаціоналізації, атрактивності та креолізації.

Різні історичні тенденції номінування передусім пов'язані зі здатністю заголовка задавати певний поріг очікування та з необхідністю реалізації запитів читачів. Вони віддзеркалюють специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття, реалізації номінативних моделей, фіксації важливих фрагментів світогляду окремих соціальних груп суспільства, ціннісні й психологічні пріоритети, притаманні різним хронологічним зрізам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- Gal'perin, I. R. (1981). *Tekst kak Obyekt Lingvisticheskogo Issledovaniya* [Text as Objective of Linguistic Research]. Moscow: Nauka (in Russian)
[Гальперин, И. Р. (1981). *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва: Наука].
- Demin, A. S. (2008). "Skazaniye o Mamayevom poboishche" ["Tale of the Mamai's Battle"]. In A. V. Arhangel'skaya (Ed.), *Istoriya Drevn'erusskoj Lit'eratury* (pp. 126–131). Moscow: Yazyki Slavyansky Kul'tur (in Russian)
[Демин, А. С. (2008). «Сказание о Мамаевом побоище». В А. В. Архангельская (Ред.), *История древнерусской литературы* (с. 126–131). Москва: Языки славянских культур].
- Krzhyzhanovsky, S. D. (1931). *Poetika Zaglaviy* [Poetics of Titles]. Moscow: Nikitenskiye Subbotniki (in Russian)
[Кржижановский, С. Д. (1931). *Поэтика заглавий*. Москва: Никитинские субботники].
- Kuharenko, V. A. (1988). *Interpretatsiya Teksta* [Interpretation of Text]. Moscow: Prosveshcheniye (in Russian)
[Кухаренко, В. А. (1988). *Интерпретация текста*. Ленинград: Просвещение].
- Merzhvinsky, V. V. (2010). Zaholovky poem T. Shevchenka rann'oho periodu: osoblyvosti semantichnoho kodu, spetsyfika parametriv formy [T. Shevchenko's early poem titles: specific

- of semantic code, specification of the formal parameters]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Filolohichni nauky*, 11, 147–154 (in Ukrainian) [Мержвинський, В. В. (2010). Заголовки поем Т. Шевченка раннього періоду: особливості семантичного коду, специфіка параметрів форми. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки*, 11, 147–154].
6. Ostapchuk, O. A. (1998). *Nazvaniye Literaturnogo Proizvedeniya kak Obyekt Nominatsiyi (Na Materiale Russkoy, Polskoy i Ukrainskoy Literatury XIX veka)* [Name of the literature work as object of nomination (within materials of Russian, Polish and Ukrainian literature of 19–20-th century)] (Doctoral dissertation). Moscow: MGU (in Russian) [Остапчук, О. А. (1998). *Название литературного произведения как объект номинации (на материале русской, польской, украинской литературы XIX в.)* (Канд. дис.). Москва: МГУ].
 7. Dmitriev, L. A. (Ed.). (1985). *Skazaniye o Borise i Glebe. Faksimil'noye vosproizvedeniye zhitynykh povestey iz Sil'vestrovskogo sbornika* [The Legend of Boris and Gleb. The facsimilere production of the hagiographic stories from the Sylvester's collection]. Moscow: Kniga (in Russian) [Дмитриев, Л. А. (Ред.). (1985). *Сказание о Борисе и Глебе. Факсимильное воспроизведение житийных повестей из Сильвестровского сборника*. Москва: Книга].
 8. Trachenko, O. N. (1984). *Stilisticheskiye Harakteristiki Zaglaviya kak Znaka Teksta v Sintagmatike i Paradigmatike (na Materiale Angloyazychnogo Rasskaza)* [Stylistic characteristics of title as meaning of text in syntagmatic and paradigmatic (within materials of English novel)] (Doctoral dissertation). Kyiv: Kiyevskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy institut inostrannykh yazykov (in Russian) [Траченко, О. Н. (1984). *Стилистические характеристики заглавия как знак текста в синтагматике и парадигматике (на материале современного англоязычного рассказа)* (Канд. дис.) Киев: Киевский государственный педагогический университет иностранных языков].
 9. Turlachova, E. Y. (2008). *Zagolovok angloyazychnogo prozaicheskogo teksta v aspekte yego strukturnoy modeli (na materiale korotkikh rasskazov XIX–XXI vekov)* [The title of the English-speaking prose text in the aspect of its structural model (within materials of short stories of the 19–21-st century)]. *Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2(1), 33–40 (in Russian) [Турлачова, Е. Ю. (2008). Заголовок англоязычного прозаического текста в аспекте его структурной модели (на материале коротких рассказов XIX–XXI веков). *Вестник Вятского государственного университета*, 2(1), 33–40].
 10. Chamata, N. P. (1990). *Tekstolohiya i poetyka Shevchenkovykh zaholovkiv* [Textology and poetics of Shevchenko's titles]. In V. Borodin (Ed.), *Pytannya tekstolohiyi T. H. Shevchenka* (pp. 168–192). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian) [Чамата, Н. П. (1990). Текстологія і поетика Шевченкових заголовків. В В. Бородин (Ред.), *Питання текстології Т. Г. Шевченка* (с. 168–192). Київ: Наукова думка].

Гротескні форми II частини роману Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера»

Emerging Forms of the Part II of Jonathan Swift's Novel "Gulliver's Travels"

Світлана Тіхоненко¹
Svitlana Tikhonenko

¹ *Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*
2 Ostrogradski Street, Poltava, 36000, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.28-2

LCC Subject Category:
PE501-(693)

Received 13.10.2017
Accepted 08.11.2017
Published online 13.11.2017

Corresponding Author:
123svetlana2014@gmail.com

© 2017 The Author. This
article is licensed under a
Creative Commons
Attribution 4.0 License

Анотація. Статтю присвячено дослідженню гротескних форм у романі Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера» з опертям на текст II частини роману «Подорож до Бробдінгнгу». На підставі дібраного фактичного матеріалу простежено вияви гротеску в смисловому полі тексту твору. Гротескний світ роману є авторською моделлю людства, у якій Дж. Свіфт подає свій погляд не тільки на державний устрій сучасної йому Англії, а й на природу людини взагалі, розкриває особливості психології людського ества, особливості соціалізації людини. У II частині автор продовжує розгортати перед читачем складну та суперечливу картину людського існування, світ велетнів постає як амбівалентна система, в якій дивним чином поєднані риси ідеального суспільства та ідеального правителя, на погляд автора, із потворним обличчям людини та соціуму.

Ключові слова: Джонатан Свіфт; гротеск; смислове поле тексту; авторська художня модель; контрастність; амбівалентність.

Abstract. The article is devoted to the study of grotesque forms in Jonathan Swift's novel "Gulliver's Travels" based on the text of part II of the novel "A Voyage to Brobdingnag". On the basis of the selected actual material, displays of the grotesque elements in the semantic field of the work's text are traced. The grotesque world of the novel is the author's model of mankind, in which J. Swift presents his view not only on the state of the modern system of England, but also on the nature of man in general, reveals the peculiarities of the psychology of human nature, especially human socialization. In part II, the author continues to develop a complex and contradictory picture of human existence in front of the reader, the world of giants appears as an ambivalent system in which the features of an ideal society and ideal ruler, in author's opinion, with the ugly face of man and society, are marvelously combined.

Keywords: Jonathan Swift; grotesque; semantic text field; author's art model; contrast; ambivalence.

ВСТУП

Джонатан Свіфт посідає особливе місце в плеяді англійських просвітителів початку XVIII століття. Публіцистичність творчості Дж. Свіфта, його, на перший погляд, спрямованість більше на перебудову суспільства, ніж на внутрішній світ людини безпосередньо, визначила його місце в епосі Просвітництва, коли прагнення мораліста-просвітителя «виправити світ» надихало письменника на гос-

трі та яскраві твори, сповнені іронії та сарказму, завдяки яким він отримав таку широку популярність.

Роман Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» вважається вершиною творчості письменника, по суті його програмним маніфестом. Роман умістив роздуми автора про життя та долю людства. На думку українського літературознавця А. Шамрая, «це одна з найсумніших книжок в історії європейської літератури, найгост-

ріший памфлет на людство, але написано цю книжку не в нападі хворобливої мізантропії, а з почуттям «ненавидячої любові» до людини» [16].

У нашій статті ми зупинимося на II частині роману «Подорож до Бробдінгнегу» та спробуємо дослідити гротескність художнього світу та образів, які постають у смисловому полі тексту. Слід зауважити, що гротескні форми творчості Дж. Свіфта майже не висвітлені в сучасному літературознавстві. Письменник у полікультурному просторі опиняється у своєрідній «гротескній ситуації» – дослідники теорії гротеску (М. Бахтін, Ю. Манн, В. Кайзер, О. Шапошнікова, Т. Дормідонова) стверджують, що у творах Дж. Свіфта втілені найяскравіші вияви гротеску в європейській літературі, проте глибоких досліджень гротеску в текстах творів Дж. Свіфта на сьогоднішній день не існує.

Творчий спадок Дж. Свіфта досліджували такі науковці, як *Walter Scott* (В. Скотт), *G. Orwell* (Дж. Орвелл), О. Анікст, М. Заблудовський, В. Муравйов, А. Єлістратова, Ю. Прибатень, І. Паніна, E. W. Rosenheim (Е. Розенхайм), *C. Lawlor* (К. Лоулор), *E. D. Kirschner* (Е. Д. Кіршнер), N. Gramton (Н. Кремpton), *M. Cassini* (М. Кассіні), *Ph. W. Tirabassi* (Ф. В. Тірабассі), *L. S. Goldstein* (Л. С. Голдстейн), *J. H. Pearl* (Дж. Х. Перл), *P. P. Lee* (П. П. Лі). Увага вчених сконцентрована на жанровій специфіці роману, на образі автора-політика та втіленні політичних поглядів письменника на ідейно-тематичний аспект твору. Дослідники аналізують природу сатири в романі та вплив твору на розвиток сатиричного європейського роману. Окрім того, науковці досліджують формально-семантичні устрої образних художніх засобів у мові твору Дж. Свіфта щодо відповідностей текстів оригіналу та перекладів. Низка робіт європейських учених присвячена дослідженню тексту роману Дж. Свіфта в порівнянні з іншими творами світової літератури.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роман складається із чотирьох частин, які нерозривно поєднані між собою. На думку А. Інгера, «Мандри Гуллівера» по суті являють собою цикл памфлетів, об'єднаних одним героєм, і в кожному з них автор досягає окремої мети, ось чому і Гуллівер у кожній частині

(а іноді й у кожному епізоді) інший – то наївний, то проникливий, то благородний, то раболіпний і нікчемний, залежно від того, яку думку про людину й умови її існування прагнув у даному епізоді проілюструвати автор [10]. Отже, автор у своєму романі прагнув зобразити передусім свого сучасника. «Відправляючи» героя у незвідані світи, з кожною мандрівкою Дж. Свіфт розкриває нові грані людини та людства в цілому. Окрім того, кожна мандрівка героя розширює межі гротескної реальності Дж. Свіфта.

Для аналізу гротескних форм роману, ми в нашій статті спираємось на дослідження сучасної гротескології та праці відомих учених. З традиційної точки зору, гротеск – система художніх форм, що відхиляються від якоїсь ідеальної норми формотворчості або протиставлених їй, а також покликаних виявити невідповідність «нормі життєподібності», зображуваних подібними засобами предметів і персонажів (А. Лосев і Д. Шестаков «Історія естетичних категорій», роботи Ю. Манна і Х. Гюнтера, Ю. Лотман «У світі гротеску і філософії»).

Інша точка зору у М. Бахтіна, який, навпаки, говорить не про відхилення від норми, а про дві рівноправні і взаємодоповнюючі естетичні норми (або канони), що співіснують у культурі впродовж багатьох століть. У трактуванні М. Бахтіна, гротеск – уявлення життя в його амбівалентному, внутрішньому суперечливому процесі: «Гротескний образ характеризує явлення в состоянии его изменения, незавершенной еще метаморфозы, в стадии смерти и рождения, роста и становления. Отношение к времени, к становлению необходимая конститутивная (определяющая) черта гротескного образа. Другая, связанная с этим необходимая черта его – амбивалентность: в нем в той или иной форме даны (или намечены) оба полюса изменения – и старое и новое, и умирающее и рождающееся, и начало и конец метаморфозы» [3, с. 31].

Дж. Свіфт створює на сторінках свого роману химерний гротескний світ, у якому перед читачем постають образи політиків сучасної автору Англії, та водночас у смисловому полі тексту змальовано людство в усій його потворності та водночас крізь гіркий сміх письменника відчувається слабка надія на те, що люди зрозуміють послання автора. Всесвітньо відомий знавець англійської літератури

XVIII ст. та дослідник творчості Дж. Свіфта, професор *E. W. Rosenheim* (Едвард Розенхайм), у своїй роботі *Swift and the satirist's art* («Свіфт і мистецтво сатири») [17, с. 58], розмірковуючи про сутність сатири Дж. Свіфта, висловлює думку, що сатира письменника спрямована на людство, яке вважає себе раціональним на кшталт гуїнгнів, а насправді – купа огидних тварин егу. Дж. Свіфт закликає людей уникнути помилки, при чому в такій формі, яка унеможлиблює будь-які ілюзії. На жаль, часто-густо читач заплющував – і тепер заплющує – очі на істинний сенс авторського послання. Роман сприйняли в кращому випадку як відображення мізантропічних поглядів автора, що розчарувався в людській природі і, можливо, психічно хворий; в гіршому випадку – як кумедну пригодницьку книгу з елементами соціальної сатири [8].

Кожну із чотирьох подорожей Гуллівера укладено в певний цикл. Першою країною, до якої мандрівника закинула доля, виявилася Ліліпутія. Характерна вже сама назва цієї держави – деякі вчені припустили, що англійське слово *liliput* може мати значення «зіпсована дитина», тобто дитина, яка віддається порокам дорослих [2, с. 131]. Мова ліліпутів будується на алгоритмі простого замітника за зразком дитячих таємних мов. В основі шифру, винайденого сатириком, лежить англійська мова, але письменник також використовує французьку й елементи латини [14, с. 15]. Так, гротеск виявляється на семантичному рівні, створюючи амбівалентний образ ліліпутів: з одного боку, діти, що граються в дорослі ігри, з іншого – образ європейця в цілому.

Ліліпутія – художня модель сучасної Свіфту Англії та людства в цілому, не дарма географія вигаданої країни нагадує ландшафти й географічне положення Англії та водночас є замкненою, ізольованою від великого світу разом із Блефуску. Дж. Свіфт, створивши «ляльковий» світ Ліліпутії, де імператор наймудріший, найсильніший, найвищий з усіх царів світу, «чиї ноги упираються в серце землі, а голова сягає сонця» (це при тому, що зріст його дорівнює всього лише шість дюймів), де претенденти на високі посади стрибають на канаті, де представники різних партій носять різні за висотою підбори, де воюють із сусідньою країною через «релігійне» питання: з якого кінця розбивати яйце, нещадно висміює державний устрій Англії початку XVIII ст.

Водночас, Дж. Свіфт, використавши найвиразніші засоби гротеску, що виявляються на різних рівнях смислового поля тексту, створює у першій частині свого роману художню модель людства. Проте потреба продовжити розмову з читачем, сказати йому щось надзвичайно важливе не вичерпалась першою частиною.

Після повернення додому доля змусила героя покинути батьківщину вже через два місяці, і констатацією цього факту відкривається друга книга подорожей Гуллівера. Як і в першій частині, автор, син математичного та раціоналістичного століття Ньютона й Декарта, за визначенням М. Заблудовського [9], чітко повідомляє час і місцезнаходження свого героя. Це створює, з одного боку, ілюзію правдоподібності, з іншого, читач, озброєний досвідом першої частини, розуміє, що на Гуллівера знову чекають неймовірні фантастичні пригоди. Отже, гротеск виявляється на рівні часопросторових параметрів тексту, який впливає на читацьке сприйняття, що, у свою чергу, дає можливість автору показати людство під іншим кутом зору.

Новий цикл, як і попередній, починається з опису потужної бурі, у результаті якої відважний мандрівник опиняється в незнайомій країні, населеній велетнями. За рахунок зміни масштабу відбуваються зміни у світосприйнятті як героя, так і читача. Якщо Ліліпутію можна осягнути одним поглядом, то художній простір Бробдінгнегу для героя та читача обмежений неймовірно великими розмірами. На нашу думку, автор різко зміщує площини тексту у II частині, переорієнтовуючи читача на зовсім іншу проблематику тексту.

У другій частині все повертається зворотнім боком. Мешканці країни – велетні. Свіфт продовжує грати з контрастністю розмірів. Гуллівер потрапляє у становище ліліпута. У цьому світі він сам стає нікчемною істотою, комахою, «сплекноком». Гротескність образу Гуллівера виявляється за рахунок маніпуляцій із масштабом і перспективою – головний герой може з об'єкта загрози перетворюватися в її суб'єкт, що з ним і відбувається у світі велетнів [5, с. 108].

З іншого боку, маленький зріст Гуллівера дає йому можливість побачити те, що не бачать великі люди, наприклад, неприємні сторони людського тіла поблизу. Опис людського тіла «крізь збільшувальне скло», по-перше, подає

читачам авторське уявлення про людину як істоту, певною мірою, недосконалу, навіть потворну, по-друге, примушує замислитись, чому саме автору знадобилось викликати огиду у читача від сцени годування груддю, наприклад, Дж. Свіфт ставить на меті не тільки показати всю потворність державного устрою та вад людських душ, а й дати зрозуміти читачам, що і ззовні людина недосконала. Тут автор входить у полеміку з митцями Відродження, які прославляли Людину та красу її тіла. Дуже важливо для автора було примусити читача відчутти власну потворність та недосконалість: *«Це навело мене на деякі роздуми з приводу гарної шкіри наших англійських дам, які здаються нам такими вродливими лише тому, що вони однакового з нами зросту, а їхні вади можна бачити тільки крізь збільшувальне скло, що ясно показує, яка насправді груба, шорстка й погано забарвлена найніжніша й найбільша шкіра»* [13, с. 64]. Разом із тим, герой зазначає, що королева та нянечка Глемделкіч – прекрасні, тим самим, автор підкреслює, що краса – категорія суто суб'єктивна.

В образах велетнів автор поєднує риси мудрих правителів, устами короля Бробдінгнегу Дж. Свіфт подає власну позицію щодо устрою сучасного йому світу та бачення ідеального суспільства. У словах короля – ключ до розуміння авторського ставлення до державного устрою та життя людей загалом: *«...зауважив, яка то нікчемна річ людське величання, коли його наслідують і такі мізерні комахи, як я. А проте, мовляв, він ладен заприсягтися, що й у цих створінь є свої титули та ордени; і вони ліплять собі гнізда й риють нірки, називаючи їх будинками та містами; і вони вихваляються вбранням та каретами; і вони кохають, воюють, сперечаються, обдурюють та зраджують одне одного... Мій маленький приятелю Грілдріг, ви склали тут чудовий панегірик вашій батьківщині. Ви наочно довели, що найістотніші якості, необхідні для законодавця,— це нецтво, лінощі й порок; що найкраще тлумачать і застосовують закони ті люди, чії інтереси і здібності спрямовані на те, щоб перекручувати, заплутувати і нехтувати їх»* [13, с. 123, 140]. На думку А. Єлістратової, король Бробдінгнегу – мудрий та добрий велетень, який нагадує славного Гаргантюа Ф. Рабле, саме в словах правителя розкривається заповітна думка Свіфта про велике значення творчої мирної праці

[7]: *«І він упевнено сказав, що той, хто знайде спосіб зростити два колоски там, де досі родив один, зробить для своєї країни та всього людства куди більше добра, ніж усі політичні діячі разом»* [13, с. 133].

Водночас, бробдінгнежці вражають своєю жорстокістю та ксенофобією, чим мало відрізняються від ліліпутів. На людську сутність розмір ніяк не впливає – немає нічого ідеального й надлюдського. Мандрівник спостерігає звичайних людей у невідомому для них ракурсі. Часом йому здавалося, що він знаходиться при англійському дворі, із леді й лордами з їхнім кривлянням та порожніми розмовами [1]. Гротескність образів велетнів виявляється ще й тому, що вони всі – і темні селяни, і освічені правителі – ніяк не бажають бачити в Гуллівері людину, недарма няня Гуллівера – дитина, дівчинка, яка, як і будь-яка дівчинка, мріє про живу ляльку. Герой і стає живою лялькою для велетнів, живе у ляльковому будиночку, спить на іграшковому ліжку, стає улюбленою забавкою для королеви. Гротескність ситуації, у якій опиняється Гуллівер, полягає в тому, що герой виявляє набагато більше мужності та сили духу, порівняно з І частиною: він бореться з величезними щурами, мухами, мавпою, проте всі подвиги Гуллівера виглядають смішно та жалюгідно, як і сам герой. На думку В. Муравйова, вважати Гуллівера в країні велетнів жалюгідним та комічним – просто не зрозуміти роман [12, с. 67]. Увесь героїзм Гуллівера має викликати в читача відчуття власної слабкості та водночас віру в силу людського духу. Таке поєднання протилежних начал притаманне людській природі, автор розкриває глибину внутрішнього світу людини, її слабкості та силу. Глибинна антитеза, яка пронизує смислове поле тексту роману, реалізує сатиричну модальність твору та створює гротескний світ, у якому зливаються прекрасне та потворне, високе та низьке [14].

Сам Гуллівер, як вірно служив маленьким можновладцям у Ліліпутії, тепер так само взято служить королю та королеві велетнів. Автор змальовує стан людини в лещатах психологічного та соціального рабства. Дж. Свіфт у висміює покірність та, як наслідок, втрату свободи.

Сама держава Бробдінгнег не є досконалою, як нас намагається переконати Гуллівер: автор підкреслює, що мешканці не можуть зба-

гнути абстрактних ідей, книг у них мало. Для творця та мислителя доби Просвітництва, яким був Дж. Свіфт, це серйозний недолік як для державного устрою, так і для громадян. «Великість» бробдінгнежців підкреслено тілесна, тобто реальна, груба, проста. Виходячи з цього й побудоване суспільне життя країни. Тут немає ані витонченого мистецтва управління, ані прогресу природничих наук. Дж. Свіфт описує матеріальність людського існування, яка слугує підставою для здорового глузду [1]. Водночас, автор полемізує на сторінках свого роману зі своїми сучасниками, зокрема із Дж. Локком, який, заперечуючи існування вроджених ідей, оголошує досвід єдиним джерелом пізнання [6, с. 6]. Отже, світ Бробдінгнегу – гротескний світ, у якому дивним чином поєднані риси ідеального суспільства та ідеального правителя, на погляд автора, з потворними обличчями людини та соціуму. Антиутопічна сатира Дж. Свіфта наближена до фантазмагорії, письменник моделює власний гротескний світ, що існує за своїми законами, химерно поєднуючи гнівну серйозність з абсурдно- «ігровим» [4, с. 35].

Остання пригода Гуллівера є ключем до розуміння авторського бачення людини. Героя разом із будиночком уносить величезний орел, маленька жива лялька піднімається над велетенським світом та його гігантськими мешканцями, проте сам герой страшенно злякався, він навіть не може визирнути зі своєї лялькової в'язниці: *«Я раз у раз кричав якомога голосніше, але даремно. Визираючи у вікно, я бачив тільки небо та хмари. ... і по-малу почав усвідомлювати собі весь жах свого становища»* [13, с. 138]. На нашу думку, дана гротескна ситуація покликана привернути увагу читача та змусити його замислитись над тим, чи потрібно людям відчуття «польоту», відчуття звільнення від рабства, нехай і лагідного. Автор ніби запитує в людей, чи готові вони до того, щоб злетіти у хмари, де немає тих, хто піклується про їхній «ляльковий будиночок».

«Перехід» Гуллівера до реального світу викликає алузії з другою подорожжю Синдбада-мореплавця, героя арабської збірки казок «Тисяча і одна ніч»: *«Я обережно визирнув крізь отвір, і в першу мить у мене запаморочилося в голові. Я тирчав десь у повітрі – в незнаних висотах, а піді мною знаходилась бла-*

китна безодня...» [15, с. 346]. Зауважимо, що Синдбад навмисно полетів із птахом Рухх, аби звільнитися, Гуллівер теж звільняється, проте не з власної ініціативи. Герой Дж. Свіфта не прагне свободи, письменник гірко іронізує над Гуллівером, який є образом людства в романі. Окрім того, автор вводить елементи казковості в структуру тексту, тим самим створюючи контраст із сухим, протокольним викладом подій та підсилюючи гротескність художнього світу твору. Казкові елементи органічно вплетені у смислову канву тексту, надаючи йому яскравіших рис. Вчений Ю. Кагарлицький вважав, що Дж. Свіфт своїм романом довів, що гротеск чудово піддається логізації. Він, за певних умов, і є тією формою фантазії, що не суперечить раціональному, тією формою мислення, яка володіє дивовижною здатністю, висловлюючи суто раціональне, залишатися по-своєму фантастичною [11, с. 78].

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізувавши вияви гротеску II частини роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера», можна стверджувати, що автор продовжує розгортати перед читачем складну та суперечливу картину людського існування. Гротескні форми в романі виявляються у художньому хронотопі твору – величезний світ, який читач бачить очима Гуллівера, дає змогу автору показати людство в найдрібніших деталях, крізь «збільшувальне скло». Образи велетнів – амбівалентні – покликані продемонструвати як «тілесний низ», так і «духовний верх». Світ Бробдінгнегу демонструє нам як комічність та недолугість людського життя, так і зразок високих ідеалів, до яких має прагнути людство. Гротескність твору допомагає авторові яскраво та ексцентрично привернути увагу людини до неї самої.

Питання, які ми висвітили в нашій статті, не є повними та остаточними в дослідженні гротескних форм роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера». Глибокий та всебічний аналіз усіх частин роману в їхній органічній цілісності, дослідження гротескності часових та просторових рівнів тексту, образів, ситуацій у перспективі може дати повну картину гротеску Дж. Свіфта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Abdullaeva, D. (2017). Obshhestvennoe ustrojstvo poseshhaemyh Gulliverom [The social structure visited by Gulliver]. *Evrazijskij nauchnyj zhurnal*, 5. Retrieved from <http://journalpro.ru/articles/obshchestvennoe-ustrojstvo-poseshchaemykh-gulliverom-stran> (in Russian)
[Абдуллаева, Д. (2017). Общественное устройство посещаемых Гулливером. *Евразийский научный журнал*, 5. URL: <http://journalpro.ru/articles/obshchestvennoe-ustrojstvo-poseshchaemykh-gulliverom-stran>].
2. Aleeva, E. Z. (2010). Kul'turologicheskie aspekty mifa v romane Dzh. Svifta "Puteshestvija Gullivera" [Cultural Aspects of Myth in "Gulliver's Travels" by Jonathan Swift]. *Uchenye zapiski Kazanskogo universiteta. Serija: Gumanitarnye nauki*, 2, 125–136 (in Russian)
[Алеева, Е. (2010). Культурологические аспекты мифа в романе Дж. Свифта «Путешествия Гулливера». *Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки*, 2, 125–136].
3. Bahtin, M. M. (1965). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa* [Creativity Francois Rabelais and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance]. Moscow: Hudozhestvennaja literatura (in Russian)
[Бахтин, М. М. (1965). *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*. Москва: Художественная литература].
4. Galinskaja, I. (2004). Filozofskoe sodержanie "Skazki bochki" i "Puteshestvij Gullivera" Dzhonatan Svifta [The philosophical content of "Tales of the Barrel" and "Travel of Gulliver" by Jonathan Swift]. *Kul'turologija*, 4, 33–36 (in Russian)
[Галинская, И. (2004). Философское содержание «Сказки бочки» и «Путешествий Гулливера» Джонатана Свифта. *Культурология*, 4, 33–36].
5. Gurevich, M. (2012). Uord J. Olicetvorenija: ritoricheskaia metafora politicheskogo tela v proze Dzhonatan Svifta [Ward J. Avatar: The rhetorical metaphor of a political body in Jonathan Swift's prose]. *Social'nye i gumanitarnye nauki. Otechestvennaja i zarubezhnaja literatura. Serija 7: Literaturovedenie*, 2, 107–112 (in Russian)
[Гуревич, М. (2012). Уорд Дж. Олицетворения: риторическая метафора политического тела в прозе Джонатана Свифта. *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 7: Литературоведение*, 2, 107–112].
6. Elistratova, A. A. (1966). *Anglijskij roman jepohi Prosveshhenija* [English Enlightenment novel]. Moscow: Nauka (in Russian)
[Елистратова, А. А. (1966). *Английский роман эпохи Просвещения*. Москва: Наука].
7. Elistratova, A. A. (1988). Svift i drugie satiriki [Swift and other satirists]. Retrieved October 1, 2017, from <http://www.philology.ru/literature3/elistratova-88.htm> (in Russian)
[Елистратова, А. А. (1988). *Свифт и другие сатирики*. Актуально на 01.10.2017. URL: <http://www.philology.ru/literature3/elistratova-88.htm>].
8. Elifarova, M. (2010). Zagadochnyj Dzhonatan Svift [Mysterious Jonathan Swift]. *Istorija*, 5, 1–15 (in Russian)
[Елифарова, М. (2010). Загадочный Джонатан Свифт. *История*, 5, 1–15].
9. Zabludovskij, M. D. (2009). Svift [Swift]. Retrieved October 1, 2017, from http://az.lib.ru/z/zabludovskij_m_d/text_0020.shtml (in Russian)
[Заблудовский, М. Д. (2009). *Свифт*. Актуально на 01.10.2017. URL: http://az.lib.ru/z/zabludovskij_m_d/text_0020.shtml].
10. Inger, A. (1976). *Dzhonatan Svift* [Jonathan Swift]. Retrieved September 27, 2017, from <http://www.philology.ru/literature3/inger-76.htm> (in Russian)
[Ингер, А. (1976). *Джонатан Свифт*. Актуально на 27.09.2017. URL: <http://www.philology.ru/literature3/inger-76.htm>].

11. Kagarlic'kij, Ju. (1974). *Что takoe fantastika?* [What is fantasy?] Moscow: Hudozhestvennaja literatura (in Russian)
[Кагарлицкий, Ю. (1974). *Что такое фантастика?* Москва: Художественная литература].
12. Murav'ev, M. S. (1972). *Puteshestvie s Gulliverom* [Traveling with Gulliver]. Moscow: Kniga (in Russian)
[Муравьев, М. С. (1972). *Путешествие с Гулливером.* Москва: Книга].
13. Swift, J. (1993). *Mandry Lemiuelia Hullivera* [Lemleel Gulliver's Travels]. Kyiv: Veselka (in Ukrainian)
[Свіфт, Дж. (1993). *Мандри Лемюеля Гуллівера.* Київ: Веселка].
14. Tboeva, Z. Je. (2011). *Sredstva reprezentacii satiry Dzh. Svifta* [The means of representing the satire of J. Swift] (Doctoral thesis). Vladikavkaz: Severo-Osetinskij gosudarstvennyj universitet imeni K. L. Hetagurova (in Russian)
[Тбоева, З. Э. (2011). *Средства репрезентации сатиры Дж. Свифта* (Автореферат канд. дис.). Владикавказ: Северо-Осетинский государственный университет имени К. Л. Хетагурова].
15. Rybalkin, V. (Transl.). (2011). *Tysiacha i odna nich* [A Thousand and One Nights]. Kyiv: Navchalna knyha – Bohdan (in Ukrainian)
[Рибалкін, В. (Пер.). (2011). *Тисяча і одна ніч.* Київ: Навчальна книга – Богдан].
16. Shamrai, A. (1983). *Dzhonatan Svift ta yoho tvir* [Jonathan Swift and his work]. Retrieved October 1, 2017, from http://ae-lib.org.ua/texts/shamray_swift_ua.htm (in Ukrainian)
[Шамрай, А. (1983). *Джонатан Свифт та його твір.* Актуально на 01.10.2017. URL : http://ae-lib.org.ua/texts/shamray_swift_ua.htm].
17. Rosenheim, E. W. (1963). *Swift and the satirist's art.* Chicago: University of Chicago Press.

Жанрова трансформація оповідань Елеанор Портер

Genre Transformation of Stories by Eleanor Porter

Олена Пітерська¹

Olena Piterska

¹ *Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

2 *Ostrogradski Street, Poltava, 36000, Ukraine*

DOI: [10.22178/pos.28-3](https://doi.org/10.22178/pos.28-3)

LCC Subject Category:
[PE814-\(896\)](#)

Received 13.10.2017

Accepted 08.11.2017

Published online

13.11.2017

Corresponding Author:
bonheur.elen@gmail.com

© 2017 The Author. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню жанрової трансформації та специфіки оповідань Елеанор Ходжман Портер. Розглянуто ознаки та проблеми жанрових новоутворень, окреслено коло наукових розвідок за означеною темою. Акцентовано увагу на жанровій специфіці циклу оповідань Е. Портер «Short Stories». Досліджено розвиток та виокремлено основні тенденції жанрової трансформації оповідань письменниці в історико-літературному та ідейно-естетичному контексті.

Ключові слова: жанр; жанрова трансформація; міжродові утворення; жанрова специфіка; коротке оповідання; притча.

Abstract. The article is devoted to the study of genre transformation and the specifics of the stories by Eleanor Hodgman Porter. The signs and problems of new genre formations are considered, the range of scientific researches of the mentioned theme is outlined. The emphasis is placed on the genre specificity of the cycle of stories by E. Porter called "Short stories". The development and the main tendencies of the genre transformation of the writer's stories in the historical-literary and ideological-aesthetic context are extracted.

Keywords: genre; genre transformation; intergenerational formations; genre specifics; short story; parable.

ВСТУП

Питання жанрового мислення набуває особливої актуальності у сучасному літературознавстві. Аналізуючи той чи той аспект поетики твору, дослідники зазвичай апелюють до його жанрової специфіки. Вперше роль змішування жанрів у літературному процесі проаналізувала американська дослідниця Розалі Літтел Колі у роботі [2]. Наукові розвідки вітчизняних та іноземних вчених в галузі літературознавства – І. О. Денисюка [3], Г. Ю. Грабовича [4], Н. Х. Копистянської [6], А. О. Ткаченка [12], В. Є. Халізева [5] – розкривають лише окремі теоретичні аспекти виникнення жанрових новоутворень. Теорію визначення жанру в умовах суцільної трансформації та модифікації визначено в наукових розвідках Т. В. Бовсуновської [1, с. 20]. Отже, проблема жанрової трансформації як потужного інструменту літературної творчості є однією з найменш досліджених у літературознавстві.

Тенденція жанрової трансформації має досить давню історію, адже твори, що поєднували ознаки різних літературних родів й відповідно визначалися як міжродові утворення, з'явилися у світовій літературі у XVIII–XIX століттях. З часом тенденція поширилася на морфологічно більш віддалені утворення (вплив творів інших видів мистецтва, що позначилося не стільки на жанровій специфіці, скільки на стильовій) та близькі (маленький роман, велика повість тощо). Сучасна література пропонує читачеві твори, гібридні за наявністю в них ознак різних жанрів. Пропонуване дослідження має на меті виявлення елементів жанрової трансформації в «Коротких оповіданнях» Е. Х. Портер, визначення основних принципів авторської інтерпретації канонічного жанру. Актуальність роботи зумовлюється відсутністю у вітчизняному та зарубіжному науковому просторі комплексних досліджень творчого доробку Е. Х. Портер.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Жанр короткого оповідання в американській літературі початку ХХ століття природньо поєднується зі стрімкістю, різнобарвністю тогочасного життя США, бурхливим розвитком періодичної преси. Лаконічність, гострота колізії, розмаїття форм суголосні характеру американського читача. Не випадково американський літературознавець Вернон Луїс Паррінгтон зазначав, що «оповідання зазвичай вважається жанром, у якому із особливою яскравістю виявляється американський національний характер, а саме бажання позбавитися усього зайвого...» [7, с. 473]. Канонічні композиційні принципи короткого епічного жанру у літературі США, що були започатковані у творчості Е. А. По (лаконічність, напруження, динамізм, несподіваність розв'язки, однолінійний сюжет), продовжили свій розвиток в американській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття та набули нових ознак: внутрішні конфлікти героїв почали домінувати над сюжетом; діалог використовується як потужний інструмент для відображення динаміки подій та характеристики персонажів; художня деталь стає більш функціональною.

Пол Марч-Рассел, доктор філології Кентського університету у Великобританії, порівнює жанрові ознаки короткого оповідання в англійській та американській літературі з чорною дірою: «...незважаючи на удавану непомітність, присутність цієї малої форми у літературі можна виявити за її радіальним ефектом» (*To make an astronomical allusion, the short story can be likened to a black hole. Although unobservable, its presence is detectable by its radial effect*) [8, с. 4], тому що коротке оповідання є своєрідним каталізатором дослідження загальної жанрової специфіки творчості конкретного автора у контексті всієї його літературної спадщини.

У літературній спадщині американської письменниці Елеанор Портер короткі оповідання стали своєрідним обрамленням її творчості: з них письменниця розпочала літературну кар'єру у жіночих журналах, ними вона її завершила. Збірка двадцяти останніх коротких оповідань була опублікована близько 1923 року після смерті Е. Портер.

Цикл оповідань Е. Х. Портер можна поділити на відповідні групи за тематичними мотивами: взаємини між батьками та дітьми («Коли

мати захворіла» – *When Mother Fell Ill*), переоцінка цінностей («День Подяки мільйонера Майка» – *Millionaire Mike's Thanksgiving*), філософське осмислення життя та смерті («Леді у чорному» – *The Lady in Black*), тема Різдва («Сутність системи» – *A Matter of System*), кохання («Світло очей моїх» – *The Apple of Her Eye*), шлюб («Крихти» – *Crumbs*), марнославство («Покровителька мистецтва» – *A Patron of Art*), жертовність («Відстрочена спадщина» – *A Delayed Heritage*), відданість та жорстокість («Вірність чотириноного» – *A Four-Footed Faith and a Two*).

За змістом, морально-етичними тенденціями та жанровою специфікою *Short Stories* наближені до притчі. У кожному оповіданні не нав'язливо зосереджується певна дидактична ідея, сюжети будуються на життєвих ситуаціях, повсякденних спостереженнях суспільного життя. В оповіданні «День Подяки мільйонера Майка» [11] йдеться про успішного бізнесмена, який переживає найгірший період життя, тому що змушений користуватися інвалідним кріслом. Майк закоханий, але напередодні Дня Подяки відчуває душевний розлад, дисгармонію – інвалідність пригнічує його. Герой оповідання вважає, що «найпрекрасніша дівчина у світі» [11] не знайшла час для спілкування з ним, тому що уникає побачень з інвалідом; її благодійні справи, на його думку, є лише однією з причин, завдяки яким можна відмовитися від чергової зустрічі. Випадково опинившись на вулиці без допомоги, Майк потрапив у ситуацію на кшталт «Принц і жебрак». Мільйонер знайомиться з сім'єю знедолених, граючи роль «одного з них», переживає своєрідний катарсис та усвідомлює, що його інвалідність – ніщо у порівнянні зі стражданнями дітей, які не мають надії на якісне лікування, але не втрачають любові до життя та близьких. Гострота колізії оповідання відчувається до його розв'язки, коли дівчина Майка з'являється у сім'ї, де той випадково опинився.

Сюжет оповідання динамічний, нерозгалужений, однолінійний; характери героїв подаються у сформованому вигляді. Жанрову сутність оповідання визначає така риса, як одноподійність, що зумовлює специфіку її ідейно-тематичного змісту (розгляд однієї проблеми – тобто ставлення до справжніх життєвих цінностей) та сюжетної побудови (переважний інтерес не до самої події, а до способу її художнього зображення). Елементи

багатоголосся, деталі екстер'єру, інтер'єру, гра кольорів створюють реалістичну картину та водночас пронизливо передають психологізм епічного твору. Притчова дидактика від Елеанор Портер ненав'язлива: урок, який отримав читач разом з героєм, сприймається як його власний висновок, адже автор анітрохи не моралізує сюжет від себе, авторська позиція нібито відсутня, хоча таке сприйняття є оманливим, як зображення повітря на імпресіоністичному полотні.

Автор коротких оповідань не уникає теми людської жорстокості, суворих реалій життя, тому критика американських журналістів 70-х років ХХ століття, які звинувачували письменницю в прагненні запобігати опису гострих соціальних проблем, є не зовсім коректною. Одна з коротких історій, «Вірність чотириноного» [10], розповідає про взаємини собаки та його хазяїна. Тонкий психологізм у поєднанні з об'єктивним зображенням непривабливої дійсності ставлять цей твір в один ряд зі «Снами Чанга» Івана Буніна, «Білим іклом» Джека Лондона. Білл Ратберн мав погану вдачу, він так і не знайшов свій золотий скарб, але найгірше, що трапилось із ним – це втрата людяності, відмова від адекватного сприйняття любові та відданості інших щодо себе. Його собака Стубі не бачить у людині поганого, вірно служить Біллу до кінця та вирішує померти разом із ним. Почуття собаки протиставляються жорстокості й холодному безжалісному розрахунку Білла. Лаконічні деталі фіналу підкреслюють сутність авторської позиції: «Чотири чоловіки із жалем дивилися на мерця та його собаку. Напівмертвий пес був мовчазним підтвердженням щоденного виконання власних обов'язків. Один з чоловіків зробив крок уперед. Він нахилився, погладив голову Стубі та тихо промовив: «Я вважаю, що мені потрібен собака» [10].

Найбільшим тяжінням до притчі відзначені такі короткі оповідання, як «Леді у чорному», «Хлопчик-янгол» та «Відстрочена спадщина» [9]. Оповідання «Відстрочена спадщина» нагадує притчу про таланти з Євангелія від Матвія (25:14–30). Сорокарічна вдова, яка виховує трьох дітей (двох синів та одну доньку), з дитинства мріяла про музику, гру на фортепіано. Власну мрію героїня прагне реалізувати у житті доньки. За гроші, зібрані невтомною багаторічною працею, Естер придбала музи-

чний інструмент та найняла вчительку для дев'ятирічної доньки, але Пенелопа не захоплюється уроками. Пояснення вчителя уважно слухає лише Естер, яка потайки сідає за фортепіано: «Вона боязко простягла руку та м'яко натиснула кінчиком безіменного пальця на одну з клавіш зі слонової кістки, потім іншим... Отриманий дисонанс подарував їй невиразне занепокоєння, і вона обережно натиснула на клавіші втретє, поки гармонія не наповнила сльозами її очі. «О, якби я тільки могла!» – прошепотіла вона...» [9]. Справжнє чудо відбулося, коли у будинку вдови пролунала чарівна мелодія. Оповіданню притаманні детальні замальовки психологічних переживань, описи впливу музики на внутрішній стан людини. Автор не зображує, але повідомляє про певну ідею, яка у розв'язці твору має чітко виявлений притчовий характер: мрію здійснити можна, якщо є сили та бажання, але не варто перекладати відповідальність за це на своїх нащадків. Сюжет «Відстроченої спадщини» побудований на життєвій ситуації та повсякденних спостереженнях суспільного життя, виявляє морально-філософські погляди письменниці.

ВИСНОВКИ

Отже, елементами жанрової еволюції циклу коротких оповідань Е. Х. Портер є тяжіння до притчі, багатофункціональне використання художньої деталі, психологізм, динамічний діалог, внутрішній конфлікт героїв, який домінує над сюжетом. На той же час короткі оповідання мають стійкі жанрові ознаки новели (несподівана розв'язка, динамічний, напружений сюжет, лаконічність). Коротким оповіданням характерні однолінійність сюжету, невелика кількість персонажів, єдиний конфлікт, психологізм, музичність, реалістичне зображення суперечливого світу, елементи поліфонії. Отже, аналіз жанрової специфіки коротких оповідань Елеанор Портер надає можливість визначити наявність рис жанрової трансформації, а саме: композиційне та тематичне оновлення, комбінування, змішування жанрів тощо. *Short Stories* стали своєрідним каталізатором найкращих рис романістики письменниці, їхні тематичні мотиви інколи перегукуються із сюжетами романів «Полліанна», «Девід, просто Девід» та інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Bovsunivska, T. (2015). *Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho romanu* [Genre modifications of the modern novel]. Kharkiv: Disa plius (in Ukrainian)
[Бовсунівська, Т. (2015). *Жанрові модифікації сучасного роману*. Харків: Діса плюс].
2. Colie, R. L. (1974). *Shakespeare's Living Art*. Princeton: Princeton University Press.
3. Denysiuk, I. (1999). *Rozvytok ukraïnskoi maloï prozy XIX – pochatku XX stolittia* [Development of the Ukrainian Short Prose of the 19th and Early 20th Centuries]. Lviv: Akademichnyi Ekspres (in Ukrainian)
[Денисюк, І. (1999). *Розвиток української малої прози XIX – початку XX століття*. Львів: Академічний Експрес].
4. Hrabovych, H. (1997). *Do istorii ukraïnskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika* [History of Ukrainian literature: Research, Essay, Polemics]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian)
[Грабович, Г. (1997). *До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка*. Київ: Основи].
5. Khalizev, V. (2004). *Teoriya literatury* [Theory of Literature]. Moscow: Vysshaya shkola (in Russian)
[Хализев, В. (2004). *Теория литературы*. Москва: Высшая школа].
6. Kopystianska, N. (2005). *Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva* [Genre, Genre System in the Field of Literary Criticism]. Lviv: PAIS (in Ukrainian)
[Копистянська, Н. (2005). *Жанр, жанрова система у просторі літературознавства*. Львів: ПАІС].
7. Parrington, V. (1963). *Osnovnyye techeniya amerikanskoy mysli* [The Main Trends of American Thoughts] (Vol. 3). Moscow: Izdatelstvo inostrannoy literatury (in Russian)
[Паррингтон, В. (1963). *Основные течения американской мысли* (Т. 3). Москва: Издательство иностранной литературы].
8. Paul, M.-R. (2009). *The Short Story*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
9. Porter, E. H. (2017). *Short Stories. A Delayed Heritage*. Retrieved September 27, 2017, from <http://www.online-literature.com/eleanor-porter/4028/>
10. Porter, E. H. (2017). *Short Stories. A Four-Footed Faith and a Two*. Retrieved September 27, 2017, from <http://www.online-literature.com/eleanor-porter/4031/>
11. Porter, E. H. (2017). *Short Stories. Millionaire Mike's Thanksgiving*. Retrieved September 27, 2017, from <http://www.online-literature.com/eleanor-porter/2832/>
12. Tkachenko, A. (1998). *Mystetstvo slova: Vstup do literaturoznavstva* [The Art of the Word: Introduction to Literary Studies]. Kyiv: Pravda Yaroslavychiv (in Ukrainian)
[Ткаченко, А. (1998). *Мистецтво слова: Вступ до літературознавства*. Київ: Правда Ярославичів].

Труднощі перекладу лексичної складової комп'ютерного дискурсу

Difficulties in Translating the Lexical Component of Computer Discourse

Майя Сергієнко¹
Maya Sergienko

¹ *The National Academy of the National Guard of Ukraine*
3 Maidan Zakhysnykiv Ukrainy, Kharkiv, 61001, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.28-8

LCC Subject Category:
PG3801-3987

Received 29.10.2017
Accepted 25.11.2017
Published online 30.11.2017

Corresponding Author:
mayasergienko@ukr.net

© 2017 The Author. This article is
licensed under a [Creative
Commons Attribution 4.0 License](#)

Анотація. Наукова робота присвячена труднощам перекладу лексики комп'ютерного дискурсу українською мовою. В роботі описано головні проблеми з якими стикаються перекладачі, користувачі ПК чи мережею Інтернет, визначено доцільні способи розв'язання проблеми, в залежності від сфери вживання таксону.

Ключові слова: комп'ютерний дискурс; термін; неологізм; вокабуляр; таксон; аббревіація; калькування; експлікація.

Abstract. The study is devoted to enlightening the difficulties of translation of the computer discourse vocabulary into the Ukrainian language. The work describes the main problems encountered by translators, users of the PC or the Internet, and identifies the appropriate ways to solve the problem, depending on the area of the taxonomy using.

Keywords: computer discourse; term; neologism; vocabulary; taxon; abbreviation; tracing; explication.

ВСТУП

Динаміка розвитку сфери комп'ютерних технологій неабияк змінила наше суспільство. Більша частина населення планети не уявляє свого життя без комп'ютерів, планшетів та інших гаджетів. Безсумнівно, ця тенденція позначається й на вокабулярі пересічного громадянина, який значно поповнився професійною комп'ютерною лексикою, адже знання, принаймні базової термінології, стало повсякденною необхідністю.

Враховуючи шалену популярність комп'ютерних технологій, зацікавленість лінгвістів цим феноменом стає очевидною. Проблема постає у фокусі досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів, але залишається не повністю вивченою. Цей факт пояснюється стрімким розвитком комп'ютерних технологій, а отже, й постійним оновленням лексичної складової сфери. Все вище зазначене стає причиною відсутності максимально повних професійних словників, які б могли значно полегшити роботу користувачів ПК, «айтішників-початківців» чи перекладачів.

Проблема фіксації неологізмів обраної сфери дослідження породжує необхідність виокремлення доречних способів перекладу та забезпечення максимальної передачі прагматики українською мовою, що свідчить про актуальність наукових розвідок у цьому напрямку.

Мета статті – виявити труднощі перекладу лексичної складової комп'ютерних текстів та визначити доречні способи передачі таксонів українською мовою.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) визначити специфіку перекладу лексики комп'ютерної сфери; 2) окреслити доречні способи перекладу лексичних одиниць українською мовою.

Матеріалом дослідження слугували англомовні рекомендації (documentation draft) щодо роботи зі CSharp Language Specification, BugHunter, редактором WYSIWYG та професійна лексика тестувальників програмного забезпечення.

Основоположною гіпотезою дослідження є припущення про те, що відтворення прагматичного потенціалу комп'ютерного таксону в ході англо-українського перекладу має певну специфіку, що обумовлена особливостями жанру й виражається у таких аспектах: в аспекті когнітивно-семантичних розбіжностей одиниць двох мов та в аспекті прагматичної адаптації лексичної одиниці мовою перекладу.

Формування вокабуляру комп'ютерного дискурсу базується на загальноновживаній лексиці англійської мови та відбувається з урахуванням усіх норм словотворення, хоча й має деякі лексичні та граматичні особливості, які не тільки виділяють лексику ІТ сфери серед інших, а й обумовлюють труднощі перекладу, до них відносимо: часте звернення до аббревіатур та скорочення, значний пласт неологізмів, багатозначність таксонів, використання різних лексичних одиниць для позначення одного й того ж явища тощо.

Згідно досліджень Ю. А. Зацного, комп'ютерні неологізми складають 10% від загальної кількості усіх неологізмів. Головними причинами утворення нових таксонів постають [8]:

- 1) позначення нового суб'єкту чи явища;
- 2) закон економії часу і зусиль (saving keystrokes), що породжує надлишок різного роду скорочень;
- 3) поведінкові або культурні стереотипи, які є маркерами приналежності до тієї чи іншої соціальної групи;
- 4) засекречування інформації від дорослих в соціальних групах підлітків;
- 5) спроба уникнути вживання нецензурного висловлювання.

Більша частина неологізмів сфери комп'ютерних технологій утворюється звичними способами, один з яких є афіксація. Наприклад, «*zenware*» утворено за допомогою «продуктивного» суфіксу «*ware*» у комп'ютерній області. Цей термін означає спеціально розроблені комп'ютерні програми, що дозволяють користувачеві фокусуватися на роботі, уникаючи відволікаючих чинників. До української мови слово увійшло шляхом запозичення зі збереженням латинських літер.

Сюди ж відносимо й таксон «*iconize*», що був утворений від слова «*icon*» – маленького зна-

чка на робочому столі комп'ютера, означає зменшення об'єкту на екрані комп'ютера чи смартфона до дуже маленького розміру.

Часто слова утворюються шляхом злиття, наприклад, неологізм «*phablet*» з'явився для позначення нового гаджету. Утворився таксон шляхом злиття двох слів — «*phone*» та «*tablet*». Означає смартфон, який більше екраном звичайних смартфонів, але все ж не такий великий, як планшет, серед української молоді такі гаджети відомі як «*лонати*». Таким чином, відбулося образно-асоціативне осмислення, результатом якого й став отри-маний варіант перекладу.

Цікавим вважаємо й неологізм «*Yettie*», що часто став використовуватися в Інтернет та комп'ютерному дискурсах. Це слово було утворене за першими звуками слів «*young entrepreneurial technocrat*», означає молоду особу, яка заробляє гроші шляхом побудови бізнесу в мережі Інтернет.

В комп'ютерній сфері зустрічаються випадки, коли словосполучення складається з термінів, які є неологізмами та потребують тлумачення. В таких ситуаціях, перекладачі використовують експлікацію чи транскодування фрази, після якого додають помітки для передачі змісту повідомлення [6].

За допомогою експлікації зазвичай перекладають багатокomпонентні термінологічні словосполучення, наприклад, *magnetic bubble memory* – пристрій на циліндричних магнітних доменах, що призначений для запам'ятовування; *native mode* – режим роботи власної системи команд; *business application* – програма комерційних розрахунків; *processor-specific code* – програма, що прив'язана до відповідного процесора; *non-mouse program* – програма, що не підтримує використання «мишки»; *policy module* – модуль для керування ресурсами; *nucleus* – ядро операційної системи; *gigaflops* – мільярд операцій з рухомою комою (крапкою) за секунду тощо.

Продуктивність експлікації при перекладі українською мовою пояснюють розбіжностями у способах творення слів та словосполучень. В англійській мові переважають багатокomпонентні безприйменникові словосполучення, що не є притаманним українській мові, а отже, породжують труднощі перекладу [2].

Поширеним способом перекладу лексики обраної сфери є й калькування [7]. Аналізуючи термінологію тестувальників програмного забезпечення можемо зробити висновок, що 86% термінології цієї області були перекладені саме калькуванням. За результатами методу цілеспрямованої вибірки були виявлені такі таксони як: *AR – augmented reality* — розширена реальність, *matrix printer* – матричний принтер; *hot keys* – гарячі кнопки; *file system* – файлова система; *artificial neural network* – штучна нейронна мережа; *computer network* – комп'ютерна мережа тощо.

У ряді випадків використання калькування супроводжується зміною послідовності калькованих елементів, наприклад, *Pareto analysis* – аналіз Парето, *mutation analysis* – аналіз мутацій, *impact analysis* – аналіз впливу, *data flow analysis* – аналіз потоку даних, *configuration auditing* – аудит конфігурації, *test basis* – базис тестування тощо.

Нерідко, калькування використовують одночасно з іншими способами перекладу, особливо це стосується перекладу аббревіатур, що часто використовуються як у професійній сфері, так й поза її межами, наприклад, *BIOS (Basic Input/Output System)* – БІОС – (базова система введення-виведення); *DPB (Disk Parameter Block)* – ДіПиБи (блок параметрів диска), *MS-DOS – MicroSoft Disk Operating System* – дискова операційна система фірми Microsoft тощо [3].

Перевага калькування перед експлікацією полягає в тому, що експлікація є багатослівною, а в ході калькування кожен елемент фрази відповідає одному елементу словосполучення мовою перекладу, тобто реалізується принцип економії мовних зусиль [1].

Варто підкреслити, що важливо, в ході перекладу, зберегти еквівалентність оригіналу і перекладу, тобто, спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта і яка не тільки експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту [5].

Труднощі перекладу можуть бути обумовлені, навіть, загальноживаною лексикою, що в комп'ютерній сфері має кардинально інше значення [4]. Наприклад, слово «*wizard*» з англійської перекладається як *маг, чарівник, знахар, фокусник* та, навіть, *волхв*, але у

комп'ютерному дискурсі отриманий термін має кілька значень: 1. *інтерактивний інструмент для покрокового виконання різних операцій*; 2. *майстер або майстер налаштувань*; 3. *експертна система*.

Часто проблеми виникають в ході перекладу поняття «*платформа або програмна платформа*» (програмне забезпечення, яке полегшує розробку та об'єднання різних компонентів великого програмного проекту), загальноживаний переклад слова «*платформа*» англійською мовою «*platform*», але у комп'ютерному дискурсі використовують англійське слово «*framework*».

Сюди ж відносимо всім відоме поняття «*Cloud*» або «*Cloud computing*» (переклад укр. «*хмара*») – можливість зберігання даних чи інформації на серверах, доступ до яких відкривається через мережу Інтернет. Українською перекладаємо як «*хмарне зберігання даних, хмарне сховище*», у неофіційному спілкуванні просто «*хмара*». Спочатку вжитку термін мав додаткові роз'яснення, але сьогодні така тенденція не є доречною, адже, поперше, користувачі знайомі з явищем та метою використання, по-друге, слово занесено до спеціальних словників, які допоможуть в роботі перекладачам чи початківцям.

Труднощі перекладу можуть виникнути, навіть, з абсолютними відповідниками, наприклад, слово «*disk*» (англ. «*disk*»), є повним відповідником, адже було запозичено з англійської мови, але у професійному комп'ютерному спілкуванні замість слова «*disk*» використовують слово «*drive*», що має ширше значення; в тексті слово може розумітися як *диск*, тобто *накопичувач, логічний диск, пристрій* та, навіть, *дисковод*.

Фраза «*current drive*» має декілька значень і в залежності від контексту може перекладатися як: 1. *Поточний дисковод*, 2. *Хмарне сховище*, 3. *Диск*, 4. *Флеш-носії*, 5. *Сховище даних*.

Така ж специфіка притаманна й похідному слову «*driver*». Українською цей таксон перекладається як «*водій чи шофер*», але у комп'ютерних текстах означає *програму управління пристроєм або програму, що забезпечує зв'язок комп'ютера з периферійними пристроями*. Таксон зустрічається в офіційному спілкуванні та входить до жаргонної лексики.

Зумовлює труднощі й переклад власних назв продуктів та послуг компаній, наприклад, всесвітньовідома американська корпорація «Google», яка використала слово «drive» у поєднанні з назвою компанії (англ. «Google Drive») для назви власного продукту – хмарного сховища збереження та резервного копіювання інформації, хоча як було зазначено вище, такі програми прийнято називати просто «Cloud» чи «Cloud computing».

Існує декілька способів вирішення цієї проблеми, наприклад, деякі лінгвісти вважають за необхідне перекладати «Google Drive» просто «хмарне сховище», але інші вчені вважають такий переклад не доречним, адже втрачається посил компанії. Правильною вважають транслітерацію слова «диск», для асоціації і глибшого розуміння призначення програми, при цьому «Google» залишається без змін (укр. «Google Диск»).

Майже ідентична ситуація відбулася з назвою продукту «Google Keep» – це сервіс для створення списків, а також текстових і голосових заміток. Поняття «замітки» має декілька відповідників із сфери загального вжитку. Серед них найпоширенішими є англійські слова «reference» або «note». Слово «keep» перекладається як *прожиток; прикорм; харчування; головна башта (в замку); цитадель*. Вживання слово «keep» у назві компанії змінило загальне значення слова, та безпосередньо, цілого продукту «Google». В такому випадку, прагматична складова може бути передана українською мовою з рівнозначним прагматичним навантаженням.

Наразі, назва програми на просторах україномовної мережі Інтернет залишається без змін, тобто записана англійськими літерами в оригінальному вигляді. У цьому випадку, вважаємо за необхідне забезпечити користу-

вача певними роз'яснювальними ремарками стосовно відповідного продукту.

Таким чином, навіть всесвітньо відомі компанії можуть зумовлювати труднощі перекладу щодо назв власних продуктів, адже новачки повинні шукати додаткову інформацію, щоб розуміти призначення продуктів та особливості їх використання.

Слід відмітити, що стрімкий розвиток комп'ютерної сфери обумовлює оновлення не тільки лексичної складової комп'ютерної сфери, а й стимулює поповнення вокабуляру загальноновживаної лексики одиницями з області комп'ютерною термінології.

Дослідження дає змогу зробити висновок, що головними труднощами перекладу комп'ютерних таксонів українською мовою постає велика кількість різноманітних неологізмів, абревіатур, скорочень та багатозначних мовних одиниць.

Аналізуючи особливості вокабуляру комп'ютерного дискурсу, можемо зробити висновок, що в процесі перекладу українською мовою перекладачі найчастіше звертаються до традиційних перекладацьких трансформацій, окрема калькування, експлікації, транслітерації та транскрибації. Однак, варто зазначити, що специфіка комп'ютерної термінології вимагає зв'язки з професійними словниками та додатковими спеціалізованими джерел комп'ютерної інформації.

Відсутність максимально повних словників комп'ютерної термінології, а також шалена конкуренція ІТ компаній вимагають миттєвої реакції на нові продукти, а отже, й таксони, що їх позначають, що свідчить про актуальність обраної проблематики та перспективність подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Bajchibaev, A. (2015). Internet-diskurs kak osobaja raznovidnost' diskursa [Internet discourse as a special kind of discourse]. Retrieved August 3, 2017, from <https://nauchforum.ru/studconf/gum/xxv/7692> (in Russian) [Байчибаев, А. (2015). *Интернет-дискурс как особая разновидность дискурса*. Актуально на 03.08.2017. URL: <https://nauchforum.ru/studconf/gum/xxv/7692>].
2. Bohachyk, M. (2014). Osoblyvosti perekladu kompiuternykh skorochen v anhlomovnykh tekstakh [Features of the translation of computer abbreviations in English texts]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, 49, 8–11 (in Ukrainian) [Богачик, М. (2014). Особливості перекладу комп'ютерних скорочень в англомовних текстах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 49, 8–11].

3. Galichkina, E. (2001). *Specifika komp'juternogo diskursa na anglijskom i russkom jazykah* [Specificity of computer discourse in English and Russian] (Doctoral dissertation, Astrahanskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet). Retrieved from <http://www.twirpx.com/file/1268175> (in Russian)
[Галичкина, Е. (2001). *Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках* (Кандидатская диссертация, Астраханский государственный педагогический университет). URL: <http://www.twirpx.com/file/1268175>].
4. Hrytsyk, N. (2013). *Kompiuterna terminolohiia ta osnovni sposoby yii perekladu* [Computer terminology and the main ways of its translation]. Retrieved September 10, 2017, from <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2280> (in Ukrainian)
[Грицик, Н. (2013). *Комп'ютерна термінологія та основні способи її перекладу*. Актуально на 10.09.2017. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2280>].
5. Kunilovskaja, M. (2011). *Osobennosti perevodnogo komp'juternogo diskursa: zakonomernosti peredachi predikativnoj modal'nosti s anglijskogo na russkij jazyk* [Features of computer translation discourse: patterns of the transmission of predicative modality from English into Russian]. *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 33, 82–85 (in Russian)
[Куниловская, М. (2011). Особенности переводного компьютерного дискурса: закономерности передачи предикативной модальности с английского на русский язык. *Вестник Челябинского государственного университета*, 33, 82–85].
6. Samaricheva, A. (2001). *Anglojazychnoe vlijanie na nemeckij komp'juternyj diskurs* [English influence on German computer discourse]. *Jazyk, komunikacija i social'naja sreda*, 1, 67–72 (in Russian)
[Самаричева, А. (2001). Англоязычное влияние на немецкий компьютерный дискурс. *Язык, коммуникация и социальная среда*, 1, 67–72].
7. Yenikieieva, Ye. (2001). *Osoblyvosti perekladu kompiuternykh terminiv na ukrainsku movu* [Features of the translation of computer terms into the Ukrainian language]. *Visnyk SumDU*, 5(26), 54–59 (in Ukrainian)
[Єнікєєва, Є. (2001). Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову. *Вісник СумДУ*, 5(26), 54–59].
8. Zatsnyi, Yu. (1998). *Rozvytok slovnykovoho skladu suchasnoi anhliiskoi movy* [Development of the vocabulary of modern English]. Zaporizhzhia: Zaporizhskiy derzhavnyi universytet (in Ukrainian)
[Зацний, Ю. (1998). *Розвиток словникового складу сучасної англійської мови*. Запоріжжя: Запорізький державний університет].

Вафельні торти поліпшеного амінокислотного складу

Wafer Cakes of Improved Amino Acid Structure

Роксолана Бойдуник¹
Roksolana Boidunyk

¹ Lviv University of Trade and Economics
10 Tuhan-Baranovskyi Street, Lviv, 79008, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.28-4

LCC Subject Category:
TP368-456

Received 13.10.2017
Accepted 08.11.2017
Published online
13.11.2017

Corresponding Author:
boidrok@gmail.com

© 2017 The Author. This
article is licensed under a
Creative Commons
Attribution 4.0 License

Анотація. У статті наведено результати дослідження амінокислотного складу розроблених нових вафельних тортів із жировими начинками з використанням природних добавок. Підтверджено доцільність застосування нетрадиційної сировини (порошок іван-чаю, жмих насіння маку, керб), а також сухого знежиреного молока з метою підвищення біологічної цінності вафельних тортів та покращення їх амінокислотного складу.

Ключові слова: вафельні торти; природні добавки; амінокислотний склад; незамінні амінокислоти; біологічна цінність; споживні властивості.

Abstract. The article presents the results of the study of the amino acid composition of newly developed wafer cakes with adipose fillings combined with natural additives. The appropriateness of the using non-traditional raw materials (powder of willow herb, poppy oilcake, carob), as well as skimmed milk powder in order to increase the biological value of wafer cakes and improve their amino acid composition is proven.

Keywords: wafer cakes; natural supplements; amino acid composition; essential amino acids; biological value; consumer properties.

ВСТУП

Сучасний ринок вимагає підвищення якості, розширення асортименту, зниження собівартості продукції. Під час створення нових кондитерських виробів вимагається цілеспрямована зміна їх хімічного складу, що максимально наближає їх до вимог теорії збалансованого харчування, з обов'язковим збереженням традиційних органолептичних показників, властивостей і структури.

Вафельні торти належать до борошняних кондитерських виробів, асортимент яких є недостатньо широким, а загальна відмінна особливість полягає в незбалансованості складу: високий вміст жирів і вуглеводів та незначна кількість біологічно цінних сполук. У зв'язку з цим, актуальним залишається питання розробки вафельних тортів із поліпшеними споживними властивостями. Перспективним напрямом створення вафельних тортів підвищеної біологічної цінності є за-

стосування нових нетрадиційних видів сировини й добавок, які здатні виявляти комплексну дію та включають низку цінних компонентів.

Підвищити споживні властивості вафельних тортів можна за рахунок зародків пшениці. Білки пшеничних зародкових пластівців представлені в основному водо- та солерозчинними фракціями, що є ознакою їх доброї засвоюваності. На їх частку в середньому припадає 65 %. Вони містять 18 амінокислот, у тому числі всі незамінні. Пшеничні зародки особливо цінні мінеральними речовинами, які представлені 21 макро- і мікроелементами. В числі інших біологічно активних речовин переважають вітаміни групи В, каротин, токоферолі [1, 2].

Найбільш дешевою харчовою білковою сировиною з високою біологічною цінністю і функціональними особливостями є білки насіння олійних культур. Відомо, що вміст протеїну в

макусі з необрушеного насіння соняшника становить 25,7 %, гірчиці – 26,8 %, ріпаку – 27,4 %, льону – 29,3 %, рижю – 25,9 % [3]. Розглянута можливість використання жмиху насіння ріпаку для збагачення борошняних кондитерських виробів. Показано, що внесення його в кількості 8% надає тісту пластичну консистенцію, а також дозволяє збагатити вироби білками й харчовими волокнами, що підвищує не тільки біологічну, а й харчову цінність [4, 5].

Перспективним напрямком поліпшення харчової цінності вафельних виробів є використання харчових волокон. Досліджено можливість використання пшеничних харчових волокон у виробництві м'яких вафель при заміні ними від 10 до 20 % борошна. Встановлено, що пшеничні харчові волокна підвищують намоцувальність виробів і знижують час їх охолодження [6]. Досліджено вплив апельсинових харчових волокон на споживні властивості цукрових вафель. Встановлено, що введення харчових волокон забезпечує збереження якісних показників вафель за стандартних умов зберігання і підвищує їх поживну цінність [7]. Для збагачення вафельних виробів рекомендують використовувати неосвітлені бурякові волокна в кількості 5–15 %. Встановлено, що збільшення вмісту неосвітлених бурякових волокон призводить до підвищення густини начинки [8].

Науковцями підтверджено доцільність використання фруктових і овочевих порошків як необхідної сировини для виготовлення кондитерських виробів. Доведено ефективність використання в кондитерському виробництві порошків із яблук, винограду, шипшини, буряку, моркви, гарбуза, капусти, кропу, що збагачені вітаміном С, β -каротином, калієм, залізом і мають високі антиоксидантні властивості [9, 10].

Розроблено новий асортимент вафель із жировими начинками з використанням порошкподібних напівфабрикатів із дикорослих плодів, які збагачують вафлі біологічно-активними речовинами і харчовими волокнами, дозволяють виключити з рецептури дорогу сировину, знизити калорійність і собівартість продукції. Для борошняних кондитерських виробів (печива, вафель) використовують порошок із вичавок гранату, горобини, глоду, калини, черемшини, брусниці,

журавлини, кизилу, аличі та барбарису. Дані порошки мають не лише широку номенклатуру цінних речовин, таких як макро- і мікроелементи, харчові волокна, поліфеноли, органічні кислоти, вітаміни тощо, але й зумовлюють загальнозміцнювальну, антиоксидантну, адаптогенну, детоксикантну та ін. фізіологічні дії готової продукції на організм людини [11, 12].

Перспективним напрямом у виробництві вафельних виробів є використання лікарсько-технічної сировини. Розроблена біологічно-активна добавка на основі композиції лікарських рослин: 40 % лікарські рослини (кропива – 11 %, м'ята – 1 %, шипшина – 14,8 %, обліпиха – 12,2 %, чорноплідна горобина – 1 %) та 60 % наповнювач – третій горіх. При використанні даної добавки у виробництві вафельних виробів добова потреба в кальції та вітаміні Е задовольняється на 100 %, в аскорбіновій кислоті – на 323 %, в йоді – на 133 %, в залізі – на 34 % [8].

Перспективною добавкою начинок є кальцевмісний збагачувач із шкаралупи курячих яєць, який у поєднанні із соком лимону легко засвоюється організмом людини. Окрім цього, шкаралупа курячих яєць містить необхідні для організму мікроелементи: мідь, фтор, залізо, марганець, фосфор, сірку, цинк, кремній. Подрібнена шкаралупа містить 11,5 % білків, до складу яких входять 15 амінокислот, у тому числі незамінних [13, 14].

Запропоновані напрями розширення існуючого асортименту вафельних снекових виробів підвищеної поживної цінності шляхом використання риборослинних напівфабрикатів (паста риборослинна на основі гідротермічно оброблених дрібних тушок бичка азовського напівпатраного з використанням висівок вівсяних або пшеничних, або паста на основі гідратованого риборослинного борошна, виготовленого з подрібненого висушеного риборослинного фаршу з гідротермічно оброблених дрібних тушок бичка азовського напівпатраного з використанням вівсяних або пшеничних висівок) та збагачувальних рослинних компонентів. Наведено результати дослідження хімічного складу та показників якості асортименту розроблених солоних вафельних виробів без начинки «Крекісів рибних», які підтверджують високі споживні властивості виробів [15, 16].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема збагачення вафельних тортів, а особливо їх жирових начинок есенціальними макро- і мікронутрієнтами та підвищення біологічної цінності є на сьогодні актуальною, проте не вирішеною. Інноваціями у напрямку поліпшення споживних властивостей є застосування нових нетрадиційних видів сировини і добавок, які здатні забезпечувати комплексну дію та включають низку цінних компонентів. Використання таких складників повинно бути обґрунтованим, що дозволить створити новий продукт із унікальними товарними характеристиками.

Вафельний торт являє собою декілька вафельних листів, прошарованих оздоблювальними напівфабрикатами (креми, глазури, фруктові начинки, цукати, горіхи). Співвідношення вафельних листів до начинки залежить від конкретної рецептури і в середньому становить 20:80. Традиційно випускають вафельні вироби з жировою начинкою, яка має низьку вологість і тому не розм'якшує вафельні листи.

Вафельні торти є зручним об'єктом для збагачення їх різними біологічно активними компонентами, оскільки їх начинка не піддається термічній обробці, що сприяє збереженню лабільних біологічно цінних речовин.

Одним із напрямів підвищення біологічної цінності кондитерської продукції є поліпшення амінокислотного складу білків виробів. Традиційна рецептура виробництва вафельних тортів із жировими начинками передбачає використання борошна пшеничного вищого сорту, цукрової пудри, кондитерського жиру, яєць (сирого жовтка), солі кухонної, соди, какао-порошку та ванільної пудри. З метою збагачення вафельних тортів біологічно активними речовинами ця рецептура була скорегована, зокрема введено молоко сухе знежирене, кероб, порошок іван-чаю та жмих насіння маку як джерело незамінних амінокислот.

Об'єктами досліджень були контрольний зразок – вафельний торт «Сюрприз», виготовлений згідно з ДСТУ 4803:2013 та розроблені нові вафельні торти поліпшеного складу: «Івасик-Телесик» та «Маковий». Вафельний торт «Івасик-Телесик» виготовлений з додаванням порошку іван-чаю (3 % до маси начинки), жмиха розторопші, бурштинової кислоти, молока сухого знежиреного (10 % до маси начинки); какао-порошок замінено керобом,

а цукрову пудру – фруктозою. Вафельний торт «Маковий» – з використанням жмиха насіння маку (5 % до маси начинки), жмиха чорного кмину, бурштинової кислоти, молока сухого знежиреного (3 % до маси начинки), а какао-порошок замінено керобом.

Сухе знежирене молоко збагачує начинку вафельних тортів повноцінними білками тваринного походження, покращує амінокислотний склад виробів, зокрема підвищує кількість лізину, треоніну, валіну, ізолейцину, лейцину, тирозину, обумовлює збагачення мінеральними речовинами – кальцієм, магнієм, фосфором [17].

Кероб – солодкий порошок із м'якоті плодів (стручків) ріжкового дерева (*Ceratonia siliqua L.*) – рослини родини бобових. У рецептурах вафельних тортів використовували як природний замінник какао-порошку, що підвищував харчову й біологічну цінність виробів. Кероб відноситься до функціональних харчових продуктів завдяки своїм профілактичним властивостям, які обумовлені його індивідуальним хімічним складом: більшу частину м'якоті складають цукри 48–56 %, переважно цукроза 32–38 %, глюкоза 5–6 %, фруктоза і мальтоза 5–7 %, целюлоза і геміцелюлоза 18 %. Вуглеводи керобу здатні поглинати воду, діяти як згущувачі та формувати його клейкість. У стручках білків небагато – 3–8 % від сухої маси, проте вони містять майже повний набір вільних амінокислот, включаючи незамінні. Відмінною особливістю є високий вміст аргініну. Крім того, до складу керобу входить пінітол – 5–7 %, конденсовані таніни – 18–20 %, мінеральні елементи – 2–3 %, а також 0,2–0,6 % жирів [18, 19, 20].

Порошок іван-чаю містить 12–17 % білків, 13–20 % клітковини, 6–10 % дубильних речовин, 8–14 % лігніну, 8–20 % слизу, 1–2 % антоціанів, 4–8 мг каротину (провітаміну А), 56–340 мг вітаміну С, 1–2 мг рутину. Вміст амінокислот у білках іван-чаю наведений у табл. 1.

Жмих насіння маку вважається цінною харчовою добавкою в рецептурі вафельного торта «Маковий», оскільки містить до 20 % рослинного білка, мононенасичені жирні кислоти (у т. ч. лінолеву, олеїнову, ізолінолеву, ліноленову, стеаринову і пальмітинову), вітаміни В, РР. Жмих насіння маку оцінюють також як джерело рослинного кальцію (1460 мг/100 г), що легко засвоюється організмом [22, 23].

Таблиця 1 – Амінокислотний склад порошку іван-чаю [21]

Незамінні амінокислоти	Вміст, %	Замінні амінокислоти	Вміст, %
Валін	0,60 – 0,67	Аланін	0,54 – 0,64
Ізолейцин	0,42 – 0,50	Аргинін	0,49 – 0,58
Лейцин	0,80 – 0,87	Аспарагінова кислота	1,20 – 1,30
Лізин	0,31 – 0,48	Гістидин	0,02 – 0,31
Метіонін	0,09 – 0,15	Гліцин	0,42 – 0,55
Треонін	0,32 – 0,47	Глютамінова кислота	1,63 – 1,70
Фенілаланін	0,55 – 0,63	Пролін	0,54 – 0,68
		Серин	0,42 – 0,50
		Тирозин	0,28 – 0,35
		Цистин	0,09 – 0,15

Білки належать до незамінних речовин, без яких неможливе життя, ріст та розвиток організму. Вони виконують каталітичну, пластичну, транспортну функції та є складовими імунної, ферментної та гормональної системи. Використання нетрадиційних добавок сприяло зростанню кількості білка у виробках, що зумовлено особливістю хімічного складу сировинних компонентів. Вафельний торт «Маковий» містив 3,38 г/100 г, а «Івасик-Телесик» – 2,98 г/100 г білка, що на 59,4 % та

40,6 % більше відповідно, ніж у контрольному зразку.

Дослідження амінокислотного складу білків вафельних тортів проводили методом іонообмінної рідинно-колонкової хроматографії на автоматичному аналізаторі амінокислот Т 339 (виробництва «Мікротехна», Чехія). Дані експериментальних досліджень щодо вмісту незамінних і замінних амінокислот білків дослідних та контрольного зразків вафельних тортів наведено у табл. 2.

Таблиця 2 – Амінокислотний склад нових вафельних тортів із жировими начинками

Назва амінокислоти	Контроль	Івасик-Телесик		Маковий	
	кількість, мг/100 г	кількість, мг/100 г	у % до контролю	кількість, мг/100 г	у % до контролю
Незамінні амінокислоти					
Валін	79	117	148,1	143	181,0
Ізолейцин	74	102	137,8	111	150,0
Лейцин	145	226	155,9	248	171,0
Лізин	113	156	138,1	161	142,5
Метіонін	15	33	220,0	45	300,0
Треонін	68	109	160,3	122	179,4
Фенілаланін	84	121	144,0	134	159,5
Разом незамінних амінокислот	578	864	149,5	964	166,8
Замінні амінокислоти					
Аргинін	69	100	144,9	168	243,5
Гістидин	37	56	151,4	69	186,5
Аспарагінова кислота	112	229	204,5	292	260,7
Серин	111	197	177,5	188	169,4
Глютамінова кислота	734	889	121,1	1038	141,4
Пролін	232	348	150,0	281	121,1
Гліцин	75	115	153,3	158	210,7
Аланін	114	123	107,9	148	129,8
Цистин	17	21	123,5	20	117,6
Тирозин	43	40	93,0	56	130,2
Разом замінних амінокислот	1544	2118	137,2	2418	156,6
Всього амінокислот	2122	2982	140,5	3382	159,4
Співвідношення незамінних до замінних амінокислот	0,37	0,41	-	0,40	-

Внесена нетрадиційна сировина поліпшила не лише кількісний, але і якісний склад білків. Так, співвідношення незамінних до замінних амінокислот покращилося і становить для вафельного торта «Маковий» – 0,40, а «Івасик-Телесик» – 0,41, тоді як у контрольному зразку лише 0,37.

Особливе значення незамінних амінокислот обумовлено передусім тим, що вони не синтезуються організмом людини, а їх дефіцит впливає на регенерацію білків. До есенціальних амінокислот відносять валін, лізин, лейцин, ізолейцин, метіонін, треонін, триптофан та фенілаланін. Для дитячого організму

незамінними амінокислотами є також аргінін та гістидин.

Високою кількістю незамінних амінокислот характеризується вафельний торт «Маковий», до складу якого введено жмих насіння маку, керб та сухе знежирене молоко. Загальна кількість незамінних амінокислот в ньому підвищена на 66,8% у порівнянні з контролем. У вафельному торті «Івасик-Телесик» також вдалося значно покращити склад незамінних амінокислот та збільшити їх вміст порівняно з контрольним зразком на 49,5% завдяки порошку іван-чаю, кербу, а також підвищеній частці сухого знежиреного молока (рис. 1).

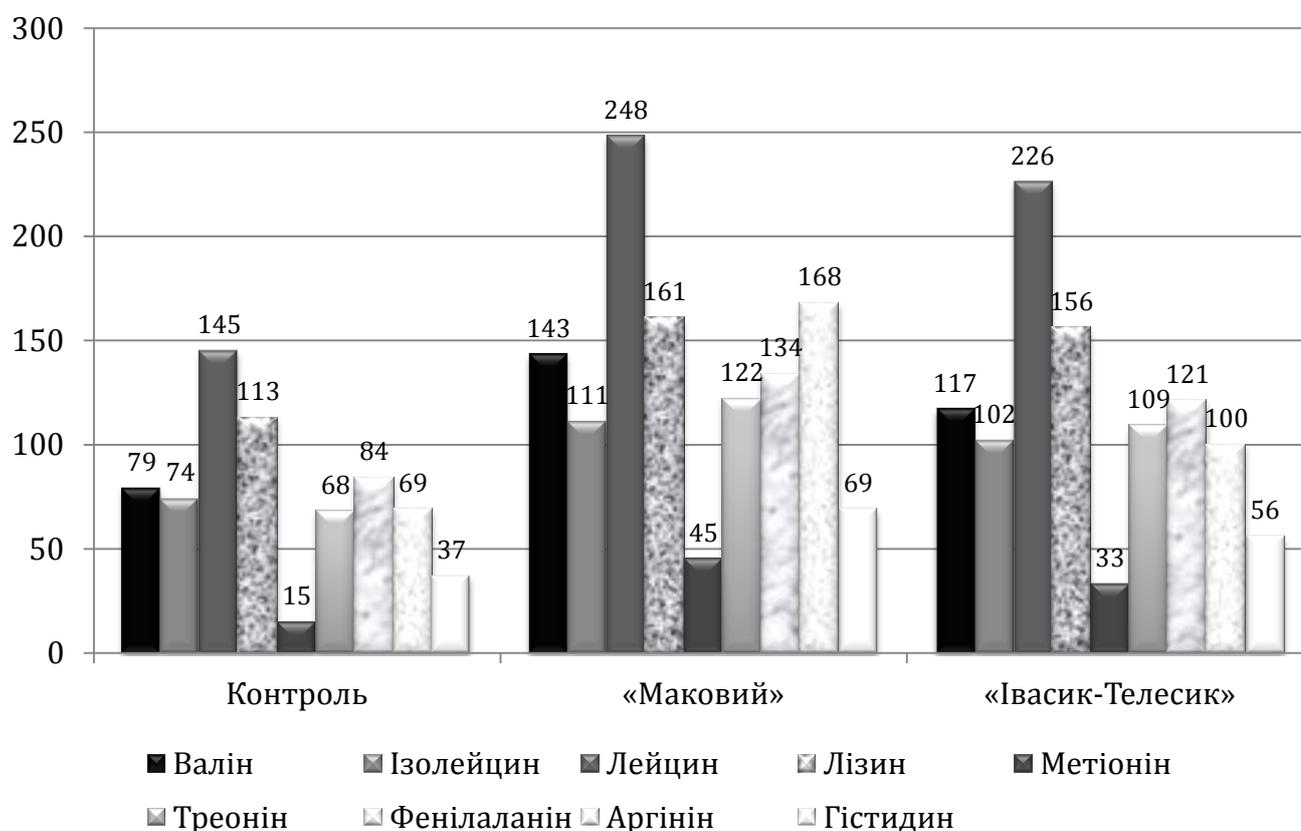

Рисунок 1 – Вміст незамінних та умовно незамінних амінокислот у нових вафельних тортах, мг/100 г

Однією з найважливіших амінокислот є лізин. Він регулює процеси кровотворення, стимулює розумову працездатність, зберігає імунну систему, сприяє відновленню кісткових і сполучних тканин, поліпшує абсорбцію кальцію. Дефіцит лізину в їжі призводить до порушення кровообігу, затримки росту і зменшення вмісту гемоглобіну в крові. Вміст лізину порівняно з контролем збільшився у вафельному торті «Маковий» на 43%, а у вафельному торті «Івасик-телесик» на 38%.

Валін, лейцин та ізолейцин вважаються основним енергетичним матеріалом для м'язів і складають половину спожитого щоденного білка. Нестача лейцину та ізолейцину призводить до затримання росту молодого організму та зменшення маси тіла. За відсутності валіну порушується координація рухів. Частка валіну зросла на 81% у вафельному торті «Маковий» та на 48% – у «Івасику-Телесику» порівняно з контролем. За рахунок підібраних рецептурних компонентів досягнуто зро-

стання вмісту лейцину в нових зразках порівняно з контролем на 56–71 %. У нових виробках підвищено вміст ізолеїцину: на 50 % у вафельному торті «Маковий» та на 37,8 % у вафельному торті «Івасик-Телесик».

Фенілаланін бере участь у синтезі сполучних тканин і пігменту меланіну, покращує пам'ять та увагу, поліпшує функціонування кровоносної системи і відіграє важливу роль у діяльності щитовидної залози, а треонін необхідний для забезпечення росту організму та утворення антитіл. Частку треоніну в нових зразках підвищено на 60,3-79,4%, а фенілаланіну – на 44,0-59,5% порівняно з контролем.

У профілактиці захворювань, пов'язаних із порушенням обміну речовин, важливу роль відіграють ліпотропні речовини, які здатні запобігати ожирінню печінки. До таких речовин належить метіонін. Вміст його в нових вафельних тортах зріс у 120-200 раз порівняно з контролем.

Аргінін та гістидин – незамінні амінокислоти для організму, який росте. Аргінін бере участь в підтримці Т-клітинного імунітету, збільшує швидкість загоєння ран, перешкоджає утворенню пухлин. Гістидин важливий для росту і відновлення тканин, входить до

складу гемоглобіну, необхідний для утворення клітин крові. Нестача аргініну негативно позначається на виробленні інсуліну, ліпідному обміні в печінці, а гістидину – призводить до погіршення діяльності центральної нервової системи, а також може супроводжуватися шкірними порушеннями, розвитком екземи. Вміст аргініну та гістидину порівняно з контролем загалом зріс на 44,9-143,5 % та 51,4-86,5% відповідно.

Серед замінних амінокислот особливо цінним є аланін, оскільки він виконує функції посередника у синтезі білків. Аланін є одним із джерел утворення глюкози в організмі (з наступним її накопиченням в печінці і м'язах), зміцнює імунну систему шляхом вироблення антитіл, впливає на метаболізм органічних кислот. Кількість аланіну підвищено порівняно з контролем у вафельних тортах «Маковий» – на 29,8%, «Івасик-Телесик» – на 7,9%.

Добова потреба організму у незамінних амінокислотах загалом при споживанні 100 г вафельного торта «Маковий» буде задоволена на 3,9%, а вафельного торта «Івасик-Телесик» – на 3,3 %. 100 г контрольного зразка забезпечать організм незамінними амінокислотами в загальному на 2,2% (табл. 3).

Таблиця 3 – Ступінь задоволення добової потреби в амінокислотах при споживанні 100 г вафельних тортів, %

Амінокислоти	Добова потреба, г	Контроль	Івасик-Телесик	Маковий
Валін	3	2,6	3,9	4,8
Ізолейцин	3	2,5	3,4	3,7
Лейцин	5	2,9	4,5	5,0
Лізин	4	2,8	3,9	4,0
Метіонін	3	0,5	1,1	1,5
Треонін	2	3,4	5,5	6,1
Фенілаланін	3	2,8	4,0	4,5
Аргінін	6	1,2	1,7	2,8
Гістидин	2	1,9	2,8	3,5

Для повного засвоєння білка їжі вміст незамінних амінокислот у ньому має бути збалансованим. Білки високої біологічної цінності мають добру перетравлюваність і засвоюваність. Показником якості білків, що характеризує збалансованість амінокислот, є амінокислотний скор, який визначено відповідно

до рекомендацій експертного комітету ФАО/ВООЗ (табл. 4).

Домінуючою амінокислотою в досліджуваних зразках вафельних тортів є лейцин, а першою лімітуючою – метіонін+цистин. Слід зазначити, що загалом значення амінокислотного скору нових вафельних тортів, порівняно з контролем, є вищими.

Таблиця 4 – Амінокислотний скор нових вафельних тортів, %

Амінокислоти	Еталон, ФАО/ВООЗ, мг/1 г білка	Контроль		Івасик-Телесик		Маковий	
		вміст, мг/1 г білка	скор, %	вміст, мг/1 г білка	скор, %	вміст, мг/1 г білка	скор, %
Валін	50	37,4	75	39,2	78	42,2	84
Ізолейцин	40	35,0	87	34,1	85	32,7	82
Лейцин	70	68,2	97	75,7	108	73,3	105
Лізин	55	53,3	97	52,4	95	47,6	87
Метіонін + цистин	35	15,0	43	18,2	52	19,2	55
Треонін	40	32,1	80	36,7	92	36,1	90
Фенілаланін + тирозин	60	59,7	100	54,0	90	56,3	94

Біологічна цінність білків залежить не тільки від амінокислотного складу, а й від доступності окремих амінокислот. Амінокислотний скор показує межу використання азоту цього білка для пластичних (будівельних) цілей. Надлишок інших амінокислот, що містяться в білку, може використовуватися як джерело неспецифічного азоту або на енергетичні потреби організму.

Проте амінокислотний скор не дає повного уявлення про біологічну цінність продукту. Відомо, що організм людини використовує білок для біосинтезу в межах амінокислоти, що лімітує, а весь надлишок цих есенційних

речовин витрачається на енергетичні потреби [24]. Саме тому для оцінки ступеня використання білка розраховано коефіцієнт різниці амінокислотного скору (КРАС), біологічну цінність (БЦ), коефіцієнт утилітарності (U), показник зіставної надлишковості (σ_c) та коефіцієнт розбалансованості (R) незамінних амінокислот. Ці методи оцінки білкової складової продукту фіксують не тільки якісну та кількісну відмінність білка від стандарту, а й враховують надлишковий вміст незамінних амінокислот та їх співвідношення із заміними. Результати розрахунків наведено у табл. 5.

Таблиця 5 – Параметри амінокислотної збалансованості білків нових вафельних тортів

Показники	Оптимальний рівень	Контроль	Івасик-Телесик	Маковий
Мінімальний скор (C_{\min}), од.	→1	0,43	0,52	0,55
Коефіцієнт різниці амінокислотного скору (КРАС), %	→min	39,7	33,7	30,3
Біологічна цінність (БЦ), %	→max	60,3	66,3	69,7
Коефіцієнт утилітарності амінокислот (U), од.	→1	0,500	0,587	0,626
Показник зіставної надлишковості (σ_c), мг/1 г білка	→0	349,30	246,73	208,91
Коефіцієнт розбалансованості (R _c), од	→min	0,500	0,413	0,374

КРАС показує середню міру надлишку амінокислотного скору незамінних амінокислот порівняно з найменшим рівнем скору будь-якої амінокислоти. Для еталонного білка він дорівнює 0. Біологічна цінність харчового білка – величина зворотна до КРАС, для еталонного білка вона дорівнює 100 %. Ступінь продуктивного використання незамінних амінокислот організмом людини як пластич-

ного матеріалу (БЦ) становить для вафельного торта «Маковий» – 69,7 %, а «Івасик-Телесик» – 66,3 %. Біологічна цінність контрольного зразка – 60,3 %.

Збалансованість незамінних амінокислот за співвідношенням до фізіологічно необхідної норми чисельно характеризується коефіцієнтом утилітарності, який в ідеальному випадку дорівнює 1. Коефіцієнт утилітарності по-

казує ступінь незасвоюваності амінокислот і є чисельною характеристикою, що достатньо повно відображає збалансованість незамінних амінокислот. Чим ближче цей показник до одиниці, тим більша можливість утилізації білка [25, 26]. Значення коефіцієнта утилітарності амінокислотного складу дослідних зразків вафельних тортів (0,587-0,626) свідчить про високу збалансованість амінокислот щодо еталона.

Коефіцієнт утилітарності досить повно відображає збалансованість незамінних амінокислот по відношенню до еталону, проте більш інформативним показником збалансованості складу незамінних амінокислот у білку є показник зіставної надлишковості. Він визначає сумарну масу незамінних амінокислот, які не використовуються на анаболічні потреби організму в такій кількості білка оцінюваного продукту, яка еквівалентна за їх потенційно утилізованим вмістом 100 г білку еталону, й оптимальне значення його наближене до нуля [27]. Виходячи з величин показника зіставної надлишковості, можна стверджувати, що мінімальну, порівняно з іншими зразками, сумарну кількість незамінних амінокислот, які не використовуються на анаболічні потреби, має вафельний торт «Маковий». Амінокислоти білків саме цього торта збалансовані краще і раціональніше можуть бути використані з пластичною метою.

Коефіцієнт розбалансованості характеризує сумарну масу незамінних амінокислот, не використовуваних на анаболічні потреби. Чим менше його значення, тим краще збалансовані незамінні амінокислоти і тим раціональніше вони можуть бути використані організмом [28]. Значення коефіцієнта розбалансованості контрольного зразка – 0,500. У досліджуваних зразках коефіцієнт розбалансованості був значно нижчим і становив 0,374– для вафельного торта «Маковий» та 0,413– для вафельного торта «Івасик-Телесик», що свідчить про вищу збалансованість нових виробів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, введення до рецептури нових вафельних тортів із жировими начинками молока сухого знежиреного, керобу, порошку іван-чаю та жмиху насіння маку дає змогу збільшити вміст незамінних амінокислот у складі білків розроблених виробів в середньому на 50–67 %. Завдяки збалансуванню амінокислотного складу покращилась біологічна цінність білків нових виробів: у вафельному торті «Маковий» вона становить 69,7 %, а в вафельному торті «Івасик-Телесик» – 66,3%. Біологічна цінність контрольного зразка – 60,3%. Коефіцієнт утилітарності амінокислотного складу білків нових виробів вищий, ніж у контролі, що свідчить про їх кращу збалансованість за незамінними амінокислотами. Виходячи з величин показника зіставної надлишковості, можна стверджувати, що мінімальну, порівняно з іншими зразками, сумарну кількість незамінних амінокислот, які не використовуються на анаболічні потреби, має вафельний торт «Маковий». Амінокислоти білків саме цього торта збалансовані краще і раціональніше можуть бути використані з пластичною метою. Це підтверджує і коефіцієнт розбалансованості, значення якого для вафельного торта «Маковий» становить 0,374, тоді як для вафельного торта «Івасик-Телесик» – 0,413, а для контрольного зразка – 0,500.

Застосування зазначеної сировини сприяло особливо зростанню кількості лейцину, фенілаланіну, метіоніну, треоніну і валіну. Корикування рецептурного складу призвело до підвищення амінокислотного скору. Проведена промислова апробація нової продукції. Розроблені вафельні торти із жировими начинками рекомендовано для масового, профілактичного та дитячого харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Obolkina, V., Yemelianova, N., & Skrypko, A. (2014). *Zdobne pechyvo z vykorystanniam boroshna z proroshchenykh zeren vivsa ta pshenytsi* [Chopped cookies using flour from sprouted grains of oats and wheat]. *Prodovolcha industriia APK*, 2, 29–32 (in Ukrainian)
[Оболкіна, В., Ємельянова, Н., & Скрипко, А. (2014). Здобне печиво з використанням борошна з пророщених зерен вівса та пшениці. *Продовольча індустрія АПК*, 2, 29–32].

2. Obolkina, V., Yemelnikova, N., Kyselova, O., Parashchenko, T., & Skrypko, A. (2011). **Innovatsiini tekhnologii zdobnoho pechyva iz zastosuvanniam vivsianoho solodovoho boroshna** [Innovative technologies of baking cookies using oat malt flour]. *Khlibopekarska i kondyterska promyslovist Ukrainy*, 11–12, 16–18 (in Ukrainian)
[Оболкіна, В., Ємельникова, Н., Кисельова, О., Паращенко, Т., & Скрипко, А. (2011). Інноваційні технології здобного печива із застосуванням вівсяного солодового борошна. *Хлібопекарська і кондитерська промисловість України*, 11–12, 16–18].
3. Lejberova, N. (2012). **Razrabotka receptur i ocnenka kachestva bezglutenovykh muchnykh konditerskikh izdelij** [Formulation and quality assessment of gluten-free flour confectionery products] (Doctoral thesis, Ural'skij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet). Kemerovo (in Russian)
[Лейберова, Н. (2012). Разработка рецептур и оценка качества безглютеновых мучных кондитерских изделий (Автореф. канд. дис., Уральский государственный экономический университет). Кемерово].
4. Manzhesov, V., Truhman, S. & Kurchaeva, E. (2014). **Produkty pererabotki semjan rapsa v proizvodstve muchnykh konditerskikh izdelij** [Rape seed processing in the technology of dough confectionery]. *Konditerskoe proizvodstvo*, 6, 9–10 (in Russian)
[Манжесов, В., Трухман, С. & Курчаева, Е. (2014). Продукты переработки семян рапса в производстве мучных кондитерских изделий. *Кондитерское производство*, 6, 9–10].
5. Lesnikova, N., Lavrova, L., & Borcova, E. (2014). **Jeffektivnost' ispol'zovanija netradicionnogo syr'ja v proizvodstve pechen'ja** [Efficiency of Use of Non-Traditional Raw Materials in the Manufacture of Cookies]. *Konditerskoe prizvodstvo*, 3, 12–14 (in Russian)
[Лесникова, Н., Лаврова, Л., & Борцова, Е. (2014). Эффективность использования нетрадиционного сырья в производстве печенья. *Кондитерское призводство*, 3, 12–14].
6. Syrokhman, I., & Lozova, T. (2015). **Spozhyvni vlastyvoli novykh vafel z vykorystanniam pryrodnykh netradytsiinykh inhrediiientiv** [Consumer properties of new wafers using natural non-traditional ingredients]. *Khlibopekarska i kondyterska promyslovist Ukrainy*, 2, 3–7 (in Ukrainian)
[Сирохман, І., & Лозова, Т. (2015). Споживні властивості нових вафель з використанням природних нетрадиційних інгредієнтів. *Хлібопекарська і кондитерська промисловість України*, 2, 3–7].
7. Tarasenko, N. (2013). **Vlijanie pishhevyyh volokon na formirovanie potrebitel'skikh svojstv i sroki hranenija saharnyyh vafel'** [Effect of dietary fiber on the formation of consumer properties and the shelf life of sugar wafers]. *Izvestija vuzov. Pishhevaja tehnologija*, 4, 81–83 (in Russian)
[Тарасенко, Н. (2013). Влияние пищевых волокон на формирование потребительских свойств и сроки хранения сахарных вафель. *Известия вузов. Пищевая технология*, 4, 81–83].
8. Lozova, T., Syrokhman, I. (2017). **Naukove obgruntuvannia polipshennia spozhyvnykh vlastyvostei boroshnianskykh kondyterskykh vyrobiv z vykorystanniam pryrodnoi netradytsiinoi syrovyny** [Scientific substantiation of improvement of consumer properties of flour confectionery products using natural non-traditional raw materials]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu (in Ukrainian)
[Лозова, Т., Сирохман, І. (2017). Наукове обґрунтування поліпшення споживних властивостей борошняних кондитерських виробів з використанням природної нетрадиційної сировини. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету].
9. Oshchypok, I. (2015). **Vykorystannia novykh kharchovykh dobavok z roslynnoi syrovyny u kharchovii promyslovosti** [The use of new food additives from vegetable raw materials in food industry]. *Visnyk Lvivskoi komertsii akademii. Seriiia tovaroznavcha*, 15, 77–82 (in Ukrainian)
[Ощипок, І. (2015). Використання нових харчових добавок з рослинної сировини у харчовій промисловості. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія товарознавча*, 15, 77–82].

10. Fil, M. (2012). **Suchasna otsinka spozhyvnykh vlastyvostei tradytsiinykh i novykh fruktovo-ovochevykh poroshkiv** [Current assessment consumption properties of traditional and new fruit and vegetable powders]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii. Seriiia tovaroznavcha, 11*, 95–97 (in Ukrainian)
[Філь, М. (2012). Сучасна оцінка споживних властивостей традиційних і нових фруктово-овочевих порошків. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія товарознавча, 11*, 95–97].
11. Alekseenko, E. (2012). **Fermentativnaja biokonversija plodovo-jagodnogo syr'ja: biohimicheskie aspekty i prakticheskoe primenenie** [Enzymatic bioconversion of fruit and berries: biochemical aspects and practical application]. *Hranenie i pererabotka sel'hozsyr'ja, 3*, 49–52 (in Russian)
[Алексеевко, Е. (2012). Ферментативная биоконверсия плодово-ягодного сырья: биохимические аспекты и практическое применение. *Хранение и переработка сельхозсырья, 3*, 49–52].
12. Bazarnova, Ju. (2007). **Dikorastushhie jagody v konditerskom proizvodstve** [Wild berries in confectionery production]. *Konditerskoe proizvodstvo, 4*, 16–18 (in Russian)
[Базарнова, Ю. (2007). Дикорастущие ягоды в кондитерском производстве. *Кондитерское производство, 4*, 16–18].
13. Pakhomova, I. (2015). **Spozhyvni vlastyvosti ta zberezhenist vafel iz zhyrovymy nachynkamy** [Consumer properties and preservation of wafers with fatty fillings] (Doctoral dissertation, Lvivska komertsiina akademiia). Lviv (in Ukrainian)
[Пахомова, І. (2015). *Споживні властивості та збереженість вафель із жировими начинками* (Канд. дис., Львівська комерційна академія). Львів].
14. Volik, V., Ismailova, D., & Erohin, O. (2003). **Skorlupa kurinyh jaic kak istochnik biologicheskii aktivnykh veshchestv** [The shell of chicken eggs as a source of biologically active substances]. *Ptica i pticeprodukty, 2*, 59–60 (in Russian)
[Волик, В., Исмаилова, Д., & Ерохин, О. (2003). Скорлупа куриных яиц как источник биологически активных веществ. *Птица и птицепродукты, 2*, 59–60].
15. Fedorova, D. (2016). **Novi soloni vafelni vyroby "Krekisy rybni" z vykorystanniam ryboroslynykh napivfabrykativ** [New salty waffle products "Fish Krekis" with fish & plant semifinished products]. *Path of Science, 2*(4), 6-17 (in Ukrainian)
[Федорова, Д. (2016). Нові солоні вафельні вироби «Крекиси рибні» з використанням риборослинних напівфабрикатів. *Path of Science, 2*(4), 6-17].
16. Fedorova, D., & Kuzmenko, Yu. (2015). **Biologichna tsinnist ryboroslynykh napivfabrykativ na osnovi bychka azovskoho** [Biological value of fish & plant semifinished products based on Azov goby]. *Tovary i rynky, 2*(20), 85–97 (in Ukrainian)
[Федорова, Д., & Кузьменко, Ю. (2015). Біологічна цінність риборослинних напівфабрикатів на основі бичка азовського. *Товари і ринки, 2*(20), 85–97].
17. Pakhomova, I., & Syrokhman, I. (2015). **Kompozytsiia zhyrovoi nachynky dlia vafel "Kvitkovyi nektar"** [The composition of fat fillings for waffle "Flower Nectar"]. Retrieved from <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/4111> (in Ukrainian)
[Пахомова, І., & Сирохман, І. (2015). *Композиція жирової начинки для вафель «Квітковий нектар»*. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/4111>].
18. Boidunyk, R. (2014). **Perspektyvy vykorystannia kerobu v kondyterskii promyslovosti** [Perspectives of carob using in the confectionery industry]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii. Seriiia tovaroznavcha, 14*, 117–121
[Бойдуник, Р. (2014). Перспективи використання керобу в кондитерській промисловості. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія товарознавча, 14*, 117–121].
19. Owen, R. W., Haubner, R., Hull, W. E., Erben, G., Spiegelhalder, B., Bartsch, H., & Haber, B. (2003). Isolation and structure elucidation of the major individual polyphenols in carob fibre. *Food and Chemical Toxicology, 41*(12), 1727–1738. doi: 10.1016/s0278-6915(03)00200-x

20. Alekseeva, M. (2013). *Primenenie izmel'chennykh plodov rozhkovogo dereva pri proizvodstve kompleksnoy pishhevoj dobavki na osnove kakao-bobov* [The use of crushed fruit of the carob tree in the production of integrated food additive cacao beans based]. *Izvestiya Samarskoj gosudarstvennoj sel'skhozjajstvennoj akademii*, 4, 69–73 (in Russian)
[Алексеева, М. (2013). Применение измельченных плодов рожкового дерева при производстве комплексной пищевой добавки на основе какао-бобов. *Известия Самарской государственной сельскохозяйственной академии*, 4, 69–73].
21. Tea company. (2016). *Khimichniy sklad ivan-chaiu* [The chemical composition of ivan-tea]. Retrieved October, 1, 2017 from <http://ivantea.com.ua/articles/article-6> (in Ukrainian)
[Чайна компанія. (2016). *Хімічний склад іван-чаю*. Актуально на 12.12.2016. URL: <http://ivantea.com.ua/articles/article-6>].
22. Formazjuk, V. (2003). *Jenciklopedija pishhevnykh lekarstvennykh rastenij: kul'turnye i dikorastushhie rastenija v prakticheskoj medicine* [Encyclopedia of food medicinal plants: cultural and wild plants in practical medicine]. Kiev: A.S.K. (in Russian)
[Формазюк, В. (2003). *Энциклопедия пищевых лекарственных растений: культурные и дикорастущие растения в практической медицине*. Киев: А.С.К.].
23. Kovalchuk, Kh. (2014). *Tovaroznavchi aspekty polipshennia spozhyvnykh vlastyvostei keksiv z netradytsiinoiu syrovynoiu* [Commodity-related aspects of improvement of consumer properties of muffins with non-traditional raw materials] (Doctoral thesis, Lvivska komertsiina akademiia). Lviv (in Ukrainian)
[Ковальчук, Х. (2014). *Товарознавчі аспекти поліпшення споживних властивостей кексів з нетрадиційною сировиною* (Автореф. канд. дис., Львівська комерційна академія). Львів].
24. Sydorenko, O., Apach, M., & Burkatska, H. (2016). *Biolozhichna tsinnist bilkiv Rapana venosa* [Biological value of *Rapana venosa* protein]. *Tovary i rynky*, 1, 159–168 (in Ukrainian)
[Сидоренко, О., Апач, М., & Буркацька, Г. (2016). Біологічна цінність білків *Rapana venosa*. *Товари і ринки*, 1, 159–168].
25. Vasil'ev, F., Glotova, I., & Antipova, L. (2002). *K voprosu optimizacii aminokislотноgo sostava polikomponentnykh produktov s ispol'zovaniem metodov vychislitel'noj matematiki* [To the problem of optimizing the amino acid composition of multicomponent products using the methods of computational mathematics]. *Hranenie i pererabotka sel'hozsyry'a*, 2, 58–61 (in Russian)
[Васильев, Ф., Глотова, И., & Антипова, Л. (2002). К вопросу оптимизации аминокислотного состава поликомпонентных продуктов с использованием методов вычислительной математики. *Хранение и переработка сельхозсырья*, 2, 58–61].
26. Sydorenko, O., Pavliuchenko, Yu., & Tunitska, A. (2013). *Biolozhichna tsinnist kombinovanykh strukturoutvoriuvachiv* [The biological value of combined structure-substances]. *Tovaroznavchyi visnyk*, 6, 240–244 (in Ukrainian)
[Сидоренко, О., Павлюченко, Ю., & Туницька, А. (2013). Біологічна цінність комбінованих структуроутворювачів. *Товарознавчий вісник*, 6, 240–244].
27. Savchuk, Y. Y., & Usatiuk, S. I. (2017). Research of biological value of drink from walnuts kernels. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies*, 19(75), 124–128. doi: 10.15421/nlvvet7525
28. Danylova, O., & Reshta, S. (2016). *Otrymannia olihomeriv iz roslynnoi syrovyny z antyoksydantnyimi vlastyvostiamy* [Obtaining of oligomers from plant raw materials with antioxidant properties]. *Naukovi pratsi: Odeska natsionalna akademiia kharchovykh tekhnologii*, 46(1), 83–88 (in Ukrainian)
[Данилова, О., & Решта, С. (2016). Отримання олігомерів із рослинної сировини з антиоксидантними властивостями. *Наукові праці: Одеська національна академія харчових технологій*, 46(1), 83–88].

A Review of Effectiveness of Construction Waste Minimization Practices in Bauchi State, Nigeria

Babangida Baba ¹, Azienita Binti Suratkon ²

¹ *Abubakar Tatari Ali Polytechnic*

P. M. B. 0094, Wuntin Dada, Bauchi, Bauchi State, Nigeria

² *Universiti Tun Hussein Onn Malaysia*

101 Beg Berkunci, Parit Raja, Batu Pahat, Johor, 86400, Malaysia

DOI: [10.22178/pos.28-6](https://doi.org/10.22178/pos.28-6)

LCC Subject Category:
[TH900-915](#)

Received 30.10.2017
Accepted 28.11.2017
Published online 30.11.2017

Corresponding Author:
Babangida Baba
babababangida10@gmail.com

© 2017 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Abstract. This paper reviewed the existing literature on effectiveness of construction waste minimization in Nigeria with particular interest in Bauchi State. The study highlighted the menace of construction waste to the environment. The Nigerian construction industry comprises foreign and indigenous firms which are classified into small, medium and large according to their level of capitalization and annual turnover. In the real industrialized countries, the construction industry can be responsible for up to 20 % of the GDP and employs up to 12 % of the total labour force. In Nigeria, the sector contributes 3.2 % of GDP. This is a clear indication that construction industry in Nigeria failed to meet expectations of governments, clients and society. The material and method of this research study utilized a secondary source of data. A critical review of this recent journal articles posited new findings of effectiveness of construction waste minimization. To ascertain the actual happenings in the construction industries within and beyond the study area. The findings of this research study indicated that environmental pollution is caused by construction waste in the study area. It is also revealed that indigenous firms generate large volume of construction waste. It was evident that construction waste is ineffective to the health condition of the environment. The conclusion is drawn from the study also revealed that different approach and method should be applied to curtail and minimize construction waste effectiveness in the study area.

Keywords: construction waste; environment; effectiveness; firms and waste minimization.

INTRODUCTION

All over the world, construction industry is continually growing. This industry is mostly concerned with development of civil engineering works which include heavy infrastructural development (roads, bridges and railways etc.), residential and commercial real estate and their maintenance [16]. Factors such as migration and urbanization, arising from the demands of middle class for better living and conditions combine to give the sector this rapid growth [8]. The contribution of construction industry towards the global gross domestic product (GDP) of the developed countries revolves around 10 % of their total annual budget.

The Nigerian construction industry comprises foreign and indigenous firms which are classified into small, medium and large according to their level of capitalization and annual turnover [23]. One of the largest construction firms in Nigeria is Julius Berger which has its head office in Abuja (capital city of Nigeria); other construction firms include, E. M. Mecheleti & Sons, and Dantata & Sawoe. In Nigeria, awarding construction contracts began in 1940s with a few foreign companies. The oil profit that followed about 10 years after independence led to an increase in need of construction and demand for construction services. The level of government interaction within the industry as regulators, purchasers and finan-

ciers resulted in average growth rate of 18 % between 2010–2012 [17]. Because of the labour intensiveness of construction services, jobs have been created and there is still potential to expand, to accommodate the rising need for service in the sector. Federal, state and local tiers of government award 70 % of the contracts while the private sector award the remaining 30 % of construction works this shows the scenario of Nigeria is contrary to what obtains elsewhere in the world where it is private sector drives [23]. In the real industrialized countries, the construction industry can be responsible for up to 20 % of the GDP and employs up to 12 % of the total labour force. In Nigeria, the sector contributes 3.2 % of GDP. This is a clear indication that construction industry in Nigeria failed to meet expectations of governments, clients and society [2].

The structure of Nigerian construction industry is complex having different types of clients and contractors. This consist of public and private clients, main contractors and sub-contractors, indigenous and foreign companies, low technology firms and sophisticated specialists, builders and civil engineers and a whole range of construction professionals connected within the industry. The major divisions in the industry are building construction division and civil or heavy engineering construction division.

The federal government of Nigeria involves in most of the complex projects such as road, sea and air port and some heavy engineering projects at about 64.9 % of the project executed. This is followed by state government which is responsible for about 22.7 % of the projects in the industry, although there is still some form of partnering with different groups of investors in the industry [14].

The Nigerian construction industry continues to be the major stimulant in the country's economic growth and development. This strong interrelationship between the economy and the construction industry further strengthens the need to ensure that project planning and management are cost-effective [5]. But experience has shown that excessive project cost and time overruns have been all too evident involving works undertaken by both the indigenous and foreign contractors [7]. These were due to design errors, unexpected site conditions, increasing project scope, weather conditions and other project changes. It is also evident that those contractors who perform and deliver their earlier projects successfully fails to deliver similar projects in future and facing time

and cost overrun. In view of this, the iron triangle (on time, under budget, according to specifications) which has been widely accepted criteria for project successful and economic delivery during the last couple of years in the Nigerian construction industry can no longer be the sole determinant of project successful and economic delivery criteria due to changes in demands of users, evolving environmental regulations, shifting functions of projects, the inherent risks and the inhibiting risk factors associated with construction projects. Throughout the world, construction industry like many other industries is being transformed to meet the new demands of the twenty-first century [9]. As the business environment within which the construction organizations or companies operate continues to change rapidly. In spite, many changes which have affected construction industries world-wide, the structure of the Nigerian construction industry in terms of its operations has remained largely unaltered. Hence organizations or companies that fail to adapt and respond to the complexity of the new business environment tend to experience survival problems [14].

Conceptual evidence revealed that Julius Berger Nigeria Plc is the leader in the Nigerian construction industry, as it controls a large chunk of public sector construction work in the industry. With the entrance of Chinese construction giants into the Nigerian construction industry, the dominance of Julius Berger Company began to face significant threat in the long term. The growing popularity of Public Private Partnership (PPPs) also means more international construction firms are likely to come into the Nigerian construction industry as observed by [15].

MATERIALS AND METHODS

It was conventional and accepted ways of data collection that is qualitative and quantitative. The former entails interview with designated respondents, focus group discussion, ethnography and personal observation. The latter, comprises structure questionnaires as survey instrument. The method of data collection of this research study is secondary sources which comprises journal articles, textbooks, newspapers, statutory documents. Critical review of this recent journal articles posited new findings of effectiveness of construction waste minimization. Different sources give account of this phenomena in Nigeria with special consideration of Bauchi State. Content analysis of these documents was carried out.

RESULTS AND DISCUSSION

From the literatures highlighted above the construction waste minimization is a very vital issues that professional in Nigeria were concerned about [18, 19]. It was evident that waste minimization in the country is a recent government concern where many construction were summoned to show case their method used in minimizing their construction site with waste as [2], many organisation and building firms operates under the jurisdiction of government and accept the process and procedure of waste minimization in construction sites [13]. According to [20] and [22], it was disagree that the findings of [12], that waste minimization in construction site can reduce environmental hazard posted by neighbourhood but this assertion is contradicted [6, 10], because recent research conducted in many States of the federation agree that construction site waste can cause diseases to the environment [1, 11]. It is agree that environment is polluted by waste generated from construction sites in many cities in Nigeria [21], but [4] in their study stressed that environmental pollution is cause majorly by other household and industrial waste, even though, construction waste make large volume of this garbage. Similarly, studies have contributed to the main area of concerned in minimizing construction waste in many part of Nigeria most especially Bauchi State.

REFERENCES

1. Adeagbo, D., & Kunya, S. (2005). Review on waste reduction strategies on Nigerian construction site. *ATBU Journal of Environmental Technology*, 2(1), 49–55.
2. Adeniyi, T. (2017, October 23). Abuja to host waste management summit. *Daily Trust*. Retrieved from <https://www.dailytrust.com.ng/abuja-to-host-waste-management-summit.html>
3. Akinkurolere, O. O., Aribisala, J. O., Oke, O. L., & Ogundipe, O. M. (2013). Construction waste recycling in sustainable engineering infrastructural development. *International Journal of Development and Sustainability*, 2(2), 1066–1074.
4. Ayodele, T. R., Ogunjuyigbe, A. S. O., & Alao, M. A. (2017). Life cycle assessment of waste-to-energy (WtE) technologies for electricity generation using municipal solid waste in Nigeria. *Applied Energy*, 201, 200–218. doi: 10.1016/j.apenergy.2017.05.097
5. Babatunde, O. K., & Low, S. P. (2013). Chinese construction firms in the Nigerian construction industry. *Habitat International*, 40, 18–24. doi: 10.1016/j.habitatint.2013.01.002
6. Demirbas, A. (2011). Waste management, waste resource facilities and waste conversion processes. *Energy Conversion and Management*, 52(2), 1280–1287. doi: 10.1016/j.enconman.2010.09.025
7. Eastman, C. M., Eastman, C., Teicholz, P., Sacks, R., & Liston, K. (2011). *BIM handbook: A guide to building information modeling for owners, managers, designers, engineers and contractors*. Hoboken: Wiley.

CONCLUSION

Generally, previous researches highlighted the problem of construction waste to the environment, and specifically, pollution is characteristic of many construction and industrial site. It is evident that waste generated from construction of small and large project are not monitored properly. The study concluded that many obstacles in construction are caused because of large waste generation. It was also concluded that the benefits of clearing construction waste are thereafter compared to the land filling (waste management) in each of the sites to regulate the option that best fit the sites in an environmentally sustainable manner. The study shows that construction waste is ineffective to the health condition of the environment. Conclusion drawn from the study also revealed that different approach and method should be applied to curtail and minimize construction waste effectiveness in the study area.

ACKNOWLEDGEMENT

The author wishes to extend his gratitude to his supervisor for constructive and technical suggestion given to him which sharpen his way of conducting the research. He will also show his appreciation to his employer ATAP, Bauchi for the sponsorship given to him which enable him further his study in UTHM.

8. Esa, M. R., Halog, A., & Rigamonti, L. (2017). Strategies for minimizing construction and demolition wastes in Malaysia. *Resources, Conservation and Recycling*, 120, 219–229. doi: [10.1016/j.resconrec.2016.12.014](https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2016.12.014)
9. Hawken, P., Lovins, A. B., & Lovins, L. H. (1999). *Natural capitalism creating the next industrial revolution*. New York: Little, Brown and Company.
10. Hossain, M. U., Wu, Z., & Poon, C. S. (2017). Comparative environmental evaluation of construction waste management through different waste sorting systems in Hong Kong. *Waste Management*, 69, 325–335. doi: [10.1016/j.wasman.2017.07.043](https://doi.org/10.1016/j.wasman.2017.07.043)
11. Idris, I., Sani, A., & Abubakar, A. (2015). An Evaluation of Material Waste and Supply Practice on Construction Sites in Nigeria. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology*, 2(5), 1142–1147.
12. Leshinsky, R. (2012). Use of planning agreements to support sustainability and environmental preservation. *International Journal of Law in the Built Environment*, 4(2), 157–172. doi: [10.1108/17561451211242521](https://doi.org/10.1108/17561451211242521)
13. Madawaki, A. (2012). Adoption of International Financial Reporting Standards in Developing Countries: The Case of Nigeria. *International Journal of Business and Management*, 7(3). doi: [10.5539/ijbm.v7n3p152](https://doi.org/10.5539/ijbm.v7n3p152)
14. Mudi, A., Bioku, J. ., & Kolawole, O. (2015). Assessing the Characteristics of Nigerian Construction Industry in Infrastructure Development. *International Journal of Engineering Research & Technology*, 4(11), 546–555.
15. Odediran, S. J., Adeyinka, B. F., Opatunji, O. A., & Morakinyo, K. O. (2012). Business structure of indigenous firm in the Nigerian construction industry. *International Journal of Business Research and Management*, 3(5), 255–264.
16. Oladinrin, T., Ogunsemi, D., & Aje, I. (2012). Role of Construction Sector in Economic Growth: Empirical Evidence from Nigeria. *FUTY Journal of the Environment*, 7(1). doi: [10.4314/fje.v7i1.4](https://doi.org/10.4314/fje.v7i1.4)
17. Olubomehin, O. O. (2016). The development of national trunk roads in Nigeria, 1960 – 2013. *Lagos Historical Review*, 15(1), 1. doi: [10.4314/lhr.v15i1.1](https://doi.org/10.4314/lhr.v15i1.1)
18. Oluwakiyesi, T. (2011, May 27). *Construction Industry Report. A Haven of Opportunities*. Retrieved from <https://www.proshareng.com/admin/upload/reports/VetivResearchConstructioSectorReportMay2011.pdf>
19. Onifade O. A. & Nwabotu F. A. (2014). Implications and causes of illegal refuse dumps in Ilorin South local government area, Kwara State. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 4(2), 148–155.
20. Oteng-Ababio, M. (2014). Rethinking waste as a resource: insights from a low-income community in Accra, Ghana. *City, Territory and Architecture*, 1(1), 10. doi: [10.1186/2195-2701-1-10](https://doi.org/10.1186/2195-2701-1-10)
21. Somorin, T. O., Adesola, S., & Kolawole, A. (2017). State-level assessment of the waste-to-energy potential (via incineration) of municipal solid wastes in Nigeria. *Journal of Cleaner Production*, 164, 804–815. doi: [10.1016/j.jclepro.2017.06.228](https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.228)
22. Soutsos, M. N., Tang, K., & Millard, S. G. (2011). Use of recycled demolition aggregate in precast products, phase II: Concrete paving blocks. *Construction and Building Materials*, 25(7), 3131–3143. doi: [10.1016/j.conbuildmat.2010.12.024](https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2010.12.024)
23. Wahab, A., & Lawal, A. (2011). An evaluation of waste control measures in construction industry in Nigeria. *African Journal of Environmental Science and Technology*, 5(3), 246–254.

Світоглядні аспекти феномену лідерства: до постановки проблеми

Worldview Aspects of Leadership Phenomenon: Problem Statement

Тетяна Данилова¹, Галина Салата²
Tetiana Danylova, Halyna Salata

¹ *National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine

² *College of Kyiv University of Culture*
20 Chygorina Street., Kyiv, 01042, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.28-7](https://doi.org/10.22178/pos.28-7)

LCC Subject Category: [B69-99](#)

Received 15.10.2017
Accepted 18.11.2017
Published online 22.11.2017

Corresponding Author:
Tetiana Danylova,
daniлова_tv@ukr.net

© 2017 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Анотація. У новому тисячолітті нагальна потреба в ефективному лідерстві стає очевидною як ніколи раніше. Глобалізація як процес і наростаюча тенденція нашого часу стрімко набуває загальносвітового масштабу, породжуючи нові суперечливі наслідки. Сучасний світ потребує нового покоління лідерів в освіті, бізнесі, урядових та неурядових структурах, відповідальних, відкритих, цілісних, мужніх, здатних до критичного мислення особистостей, які визнають спільну місію всього людства і прагнуть зробити свій внесок у створення кращого майбутнього. У статті зроблено спробу проаналізувати певні світоглядні аспекти феномену лідерства.

Ключові слова: лідер; лідерство; світогляд; тунелі реальності; критичне мислення; прийняття рішень.

Abstract. In the new millennium, the urgent need for effective leadership becomes more apparent than ever before. Rapidly developing processes of globalization, in the context of societies moving from modernity toward postmodernity, generate more and more contradictory effects. The contemporary world requires a new generation of leaders in education, business, government and non-governmental structures, responsible, open, integral, courageous, capable of critical thinking individuals who recognize the common mission of all humankind and seek to contribute to a better future. The paper attempts to analyze certain worldview aspects of leadership phenomenon.

Keywords: leader; leadership; worldview; reality tunnels; critical thinking; decision making.

ВСТУП

Сучасна світова спільнота потребує нової генерації лідерів, здатних ефективно відповідати на виклики сьогодення. Глобалізація як процес і наростаюча тенденція нашого часу стрімко набуває загальносвітового масштабу, породжуючи нові суперечливі наслідки. Сучасна епоха вимагає нової парадигми у відносинах між народами і державами, нової геополітичної конструкції світобудови, безпечної для всього світу і окремих його частин. З

одного боку, спостерігається економічна, технологічна, інформаційна інтеграція світової спільноти, а з іншого, посилення інтеграції веде до зростання культурної самосвідомості. Виникає конгломерат відмінних за своєю історією, традиціями, мовами, релігіями культурних соціумів, які розвиваються, взаємодіють і впливають один на одного. Цим відносно самостійним і самобутнім соціумам доводиться співіснувати в єдиному інформаційному просторі [3].

Сьогодні феномен лідерства є одним з найдосліджуваніших питань, яке синтезує в собі практично всі зміни, що відбуваються як на рівні особистості, так і на рівні суспільства. Найбільшу зацікавленість дослідників викликає лідерство в тих сферах, які є особливо важливими для людства. У контексті вивчення багатогранних аспектів лідерства важливим є дослідження світогляду лідерів. Світогляд - це спосіб описування світу та життя в ньому, як з позиції того, що є в дійсності, так і з позиції того, якою ця дійсність повинна бути. Певний світогляд - це сукупність переконань, що включає обмежувальні висловлювання та припущення щодо того, що існує і що не має існувати (як у дійсності, так і в принципі), які об'єкти чи досвід є хорошими, а які поганими, які цілі, поведінка та відносини є бажаними, а які - небажаними. Тобто, світогляд - це «сукупність припущень про реальність», «організаційний принцип для сприйняття та поведінки» [6].

Кожен з нас має свій світогляд та особисту історію сприйняття реальності. Наш світогляд поєднує в собі культурні та особисті переконання, припущення, цінності та ідеї, завдяки яким ми формуємо карти чи моделі реальності. Наш світогляд укорінено у колективному досвіді суспільства. Ми інтерпретуємо цей досвід в індивідуальному світогляді. На практиці ми використовуємо наш світогляд, не обов'язково усвідомлюючи це, для формування складних концептуальних рамок, які організують наші уявлення про те, хто ми, та про світ, в якому ми живемо. Розуміючи власний світогляд, лідер покращує свою здатність взаємодіяти з іншими. Це особливо важливо, оскільки світогляд має величезний вплив на кожен аспект життя - це той канал, через який ми інтерпретуємо реальність і, відповідно, діємо в ній.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світогляд лідера відіграє важливу роль у визначенні результатів його життя та діяльності. Як лідер «бачить світ» визначає те, «що він робить», і «що він робить» визначає те, «що він отримує» в результаті. На думку С. Кові, все на світі створюється двічі. Існує перше (уявне) і друге (фізичне) творіння. Визнаючи принцип двох творінь і беручи на себе відповідальність і за те, і за інше, лідери рухаються «від внутрішнього до зовнішнього» і розши-

рюють своє коло впливу. І навпаки, якщо вони відмовляються відповідати за перше творіння, то втрачають вплив [2]. Ставлення лідера до ситуації, оцінка та поведінка базуються на його світогляді.

За словами А. Ейнштейна, значні проблеми, з якими ми стикаємося, не можуть бути вирішені на тому ж рівні мислення, на якому ми знаходилися, коли їх створювали. З розвитком особистості змін зазнає і її світогляд. Через призму світогляду ми маємо справу зі змінами, складністю, плутаниною та конфліктами. У момент, коли в межах певного світогляду ми вже не в змозі знайти успішні рішення, відбувається зміна світоглядних парадигм. Розум активує складніші системи мислення для вирішення нових проблем. Відповідь на важливі життєві питання залежить від рівня зрілості людини. Різні рівні зрілості передбачають виникнення різних рівнів світогляду. Необхідно зазначити, що немає «правильного» або «неправильного» світогляду. Кожен з них є унікальним. Проте існують аналогічні моделі світогляду, які призводять до схожих занять та патернів поведінки [8].

Ми всі діємо в межах наших власних тунелів реальності. Кожний тунель реальності сповнений підсвідомих психологічних фільтрів, що просіюють вхідну інформацію, формуючи певну модель сприйняття світу, створену людським розумом і нетотожну невербальній реальності. Кожна з цих моделей вимагає від нас вважати найважливішою та абсолютно істинною певну інформацію і з повагою ставитися лише до певного класу сигналів, які пройшли крізь наші фільтри [10]. Все інше може бути не просто проігноровано, але навіть і спростовано. Якщо концепції, погляди, ідеї людини не відповідають дійсності, то дуже часто під сформовані стереотипи підганяють саму дійсність. Ця форма захисту і внутрішнього опору виявляється дуже стійкою і майже непереборною: «Я не міг помилитися. Все, що казали мені мати, батько, влада, традиції, релігійні діячі тощо, вірно і буде завжди вірним». Ця гра в те, що «я завжди правий», може поширюватися на всі сфери життя: виховання, подружнє життя, професію, науку, політику, релігію тощо. Зазвичай концепції, погляди, переконання люди оберігають від перевірки дійсністю тим, що вважають цю дійсність недостовірною або інтерпретують її в дусі своїх же концепцій [9]. Подібна реакція

свідчить, що існує не одна єдина об'єктивна реальність, а їх множина, яку ми сприймаємо крізь фільтри наших концепцій і поглядів.

Світ багатоманітний сенсорними проявами, але люди можуть усвідомити лише незначну їх частку, створюючи свої власні карти реальності, що окреслюють світ, в якому вони перебувають, і визначають сенс їх життя [5]. Під час побудови Шартрського собору майже всі містяни повинні були брати в цьому участь. Перехожий запитав у трьох з них: «Що ти робиш?». Перший пробурмотів: «Роблю важку роботу», другий сказав: «Заробляю на хліб родині», а третій з гордістю відповів: «Я буду Шартрський собор!». Дуже вузькі переконання та інтереси зроблять сприйняття світу нецікавим, передбачуваним і безрадичним. Долаючи однобічність сприйняття, виходячи за межі власної емічної реальності, людина усвідомлює, що світ значно більший за її уявлення про нього. Різниця полягає не в самому світі, а в тих фільтрах, через які ми його сприймаємо.

Отже, кожна людина формує свою унікальну реальність, і всі її дії спираються на особистісну модель світу, що визнається як єдина істинна реальність. Таким чином, людина створює карту, а вірить, що це реальна територія. Лідеру необхідно вийти за межі свого тунелю реальності, піднятися над проблемою, аби вирішити її.

Оскільки наш світогляд значною мірою визначає, як ми управляємо людьми та самими собою, а моделі світогляду суттєво різняться, існує і розмаїття думок щодо лідерства. Моделі лідерства можна розглядати уздовж певного континууму. На одному кінці континууму знаходиться авторитарна модель влади. На іншому кінці – лідери, які сприймають світ як взаємопов'язану реальність, ставляться до інших з повагою та умотивовані на служіння суспільству.

Багато людей вважають, що бути лідером – це бути просто першим, найбільшим або наймогутнішим. Лідерство в організаціях має інше і більш значуще визначення. Лідер - це той, хто намагається встановити напрямок руху і впливає на людей, які слідуєть цим напрямком (можна бути лідером як для себе самого, так і для іншої людини, групи, організації, спільноти). За словами Д. Ейзенхауера, «Лідерство - це мистецтво, яке дозволяє приму-

сити людину робити те, що вам хочеться, тому що вона сам хоче це зробити».

У новому тисячолітті нагальна потреба в ефективному лідерстві стала очевидна як ніколи раніше. У багатьох випадках брак лідерства призводить до проблем в етичній площині, у соціальній відповідальності, корпоративній культурі, та, навіть, у релігійних спільнотах. Лідери, які служать суспільству, усвідомлюють свою відповідальність перед іншими і перед нашою планетою в цілому та умотивовані на створення кращого світу. Лідерство - це залучення до історії, оскільки все наше життя є метанаративом, який складається з менших наративів. Лідер веде людей за собою, пропонуючи їм стати частиною історії, в яку він вірить, - історії, яка потенційно буде охоплювати все їх життя. Лідер повинен бути в змозі ясно розповісти, як він сам став частиною цієї історії, настільки сильно він захоплений даною історією, чому залишив все інше, щоб стати її частиною.

Як писав Лі Якокка, «суть бізнесу можна звести до трьох слів: персонал, продукт, прибуток. Якщо у вас проблеми з першим пунктом, про два інших можна забути». Адже людський фактор є найнепередбачуванішим і наймогутнішим фактором, здатним змінити хід будь-якої події. Сьогодні, в інформаційну еру, будь-яка успішна організація повинна якомога більше сприяти розкриттю і розвитку потенціалу кожного з членів команди, мотивуючи їх, оскільки люди з їх знаннями та вміннями є важливим ресурсом організації. Однією з основних функцій лідера є мотивування своїх підлеглих/послідовників у напрямку виконання завдань підприємства, а також професійного та персонального розвитку членів колективу. Управління результативністю своїх підлеглих є ключовими навичками справжнього лідера.

Без навичок критичного мислення неможливо уявити собі сучасного лідера. Здатність критично сприймати та самостійно оцінювати інформацію лежить в основі правильного прийняття рішень та формування ефективних стратегій розвитку на всіх рівнях — від особистого до загальнодержавного і глобального. Критичне мислення - це здатність чітко і раціонально мислити; знати, що робити, у що вірити; розуміти логічні зв'язки між ідеями; ідентифікувати, будувати та оцінювати аргументи; виявляти невідповідності та загальні помилки в міркуваннях; систематично

вирішувати проблеми; визначати актуальність та важливість ідей; обґрунтовувати власні вірування і цінності. Подібні вміння є вкрай необхідними для успішного лідера.

Успішні лідери добре обізнані з альтернативними точками зору (хоча і не приймають усіх поглядів) з немотивної, але емоційно-інтелектуальної, неупередженої, аналітичної точки зору. Вони приймають рішення, спираючись на об'єктивні висновки та наукові здобутки. Критичне мислення застосовується кожного разу, коли виникає потреба вирішити проблему. Це відбувається регулярно на всіх рівнях лідерства. Погані рішення майже завжди негативно впливають на ділову ефективність. Щоб мінімізувати цей ризик, високопродуктивні організації покладаються на своїх лідерів, які мають бути критичними мислителями.

Фактично, як підтверджують сучасні дослідження, критичне мислення є найважливішим вмінням лідерів [7]. Сьогодні критичне мислення є однією з базових навчальних дисциплін в університетах багатьох англосовітських країн. Студентів навчають уважно читати тексти, проявляти методологічний сумнів, знаходити слабкі місця як у чужих, так і у своїх власних аргументах, працювати з поняттями, чітко й обґрунтовано висловлювати свої думки. Дослідження, проведені у період 1985 – 2016 рр., наочно продемонстрували, що лідери з розвиненим критичним мисленням менше помиляються і досягають кращих результатів, ніж ті, хто має дефіцит у навичках критичного мислення. Дослідники зауважують, що нинішнім і майбутнім лідерам не вистачає навичок критичного мислення, необхідних для XXI століття [1].

ВИСНОВКИ

Сучасний світ потребує досвідчених лідерів, які спроможні вирішувати складні націона-

льні та глобальні проблеми. Задоволення нагальної соціальної потреби чи вирішення проблеми суттєво відрізняється від постановки задач або здійснення формального керівництва. Навіть, здавалося б, найпростіші зміни вимагають декількох стратегій в декількох сферах, враховуючи вектори інтересів зацікавлених сторін [4]. Ефективні лідери часто змушені працювати в умовах складних і погано організованих соціальних контекстів. За таких умов потрібний і новий тип лідера, який мислить системно, має глибокий вплив на окремих індивідів і групи, мобілізує ресурси, створює нові контексти і нову мету для успішної взаємодії всіх акторів процесу. Подібні контексти вимагають від лідерів незліченної кількості критично важливих стратегічних, організаційних та фінансових рішень. Процес прийняття рішень є складним, особливо для тих, хто займає лідерські позиції. Неадекватне рішення може негативно вплинути на суть справи, відвернути від лідера, спричинити загрозу іншим людям. Сучасні лідери повинні бути добре обізнаними з системами прийняття рішень, а також з етичними стандартами та принципами, і мати мужність приймати рішення, оскільки це є ключовим компонентом для лідера.

Нагальною потребою є створення і впровадження трансдисциплінарних навчальних програм, спрямованих на підготовку наступного покоління лідерів в освіті, бізнесі, урядових та неурядових структурах, відповідальних, відкритих, цілісних, мужніх, здатних до критичного мислення особистостей, які визнають спільну місію всього людства і прагнуть зробити свій внесок у створення кращого майбутнього. «Єдиний спосіб розширити межі можливого - це зробити крок у неможливе», - стверджував А. Кларк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Bates, S. (2017, September 19). *2017 Leadership Trends: A gap in Critical Thinking Skills*. Retrieved from <https://www.bates-communications.com/bates-blog/2017-leadership-trends-a-gap-in-critical-thinking-skills>
2. Covey, S. (2004). *The 7 Habits of Highly Effective People: Powerful Lessons in Personal Change*. New York: Free Press.

3. Danylova, T.(2016). The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 9, 55–62. doi: 10.15802/ampr2016/72231
4. Danylova, T., & Salata G. (2016). Reorganization Asymmetry of Universal Information Centers in Ukraine: An Attempt at Civilizational Communication Analysis. *Research Revolution*, 4(10), 1–4.
5. O'Connor, J., & Seymour, J. (1993). *Introducing NLP: Psychological Skills for Understanding and Influencing People*. London: Element.
6. Koltko-Rivera, M. (2004). Leadership and Worldview: What in the World I a Worldview? *Review of General Psychology*, 8(1), 3–58.
7. Sanscartier, M. (2013, September 26). *Leadership – The Importance of critical Thinking*. Retrieved from <http://www.marchfifteen.ca/leadership-the-importance-of-critical-thinking/>
8. Worldview Intelligence. (2015, February 20). *Understanding Worldview and How It Impacts Us As Leaders and Hosts*. Retrieved from <https://worldviewintelligence.com/2015/02/20/understanding-worldview-and-how-it-impacts-us-as-leaders-and-hosts/>
9. Wilson, R., & Regardie, I. (2016). *Prometheus Rising* (2nd ed.). Grand Junction: New Falcon Publications.
10. Wilson, R. (1991). *The New Inquisition*. Phoenix: Falcon Press.

Удосконалення діагностики антикризового управління підприємством у системі управлінської діагностики

The Improvements of Enterprise Anti-Crisis Management Diagnostics in the System of Managerial Diagnostics

Руслан Скриньковський¹, Наталія Павленчик², Соломія Леськів¹, Гжегож Павловські³
Ruslan Skrynkovsky, Nataliya Pavlenchuk, Solomiya Leskiv, Grzegorz Pawlowski

¹ *Lviv University of Business and Law*
99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

² *Lviv State University of Physical Culture*
11 Kostiushko Street, Lviv, 79000, Ukraine

³ *Zakład Handlowo-Uslugowy BHP*
17 Kostrzynska Street, Gorzyca, 69-113, Poland

DOI: 10.22178/pos.28-5

JEL Classification:
D83, L20, M10

Received 22.10.2017
Accepted 25.11.2017
Published online
30.11.2017

Corresponding Author:
Ruslan Skrynkovsky
uan_lviv@ukr.net

Анотація. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендації з удосконалення діагностики антикризового управління підприємством у системі управлінської діагностики. З'ясовано, що специфіка антикризового управління підприємством (як спеціальної діагностичної цілі системи цілей управлінської діагностики) пов'язана: 1) з стратегією антикризового управління, яка включає в себе стратегію недопущення кризи і стратегію подолання кризи; 2) з необхідністю прийняття складних управлінських рішень (функціонування, розвитку) в умовах обмежених фінансових та інформаційних ресурсів, високого загального рівня невизначеності зовнішнього середовища (відображення різних подій та аспектів) і ризику тощо. Встановлено, що діагностика антикризового управління підприємством в системі управлінської діагностики повинна включати: 1) дослідження базових бізнес-індикаторів (показників, параметрів) виробничо-господарської діяльності підприємства; 2) всебічний комплексний аналіз впливу факторів (внутрішніх, зовнішніх) на стан підприємства (фінансово-економічний, техніко-технологічний); 3) експертну оцінку розроблених заходів і перспектив фінансового оздоровлення та превентивної санації, а також оцінку досягнення цілей прогнозування. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка системи цілей економічної діагностики (діагностики діяльності) підприємства (установи, організації) з урахуванням поданих результатів дослідження та представленої графічної інтерпретації підвищення ефективності антикризового управління підприємством у системі управлінської діагностики.

Ключові слова: підприємство; антикризове управління; діагностика антикризового управління підприємством; управлінська діагностика; інструментарій.

Abstract. The purpose of the article is to substantiate the theoretical positions and to develop practical recommendations for improving the diagnostics of anti-crisis management of the enterprise in the system of managerial diagnostics. It is revealed that the specificity of crisis management of the enterprise (as a special diagnostic purpose of the system of management diagnostic purposes) is related to: 1) the strategy of anti-crisis management, which includes the prevention of crisis and the strategy to overcome the crisis; 2) the need for complex management decisions (functioning, development) in the conditions of limited financial and informational resources, high general level of uncertainty of the environment (displaying various events and aspects)

© 2017 The Authors.
This article is licensed
under a Creative
Commons Attribution
4.0 License

and risk, etc. It is established that the diagnostics of anti-crisis management in the enterprise in the system of managerial diagnostics should include: 1) the study of basic business indicators (parameters) of production and economic activity of the enterprise; 2) comprehensive in-depth analysis of the influence of factors (internal, external) on the state of the enterprise (financial and economic, technical and technological); 3) expert valuation of the developed measures and prospects for financial rehabilitation and preventive sanitation, as well as an assessment of the achievement of forecasting goals. The prospect of further research in this field is the development of a system of goals of economic diagnosis (diagnostics of activity) of the enterprise (institution, organization) taking into account the presented results of the study and the graphical interpretation of the improvement of the effectiveness of the anti-crisis management enterprise in the system of managerial diagnostics.

Keywords: enterprise; anti-crisis management; diagnostics of crisis management of the enterprise; management diagnostics; toolkit.

ВСТУП

Агресія Російської Федерації проти України, що триває, санкції США проти Росії, інші докорінні негативні зміни у зовнішньому та внутрішньому бізнес-середовищі України вимагають невідкладної розробки та реалізації конкретних заходів із антикризового управління підприємствами (установами, організаціями) відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вагомий науково-практичний внесок у вирішення окремих проблемних питань (аспектів) у сфері антикризового управління підприємством (установою, організацією) зробили такі науковці, як В. Воробйов [1], Т. Воронкова [2], М. Джаман [3], Є. Діденко [4], В. Пономаренко [5], Н. Захаренко [6], А. Камнева [7], Л. Фролова [8], А. Ковальов [9], В. Костецький [10], О. Костіна [11], Т. Коцко [12], О. Лисенко [13], Л. Лігоненко [14], В. Маховка [15], Д. Нізалов [16], С. Панасейко [17], В. Товажнянський [18] та інші. Водночас, віддаючи належне високому рівню наукових доробок перелічених вище авторів і вчених-економістів, приведених у працях [19, 20, 21, 22, 23, 24, 25], слід зазначити, що недостатньо уваги приділено удосконаленню діагностики антикризового управління підприємством в системі управлінської діагностики. Все це обумовило актуальність поданого дослідження, визначило його тему та мету.

Тому *метою статті* є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практич-

них рекомендації з удосконалення діагностики антикризового управління підприємством в системі управлінської діагностики.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати вивчення й аналізу наукових, методичних та прикладних матеріалів за проблематикою діагностики підприємства (установи, організації), приведених у праці [20, 23, 24], дають можливість стверджувати, що:

1) управлінська діагностика підприємства (як часткова діагностична ціль системи цілей економічної діагностики підприємства) – це логічно-структурований процес комплексного аналізу внутрішніх змінних-факторів (технології та ресурсів, структури, працівників) та можливостей (потенціалу) підприємства, який спрямований на оцінку їх наявності та відповідності цілям і завданням, на оцінку поточного стану, ефективності, тенденцій та перспектив розвитку підприємства на основі дослідження (постійного моніторингу, аналізу, оцінки) його сильних і слабких сторін (позицій) за відповідними бізнес-індикаторами (залежно від діагностичних цілей системи управлінської діагностики) з метою: а) виявлення (встановлення) і усунення проблем (наявних, можливих) та недоліків системи менеджменту підприємства [24]; б) виявлення, запобігання та подолання кризових явищ на підприємстві (чи їх наслідків) [24];

2) управлінська діагностика в системі менеджменту підприємства, як підфункція функції контролювання (загальної функції менеджменту), враховує такі 3-и складові (структурні блоки), як: а) оцінювання (визначення

ключових ознак, характеристик, певних параметрів (показників, бізнес-індикаторів), особливостей, властивостей тощо); б) аналіз (економічний, системний) з аргументацією (ретельне дослідження місця, структури, динаміки, тенденцій, взаємозв'язків і взаємодій (взаємовпливу) між елементами системи тощо); в) ідентифікування (передбачає визначення відхилень параметрів від оптимальних критеріїв і/або встановлених нормативних стандартів, формулювання загального висновку – діагнозу) [24];

3) діагностика антикризового управління підприємством є спеціальною діагностичною ціллю системи цілей управлінської діагностики.

Поряд з тим, виходячи із аналізу літературних джерел, виникає потреба в розкритті дефініції «антикризове управління підприємством».

Так, Н. Захаренко [6] дотримується точки зору, що під антикризовим управлінням слід розуміти сукупність (комплекс, систему) конкретних знань та результати аналізу практичного досвіду, які спрямовані на оптимізацію механізмів діяльності (функціонування) підприємства, виявлення прихованих його ресурсів і формування потенціалу розвитку з метою попередження і/або подолання кризи. Водночас у науковій праці Є. Діденка [4] представлено концептуальну модель антикризового управління підприємством, згідно якої з'ясовано, що головною метою антикризового управління є виведення підприємства із кризового становища і формування умов для його стабільного, ефективного і результативного функціонування та розвитку у майбутньому.

Крім цього, О. Гетьман та В. Шаповал [20] стверджують, що антикризове управління (в системі управлінської діагностики підприємства) – це система конкретних управлінських заходів і рішень з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ та їх причин з урахуванням фактору часу. Тут специфіка антикризового управління підприємством (Sp_1) пов'язана з стратегією антикризового управління, яка включає в себе стратегію недопущення кризи (стратегія А) і стратегію подолання кризи (стратегія В) [6, 10, 20, 21].

Беручи до уваги зазначене, варто також погодитись з думкою В. Костецького [10], що антикризове управління – це симбіоз стратегічного управління (через реалізацію стратегії А) та оперативного менеджменту (через реалізацію стратегії В).

У свою чергу, Є. Діденко [4] дійшов висновку, що процес антикризового управління реалізується за такими етапами:

1. Етап – діагностика кризового стану підприємства;
2. Етап – оцінка відповідності ресурсного стану (трудових, матеріальних, фінансових та енергетичних ресурсів [22]) і часових обмежень цілям та завданням антикризового управління;
3. Етап – розроблення та впровадження антикризової програми;
4. Етап – розроблення та впровадження профілактичних засобів щодо виявлення і запобігання повторного виникнення кризових явищ.

З'ясовано, що у процесі реалізації етапів антикризового управління підприємством виникає ряд проблем, пов'язаних із: 1) своєчасним реагуванням на зміни факторів прямої дії зовнішнього ринкового середовища підприємства; 2) оптимальним вибором та ефективним застосуванням раціональних управлінських рішень (поточних, перспективних) з метою подолання кризових ситуацій (подій, явищ) та подальше об'єднання діагностики кризового стану підприємства зі здійсненням заходів превентивної санації і проведенням превентивних досліджень [7, 11, 20]. Тут специфіка антикризового управління підприємством (Sp_2) пов'язана з необхідністю прийняття складних управлінських рішень (функціонування, розвитку) в умовах обмежених фінансових та інформаційних ресурсів, високого загального рівня невизначеності зовнішнього середовища (відображення різних подій та аспектів) і ризику [6], низької мотивації персоналу тощо.

Поряд із тим варто наголосити, що В. Пономаренко та С. Довбня [5] стверджують, що з метою попередження та першочергового реагування підприємства на негативний вплив кризових явищ доцільно сформувати комплексну систему внутріфірмового антикри-

зового менеджменту, яка повинна забезпечити виконання таких задач, як:

- 1) прогнозування виникнення кризових явищ (подій, ситуацій) та їх запобігання з урахуванням фактору часу;
- 2) зниження загального рівня негативного впливу кризових явищ та забезпечення виживання підприємства в період кризи з урахуванням специфіки антикризового управління (Sp_1, Sp_2);
- 3) вихід із кризи в мінімальний термін та з найменшими втратами.

У контексті цього у праці [5] (В. Пономаренко, С. Довбня) обґрунтовано, що для вирішення представлених вище задач система внутрішнього антикризового менеджменту повинна включати такі складові (елементи):

- 1) діагностику, контролювання і прогнозування фінансово-економічного стану підприємства;
- 2) маркетингову політику;
- 3) антикризову інвестиційну стратегію;
- 4) виробничу політику;
- 5) управління персоналом;
- 6) фінансово-економічний менеджмент.

Крім цього доведено, що суб'єкту антикризової діяльності в інтелектуалізованій системі менеджменту мають бути притаманні такі риси, як:

- 1) достатній рівень інтелекту та інтелектуальної активності;
- 2) високий рівень професіоналізму;
- 3) висока мобільність (вертикальна, горизонтальна) та комунікабельність;
- 4) високий рівень інноваційності та креативності;
- 5) високий рівень відповідальності та самоконтролю, опанування;
- 6) соціальна взаємодія тощо [14].

Водночас А. Камнева [7] виокремлює такі ключові моделі та системи антикризового управління підприємством, як: 1) модель антикризового управління на базі контролінгу; 2) модель реструктуризації у процесі антикризового управління; 3) реінжиніринг як складова антикризового управління; 4) фінансова діагностика як інструмент антикри-

зового управління підприємством; 5) модель фінансової санації; 6) диверсифікація як активний метод реагування на зовнішні загрози; 7) антикризова стратегія підприємства; 8) система антикризового інноваційного управління підприємством; 9) інвестиційний менеджмент в стратегії антикризового управління; 10) маркетинг в антикризовому управлінні; 11) система антикризового управління персоналом; 12) процедура банкрутства як метод антикризового управління; 13) консалтинговий менеджмент як елемент антикризового управління тощо.

З огляду на це і виходячи з результатів виконаних досліджень [4, 15, 23, 24], з'ясовано, що структуру типової системи діагностики антикризового управління підприємством (в системі управлінської діагностики) формують такі складові, як:

- 1) принципи діагностики (системність, цілеспрямованість, об'єктність, уніфікованість, інтегрування, декомпозиційність, об'єктивність, конкретність, оптимальність, гнучкість, повнота, адекватність, економічна доцільність, пізнавальність, логічність, часова погодженість, динамічність, достовірність інформаційної бази, обмеженість індикативної бази, обґрунтованість критеріальної бази, обмежена відкритість результатів, завершеність, дієвість) [23];
- 2) суб'єкти діагностики (власники, керівники, фахівці з антикризового управління та інші);
- 3) система діагностичних цілей (недопущення кризи, подолання кризи);
- 4) технологія діагностики (стадії здійснення діагностики: підготовча, основна, завершальна);
- 5) методи діагностики (якісні, кількісні [23]; аналітичні, експертні, динамічне програмування, лінійне програмування [20, 24] тощо) [15];
- 6) бізнес-індикатори залежно від діагностичних цілей;
- 7) об'єкти діагностики (внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства, процес та елементи системи менеджменту тощо);
- 8) функції діагностики (інформаційна, аналітична, ідентифікаційна, попереджувальна, антикризова, регульовальна, спрямовальна, симптоматична, консультаційно-дорадча, дослідницька) [23].

Крім цього, на основі аналізу інформації у працях [20, 21, 23, 24, 25] та практичних матеріалів за проблемою встановлено, що діагностика антикризового управління підприємством в системі управлінської діагностики повинна включати:

- 1) дослідження базових бізнес-індикаторів (показників, параметрів) виробничо-господарської діяльності підприємства;
- 2) всебічний комплексний аналіз впливу факторів (внутрішніх, зовнішніх) на стан підп-

приємства (фінансово-економічний, техніко-технологічний);

3) експертну оцінку розроблених заходів і перспектив фінансового оздоровлення та превентивної санації, а також оцінку досягнення цілей прогнозування.

Графічна інтерпретація підвищення ефективності антикризового управління підприємством представлено на рис.

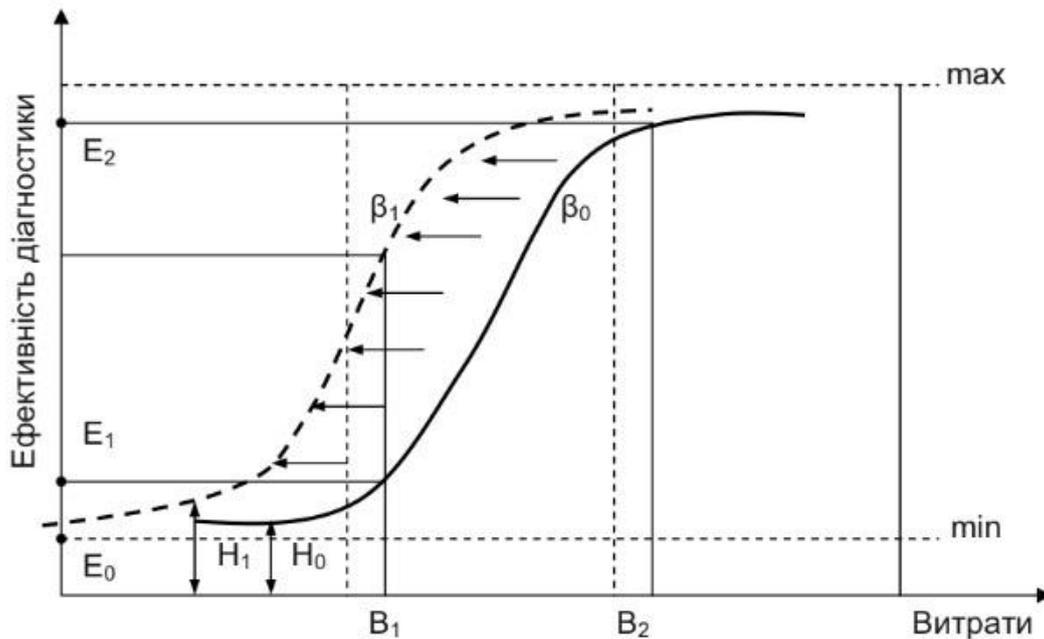

Рисунок – Графічна інтерпретація підвищення ефективності антикризового управління підприємством (у системі управлінської діагностики) [20]

Примітки: β_0 – крива ефективності діагностики в антикризовому управлінні (ДАУ) з використанням традиційної методики; β_1 – крива ефективності ДАУ з використанням елементів інформаційних технологій на стадії превентивної санації; H_1 – початковий рівень інформованості у випадку застосування інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) на стадії превентивної санації; H_0 – початковий рівень інформованості за традиційною методикою; E_0 – початковий рівень ефективності прийняття управлінських рішень (поточних, перспективних); E_1 – рівень ефективності прийняття управлінських рішень на етапі діагностики з використанням традиційної методики; E_2 – рівень ефективності прийняття управлінських рішень на етапі діагностики з використанням ІКТ.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження доводять, що специфіка антикризового управління підприємством (як спеціальної діагностичної цілі системи цілей управлінської діагностики) пов'язана: 1) з стратегією антикризового управління, яка включає в себе стратегію недопущення кризи і стратегію подолання кризи; 2) з необхідністю прийняття складних управлінських рішень (функціонування, розвитку) в умовах обмежених фінансових та ін-

формаційних ресурсів, високого загального рівня невизначеності зовнішнього середовища (відображення різних подій та аспектів) і ризику тощо. Встановлено, що діагностика антикризового управління підприємством в системі управлінської діагностики повинна включати: 1) дослідження базових бізнес-індикаторів (показників, параметрів) виробничо-господарської діяльності підприємства; 2) всебічний комплексний аналіз впливу факторів (внутрішніх, зовнішніх) на стан підп-

риємства (фінансово-економічний, техніко-технологічний); 3) експертну оцінку розроблених заходів і перспектив фінансового оздоровлення та превентивної санації, а також оцінку досягнення цілей прогнозування.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розроблення системи цілей економічної діагностики (діагностики діяльності) підприємства (установи, організації) з урахуванням поданих результатів дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Skrynkovskyy, R., Pawlowski, G., & Vorobiov, V. (2016). *Diahnostyka efektyvnosti kontrolinhu biznes-protseviv pidpryiemstva* [The Diagnostics of Efficiency of Controlling Business Processes]. *Business Inform*, 8, 154–159 (in Ukrainian)
[Скриньковський, Р. М., Павловські, Г., & Воробйов, В. В. (2016). Діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства. *Бізнес Інформ*, 8, 154–159].
2. Voronkova, T. (2015). *Systema antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom* [System of crisis management enterprise]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia*, 3, 17–25 (in Ukrainian)
[Воронкова, Т. (2015). Система антикризового управління підприємством. *Науково-технічна інформація*, 3, 17–25].
3. Dzhaman, M., & Honcharov, H. (2010). *Suchasni aspekty kadrovoho menedzhmentu v systemi antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom* [Modern aspects of personnel management in the system of crisis management enterprise]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky*, 4(2), 111–114 (in Ukrainian)
[Джаман, М., & Гончаров, Г. (2010). Сучасні аспекти кадрового менеджменту в системі антикризового управління підприємством. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*, 4(2), 111–114].
4. Didenko, Ye. (2015). *Model antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom* [The model of crisis management of the enterprise]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dizainu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 3, 53–58 (in Ukrainian)
[Діденко, Є. (2015). Модель антикризового управління підприємством. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*, 3, 53–58].
5. Ponomarenko, V., & Dovbnia, S. (2004). *Metodychni osnovy antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom* [Methodical bases of crisis management of the enterprise]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 2, 120–126 (in Ukrainian)
[Пономаренко, В., & Довбня, С. (2004). Методичні основи антикризового управління підприємством. *Економічний вісник Національного гірничого університету*, 2, 120–126].
6. Zakharenko, N. (2010). *Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom na osnovi klasyfikatsii kryz ta faktoriv yikh vyavlennia* [Anti-crisis management of an enterprise, based on the classification of crises and the factors of their identification]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, 20, 60–62 (in Ukrainian)
[Захаренко, Н. (2010). Антикризове управління підприємством на основі класифікації криз та факторів їх виявлення. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Економічні науки*, 20, 60–62].
7. Kamnieva, A. (2014). *Doslidzhennia isnuuychkh instrumentiv ta modelei antykryzovoho upravlinnia na pidpryiemstvi* [The investigation of existing tools and models for crisis management in the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy mashynobudivnoi haluzi*, 4, 15–27 (in Ukrainian)
[Камнева, А. (2014). Дослідження існуючих інструментів та моделей антикризового управління на підприємстві. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*, 4, 15–27].
8. Frolova, L., & Katella, Ye. (2012). *Alhorytm provedennia diahnostyky biznes-protseviv u konteksti antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom* [An algorithm for diagnosing business processes in

the context of an enterprise crisis management]. *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava*, 1, 84–87 (in Ukrainian)

[Фролова, Л., & Кателла, Є. (2012). Алгоритм проведення діагностики бізнес-процесів у контексті антикризового управління підприємством. *Вісник Донецького університету економіки та права*, 1, 84–87].

9. Kovalov, A. (2014). *Pidvyshchennia efektyvnosti antykrizovoho upravlinnia v korporatyvnomu sektori na osnovi reinzhynirynhu biznes-protseviv* [Increasing the effectiveness of crisis management in the corporate sector through reengineering business processes]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 3(54), 124–130 (in Ukrainian)
[Ковальов, А. (2014). Підвищення ефективності антикризового управління в корпоративному секторі на основі реінжинірингу бізнес-процесів. *Вісник соціально-економічних досліджень*, 3(54), 124–130].
10. Kostetskyi, V. (2011). *Formuvannia stratehii antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom* [Forming of the enterprise's antycrisis management strategy]. *Ekonomichnyi analiz*, 8(2), 208–211 (in Ukrainian)
[Костецький, В. (2011). Формування стратегії антикризового управління підприємством. *Економічний аналіз*, 8(2), 208–211].
11. Kostina, O. (2017). *Diahnostyka ta upravlinnia biznes-protseivy v konteksti antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom* [Diagnostics and management of business processes in the context of enterprise crisis management]. *Ekonomika i suspilstvo*, 10, 287–297 (in Ukrainian)
[Костіна, О. (2017). Діагностика та управління бізнес-процесами в контексті антикризового управління підприємством. *Економіка і суспільство*, 10, 287–297].
12. Kotsko, T., & Shekhovtsova, I. (2017). *Reinzhynirynh biznes-protseivy yak tekhnolohiia antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvamy palyvno-enerhetychnoho kompleksu* [Business process reengineering as the crisis management technology of the enterprises of fuel and energy complex]. *Ekonomika i suspilstvo*, 9, 466–472 (in Ukrainian)
[Коцко, Т., & Шеховцова, І. (2017). Реінжиніринг бізнес-процесів як технологія антикризового управління підприємствами паливно-енергетичного комплексу. *Економіка і суспільство*, 9, 466–472].
13. Lysenko, O. (2013). *Klasyfikatsiia biznes-protseivy na promyslovykh pidpriemstvakh: teoretychni aspekty* [Classification of business processes at the industrial enterprises: theoretical aspects]. *Universytetski naukovyi zapysky*, 2, 190–197 (in Ukrainian)
[Лисенко, О. (2013). Класифікація бізнес-процесів на промислових підприємствах: теоретичні аспекти. *Університетські наукові записки*, 2, 190–197].
14. Lihonenko, L. (2016). *Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom v umovakh ekonomiky znan ta intelektualizatsii menedzhmentu* [Crisis management of enterprises in the knowledge economy and intellectualization of management]. *Ekonomichnyi forum*, 1, 161–170 (in Ukrainian)
[Лігоненко, Л. (2016). Антикризове управління підприємством в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту. *Економічний форум*, 1, 161–170].
15. Makhovka, V. (2012). *Protsevy, metody ta funktsii antykrizovoho upravlinnia na pidpriemstvi* [Process, methods and functions of crisis management at the enterprise]. *Naukovyi visnyk Poltav'skoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia: Ekonomichni nauky*, 1(52), 219–225 (in Ukrainian)
[Маховка, В. (2012). Процес, методи та функції антикризового управління на підприємстві. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*, 1(52), 219–225].
16. Nizalov, D. (2000). *Antykrizove upravlinnia: vybir metodiv* [Anti-crisis management: the choice of methods]. *Naukovi pratsi*, 9, 56–58 (in Ukrainian)
[Нізалов, Д. (2000). Антикризове управління: вибір методів. *Наукові праці*, 9, 56–58].
17. Panaseiko, S., & Panaseiko, I. (2013). *Mistse avtomatyzovanykh system upravlinnia pidpriemstvom u protsesi antykrizovoho upravlinnia personalom* [The place of automated

- enterprise management systems in the process of crisis management personnel]. *Visnyk Dnipropetrovskoi derzhavnoi finansovoi akademii. Ekonomichni nauky*, 2, 201–208 (in Ukrainian) [Панасейко, С., & Панасейко, І. (2013). Місце автоматизованих систем управління підприємством у процесі антикризового управління персоналом. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки*, 2, 201–208].
18. Tovazhnianskyi, V., Pererva, P. (2010). *Formuvannia kompleksnoi systemy pokaznykiv antykrizovoho mekhanizmu stiikoho rozvytku pidpriemstva* [Forming of complex system of indexes of not crisis mechanism of steady development of enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats. Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Ekonomichni nauky. Seriia: Ekonomika ta menedzhment*, 7(26), 207–223 (in Ukrainian) [Товажнянський, В., Перерва, П. (2010). Формування комплексної системи показників антикризового механізму стійкого розвитку підприємства. *Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент*, 7(26), 207–223].
19. Piletska, S. (2013). *Diahnastyka v antykrizovomu upravlinni pidpriemstvom* [Diagnosis in crisis management of enterprise]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ser.: Ekonomichni nauky*, 5(61), 67–70 (in Ukrainian) [Пілецька, С. (2013). Діагностика в антикризовому управлінні підприємством. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки*, 5(61), 67–70].
20. Hetman, O., Shapoval, V. (2007). *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian) [Гетьман, О., Шаповал, В. (2007). *Економічна діагностика*. Київ: Центр навчальної літератури].
21. Skrynkovskyy, R., & Shpak, O. (2017). *Biznes-diahnastyka: yak ne rozcharuvatsia v novomu top-menedzheri i ne potopyty kompaniiu* [Business diagnostics: how not to be disappointed in the new top manager and not to sneak the company]. In *The global competitive environment: development of modern social and economic systems* (pp. 88–90). Chisinau: Baltija Publishing (in Ukrainian) [Скриньковський, Р., & Шпак, О. (2017). Бізнес-діагностика: як не розчаруватися в новому топ-менеджері і не потопити компанію. In *The global competitive environment: development of modern social and economic systems* (pp. 88–90). Chisinau: Baltija Publishing].
22. Skrynkovskyy, R. (2015). *Diahnastyka vykorystannia trudovykh, materialnykh, finansovykh ta enerhetychnykh resursiv pidpriemstva yak instrument upravlinnia elementamy yoho vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti* [Diagnostics of Utilization of the Human, Material, Financial, and Energy Resources of the Enterprise as a Tool for Management of the Elements of Its Production and Commercial Operations]. *Problemy ekonomiky*, 1, 249–254 (in Ukrainian) [Скриньковський, Р. (2015). Діагностика використання трудових, матеріальних, фінансових та енергетичних ресурсів підприємства як інструмент управління елементами його виробничо-господарської діяльності. *Проблеми економіки*, 1, 249–254].
23. Melnyk, O. H. (2010). *Systemy diahnostyky diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv: polikryterialna kontseptsii ta instrumentarii* [Systems of diagnostics of activity of machine-building enterprises: polycrystalline concept and tools]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki (in Ukrainian) [Мельник, О. Г. (2010). *Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій*. Львів: Видавництво Львівської політехніки].
24. Pawlowski, G. (2017). *Rozvytok systemy upravlinskoï diahnostyky pidpriemstva* [Development of the system of management diagnostics of the enterprise] (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1257760> (in Ukrainian)

[Павловські, Г. (2017). *Розвиток системи управлінської діагностики підприємства* (Кандидатська дисертація). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1257760>].

25. Zahorna, T. (2007). *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian)
[Загорна, Т. (2007). *Економічна діагностика*. Київ: Центр навчальної літератури].

Розробка моделі системи управлінської діагностики підприємства на засадах удосконалення діагностичних цілей

Development of the Model of the System of Managerial Diagnostics of the Enterprise on the Basis of Improvement of Diagnostic Purposes

Гжегож Павловські¹, Руслан Скриньковський², Оксана Шпак³, Юрій Візняк⁴
Grzegorz Pawlowski, Ruslan Skrynkovsky, Oksana Shpak, Yurii Vizniak

¹ *Zakład Handlowo-Uslugowy BHP*
17 Kostrzynska Street, Gorzyca, 69-113, Poland

² *Lviv University of Business and Law*
99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

³ *Scientific Society Shevchenko*
21 General Chuprynka Street, 79013, Lviv, Ukraine

⁴ *Lviv Regional Council*
18 Vynnychenka Street, Lviv, 79008, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.28-9

JEL Classification:
D83, L20, M00

Received 22.10.2017
Accepted 25.11.2017
Published online
30.11.2017

Corresponding Author:
Ruslan Skrynkovsky
uan_lviv@ukr.net

Анотація. Метою статті є розробка моделі системи управлінської діагностики підприємства на засадах удосконалення діагностичних цілей. Розроблена модель системи управлінської діагностики підприємства являє собою сукупність суб'єктів (власники, керівники, менеджери, інвестори, фахівці тощо), об'єктів (система менеджменту), ресурсів, технології, методів (набір способів, прийомів та засобів), бізнес-індикаторів та критеріїв (параметрів), які у взаємодії забезпечують досягнення (ефективне, результативне) діагностичних цілей системи цілей управлінської діагностики підприємства з врахуванням відповідності його конкурентної стратегії стану зовнішнього середовища функціонування прямої дії (конкуренти, покупці, постачальники, посередники, контактні аудиторії та інші) в контексті підвищення ефективності і розвитку системи менеджменту підприємства. Визначено, що систему цілей моделі системи управлінської діагностики підприємства (з огляду на забезпечення відповідності системи управління стратегічним цілям та тактичним завданням) формують такі ключові діагностичні цілі, які потребують удосконалення на засадах бізнес-індикаторів (показників, параметрів), а саме: 1) діагностика ефективності контролінгу внутрішніх бізнес-процесів підприємства; 2) діагностика ефективності типової організаційної структури управління підприємства; 3) діагностика ефективності нормування праці лінійних та функціональних керівників і спеціалістів на підприємстві; 4) діагностика підприємства у сферах професійної освіти, трудової активності та мотивації, інноваційної праці та соціального розвитку; 5) діагностика рівня конфліктності в колективі на підприємстві; 6) діагностика ефективності використання інформаційних технологій в управлінні підприємством. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є удосконалення комплексної системи діагностики певних елементів, сфер та видів діяльності підприємств з урахуванням поданих результатів досліджень.

Ключові слова: підприємство; економічна діагностика; модель системи управлінської діагностики підприємства; діагностичні цілі; інструментарій; бізнес-індикатори.

© 2017 The Authors.
This article is licensed
under a [Creative
Commons Attribution
4.0 License](#)

Abstract. The purpose of the article is to develop a model of the system of managerial diagnostics of the enterprise on the basis of the improvement of diagnostic purposes. The developed model of the system of managerial diagnostics of the enterprise is a set of subjects (owners, managers, investors, specialists, etc.), objects (management system), resources, technology, methods (a set of methods and means), business indicators and criteria (parameters) that, when interacting, provide the achievement (efficient and effective) of the diagnostic objectives of the system of the objectives of managerial diagnostics of the enterprise, taking into account the compliance of its competitive strategy of the state of the environment function of direct action (competitors, customers, suppliers, mediators, and other contact audiences) in the context of improving the efficiency and developing the management. It is determined that the system of goals of the model of the system of managerial diagnostics of the enterprise (taking into account the ensuring of the compliance of the system of management with strategic goals and tactical tasks) form the following key diagnostic objectives that require improvement on the basis of business indicators (parameters), namely: 1) diagnostics of the effectiveness of controlling the internal business processes of the enterprise; 2) diagnostics of the effectiveness of the typical organizational structure of enterprise management; 3) diagnostics of the efficiency of standardization of the work of linear and functional managers and specialists at the enterprise; 4) diagnostics of the enterprise in the areas of vocational education, labor activity and motivation, innovation work and social development; 5) diagnostics of the level of conflict in the team at the enterprise; 6) diagnostics of efficiency of use of information technologies in the management of the enterprise. The prospect of further research in this area is to improve the complex system of diagnostics of certain elements, spheres and types of activity of enterprises, taking into account the presented research results.

Keywords: enterprise; economic diagnostics; model of the system of managerial diagnostics of the enterprise; diagnostic goals; toolkit; business indicators.

ВСТУП

Розвиток та формування перспективи будь-якого сучасного підприємства забезпечується завдяки взаємозв'язку: 1) ефективної системи менеджменту; 2) достатнього рівня розвитку конкурентоспроможності; 3) високого рівня інвестиційної привабливості підприємства. Сучасна теорія та практика ведення бізнесу в Україні та Польщі доводить, що одним із основних (ключових) способів ефективного і результативного пошуку напрямів розвитку системи менеджменту підприємства (установи, організації) є застосування управлінської діагностики в системі менеджменту [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що значний внесок у вирішення окремих проблемних питань економічної діагностики (або діагностики діяльності) підприємства (установи, організації) зробили такі науковці, як В. Большаков [2], В. Василенко [3], А. Гречан [4], А. Воронкова [5], Р. Каплан [6], М. Кизим [7], Л. Костирко [8], І. Кривов'язюк [9], О. Мельник [10], П. Нівен [11], Ш. Омаров [12], В. Рапопорт [13], Е. Стоянов [14], Г. Швидаденко [15], Ф. Котлер [16] та ін-

ші, приведених у праці [1]. Водночас, визнаючи вагомий науково-практичний внесок перелічених вище авторів у дослідження за проблемою, слід зазначити, що недостатньо уваги приділено теоретичним та практичним питанням щодо формування й використання системи управлінської діагностики підприємства (установи, організації). Все це обумовлює актуальність та доцільність дослідження у цьому напрямі.

Тому *метою статті* є розробка моделі системи управлінської діагностики підприємства на засадах удосконалення діагностичних цілей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розробка моделі системи управлінської діагностики підприємства

Результати досліджень теорії та практики діяльності підприємств в Україні (зокрема ПП «АМК», ТОВ «Ядро», ПП «ГалТеплоСервіс» та ін.) та польської компанії *Zakład Handlowo-Uslugowy BHP* дали змогу дійти висновку, що

модель системи управлінської діагностики підприємства повинна включати сукупність суб'єктів (власники, керівники, менеджери, інвестори, фахівці тощо), об'єктів (система менеджменту), ресурсів, технології, методів (набір способів, прийомів та засобів), бізнес-індикаторів та критеріїв (параметрів), які у взаємодії забезпечують досягнення (ефективне, результативне) діагностичних цілей системи цілей управлінської діагностики підприємства з врахуванням відповідності його конкурентної стратегії стану зовнішнього середовища функціонування прямої дії (конкуренти; покупці; постачальники; посередники – маркетингові, постачання; контакти аудиторії підприємства – державні установи, банки, інвестори, фінансово-кредитні установи, ЗМІ, громадські організації, партії, профспілки, навчально-освітні установи, науково-дослідні структури, адвокатські організації, компанії сфери страхування тощо [16]) в контексті підвищення ефективності і розвитку системи менеджменту підприємства [1].

Крім цього, визначено, що систему цілей управлінської діагностики підприємства (з огляду на забезпечення відповідності системи управління стратегічним цілям та тактичним завданням) формують такі ключові (основні) діагностичні цілі ($D_1, D_2, D_3, D_4, D_5, D_6$), які потребують удосконалення на засадах бізнес-індикаторів (показників, параметрів) – рис. 1.

Результати дослідження щодо діагностики ефективності контролінгу внутрішніх бізнес-процесів підприємства

За результатами досліджень [1, 17] встановлено, що діагностика ефективності контролінгу внутрішніх бізнес-процесів підприємства (D_1) – це процес ідентифікації, аналізу та оцінювання рівня ефективності системи контролінгу на підприємстві, спрямованої на контролювання його внутрішніх бізнес-процесів та усунення проблемних моментів і/або слабких сторін організації в збалансованій системі показників Нортон-Каплана (Balanced Scorecard – BSC [6]) і/або в моделі Л. Мейсела (представленої у праці [10]) з метою визначення якісно нового рівня розвитку системи менеджменту та підприємства загалом. Поряд з тим визначено, що інтегральний (загальний) рівень ефективності контролінгу вну-

трішнього бізнес-процесу на підприємстві (R_{D1}) доцільно обчислювати за формулою (1):

$$R_{D1} = \sqrt[5]{P_{re} \cdot P_t \cdot P_{ebp} \cdot P_{em} \cdot P_w}$$

$$0 \leq R_{D1} \leq 1, \quad (1)$$

де P_{re} – рівень забезпеченості підприємства ресурсами (фінансовими, трудовими, матеріальними, інформаційними) для виконання i -го бізнес-процесу (далі – БП);

P_t – термін виконання i -го БП;

P_{ebp} – рівень ефективності виконання i -го БП;

P_{em} – рівень ефективності апарату управління (менеджерів інституційного, управлінського та технічного рівня управління), що контролює виконання i -го БП;

P_w – частка (питома вага) працівників (управлінського персоналу, робітників основного і допоміжного виробництва), що задіяна до виконання i -го БП.

R_{D1} доцільно аналізувати за вказаними вище бізнес-індикаторами, які покладені в основу розрахунку, у динамічному аспекті. З наближенням R_{D1} до 1 у діапазоні [0; 1] можна стверджувати про високий рівень ефективності контролінгу внутрішнього бізнес-процесу, R_{D1} до 0 – про низький рівень ефективності контролінгу внутрішнього бізнес-процесу на підприємстві [1, 17].

Результати дослідження щодо діагностики ефективності типової організаційної структури управління підприємства

У межах наукового дослідження [1, 18] з'ясовано, що діагностика ефективності типової організаційної структури управління підприємства (D_2) передбачає аналіз та оцінювання відповідності організаційної структури і управлінської системи стратегічним цілям і тактичним завданням (функціонування, розвитку), що вирішуються на конкретному підприємстві. Бізнес-інструментами коригування (удосконалення) системи D_2 являються конкретні реорганізаційні заходи, що обґрунтовуються за визначальними підсумками аналізу і оцінювання результатів діяльності підприємства.

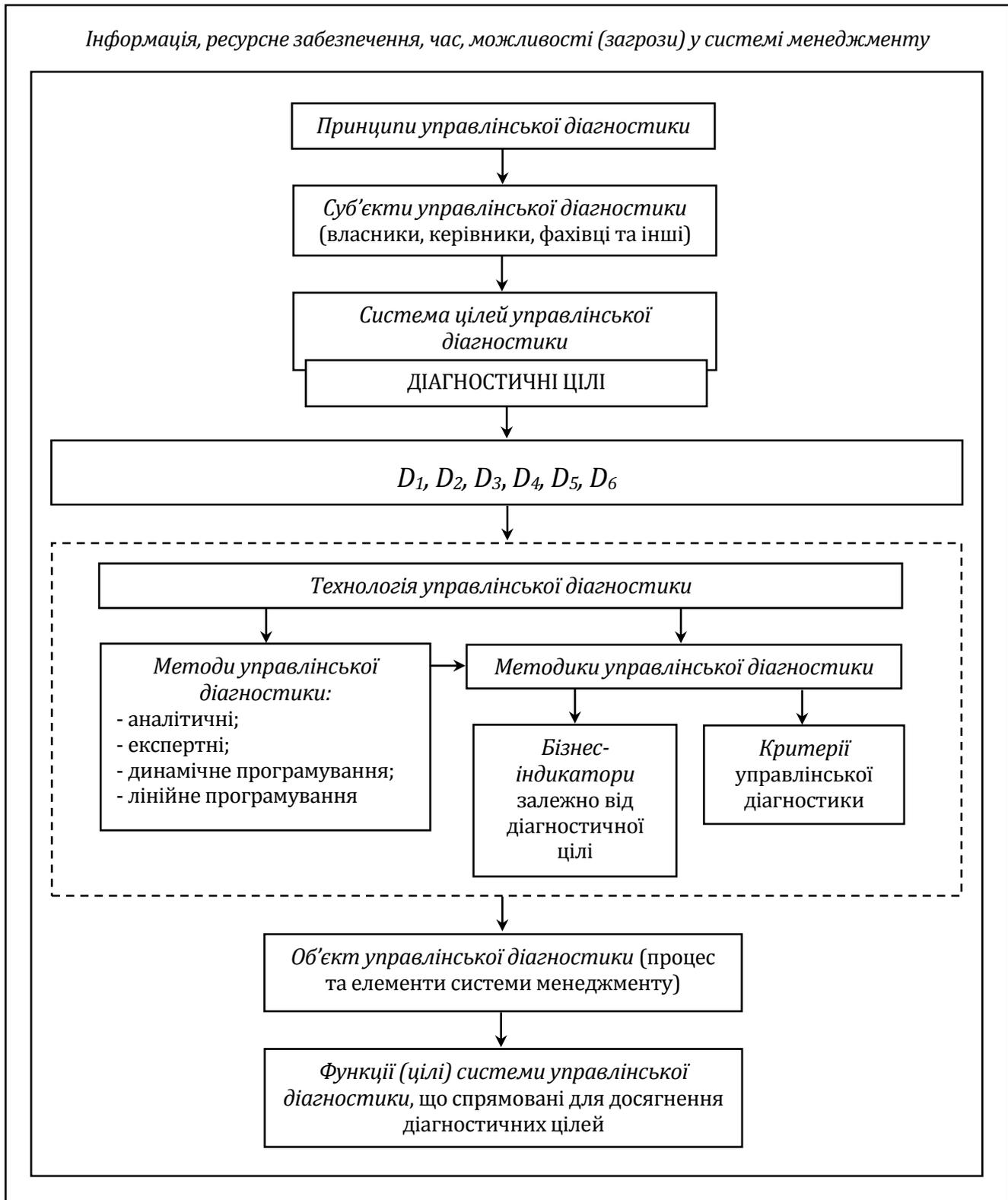

Рисунок 1 – Модель системи управлінської діагностики підприємства [1]

Примітки: D_1 – діагностика ефективності контролінгу внутрішніх бізнес-процесів підприємства [17];
 D_2 – діагностика ефективності типової організаційної структури управління підприємства [18];
 D_3 – діагностика ефективності нормування праці лінійних та функціональних керівників і спеціалістів на підприємстві [19];
 D_4 – діагностика підприємства у сферах професійної освіти, трудової активності та мотивації, інноваційної праці та соціального розвитку [20];
 D_5 – діагностика рівня конфліктності в колективі на підприємстві [21];
 D_6 – діагностика ефективності використання інформаційних технологій в управлінні підприємством [22].

Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами системи D_2 є показники: 1) показник цілеспрямованості дій апарату управління підприємства (P_{am}); 2) показник дублювання функцій управління (P_{fm}); 3) показник надійності праці апарату управління підприємства (P_n); 4) показник ритмічності циклу управління (P_r); 5) показник безперервності праці апарату управління (P_{cw}); 6) показник економічності праці апарату управління (P_{ew}); 7) показник відношення чисельності працівників лінійного і функціонального управління (P_{rw}); 8) показник зайнятості працівників у апараті управління (P_{eam}).

Тут інтегральний рівень ефективності типової організаційної структури управління підприємства (R_{D2}) рекомендується визначати за формулою (2):

$$R_{D2} = \sum_{i=1}^8 (P_{iD2} \cdot h_i), \quad (2)$$

де P_{iD2} – кількісна оцінка відповідного i -го бізнес-індикатора системи D_2 за шкалою Харрінгтона ($P_{am}, P_{fm}, P_n, P_r, P_{cw}, P_{ew}, P_{rw}, P_{eam}$);

h_i – вагомість відповідного бізнес-індикатора системи D_2 ($P_{am}, P_{fm}, P_n, P_r, P_{cw}, P_{ew}, P_{rw}, P_{eam}$) [1, 18].

Результати дослідження щодо діагностики ефективності нормування праці лінійних та функціональних керівників і спеціалістів на підприємстві

Результати досліджень [1, 19] дозволяють стверджувати, що діагностика ефективності нормування праці лінійних та функціональних керівників і спеціалістів на підприємстві (D_3) – це комплексна система методів, прийомів і методик проведення досліджень ефективності нормування праці управлінського персоналу (керівників) підприємства на основі ідентифікації та оцінювання стану нововведень (наявних, можливих) у системі організації праці і виробництва, виходячи з аналізу і обліку затрат праці лінійних та функціональних керівників і спеціалістів (менеджерів) інституційного (вищого), управлінського (середнього) та технічного (нижчого) рівнів управління (через норми виробітку, часу, обслуговування та чисельності), з метою підвищення рівня продуктивності праці і зрос-

тання ефективності виробничих процесів в системі менеджменту підприємства в контексті його результативного розвитку. Визначено, що система D_3 включає такі ключові бізнес-індикатори – формула (3):

$$D_3 = f(P_s, P_{li}, P_{dl}, P_f, P_{nt}, P_{tl}, P_{ewt}), \quad (3)$$

де P_s – рівень заробітної плати;

P_{li} – рівень інтенсивності праці;

P_{dl} – інтегральний показник важкості праці;

P_f – рівень втоми;

P_{nt} – рівень використання норм часу;

P_{tl} – рівень напруженості праці;

P_{ewt} – рівень екстенсивності використання робочого часу [1, 19].

Результати дослідження щодо діагностики підприємства у сферах професійної освіти, трудової активності та мотивації, інноваційної праці та соціального розвитку

На основі результатів досліджень [20, 23, 24] встановлено, що:

1. Основними бізнес-індикаторами (показниками, параметрами) системи діагностики підприємства у сфері професійної освіти, трудової активності та мотивації, інноваційної праці та соціального розвитку (D_4) з урахуванням відповідальності в менеджменті при його оптимальній стратегії є: 1) інтегральний рівень професійної освіти персоналу (R_{1D4}); 2) інтегральний рівень трудової активності та мотивації персоналу (R_{2D4}); 3) інтегральний рівень інноваційної праці персоналу (R_{3D4}); 4) інтегральний рівень соціального розвитку персоналу (R_{4D4}).

2. Ключовими бізнес-індикаторами для розрахунку інтегрального рівня професійної освіти персоналу підприємства (R_{1D4}) є: 1) рівень кваліфікації персоналу; 2) рівень підготовки персоналу; 3) рівень професійних знань, умінь та навичок персоналу; 4) рівень мобільності персоналу.

3. Інтегральний рівень діагностики підприємства у сфері трудової активності та мотивації (R_{2D4}) потрібно визначати за: 1) індикаторами рівня активності персоналу; 2) індикаторами рівня мотиваційного комплексу підприємства; 3) індикаторами рівня розвитку та структури персоналу; 4) індикаторами рі-

вня стимулювання персоналу; 5) індикаторами рівня оцінювання трудової діяльності персоналу; 6) індикаторами рівня економіко-виробничої оцінки персоналу.

4. Діагностику підприємства у сфері інноваційної праці (R_{3D4}) слід здійснювати за такими показниками, як: 1) рівень професійної компетентності; 2) рівень світогляду; 3) рівень самостійності; 4) рівень культури; 5) рівень ініціативності; 6) рівень активності; 7) рівень підприємливості; 8) рівень правової компетентності; 9) рівень новаторства; 10) рівень творчості; 11) рівень оригінальності у здійсненні праці; 12) рівень спроможності втілити у реальність інноваційну ідею; 13) вміння виконувати трудову діяльність згідно з міжнародними стандартами; 14) досвід роботи; 15) володіння іноземними мовами; 16) рівень оволодіння технікою; 17) рівень професійної мобільності; 18) рівень професійної підготовки; 19) рівень адаптаційних можливостей; 20) рівень обізнаності персоналу в роботі технологічних процесів; 21) рівень здатності персоналу до застосування складності засобів праці; 22) рівень оволодіння персоналу багатоопераційним трудовим процесом; 23) рівень необхідності прийняття самостійних рішень у трудовій діяльності тощо.

5. Ключовими показниками (параметрами) діагностики підприємства у сфері соціального розвитку (R_{4D4}) є: 1) рівень соціальної активності персоналу; 2) рівень умов праці на підприємстві; 3) рівень творчого розвитку персоналу; 4) рівень мотивації персоналу; 5) рівень соціального захисту персоналу [20, 23, 24, 25, 26, 27].

Результати дослідження щодо діагностики рівня конфліктності в колективі на підприємстві

За результатами аналізу літературних джерел та практичних матеріалів за проблемою з'ясовано, що під діагностикою рівня конфліктності в колективі на підприємстві (D_5) слід розуміти процес оцінювання стану конфліктних ситуацій у колективі, тенденцій їх перебігу та прогнозування настання потенційних конфліктів з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства. Поряд з тим встановлено, що основними бізнес-індикаторами діагностики загального рівня конфліктності в колективі є: 1) стан соціально-психологічного клімату; 2) кількість зареєстрованих конфліктних ситуацій; 3) кі-

лькість вирішених конфліктних ситуацій; 4) кількість учасників конфліктної ситуації; 5) термін вирішення конфліктної ситуації; 6) рівень наслідків від виникнення конфліктної ситуації; 7) кількість причин, що спонукали до виникнення конфлікту в колективі [21, 25, 27].

Результати дослідження щодо діагностики ефективності використання інформаційних технологій в управлінні підприємством

На основі результатів досліджень за проблемою, приведених у працях [1, 22], визначено, що діагностику ефективності та результативності використання інформаційних технологій в управлінні підприємством (D_6) доцільно розглядати як процес ідентифікування, аналізу і оцінювання ефективності використання інформаційних технологій в управлінні підприємствами з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень (поточних, перспективних) в системі менеджменту, спрямованих на:

1) підвищення інтегрального рівня ефективності діяльності підприємства (E_F);

2) отримання максимально можливого економічного річного ефекту від застосування (впровадження) інформаційних технологій спільно із інформаційними ресурсами, технічними засобами, програмним (спеціальним інформаційно-аналітичним) забезпеченням (наприклад, Project Expert, Audit Expert, Quick Sales, Sales Expert 2, SAP Business One та ін.) та інтелектуальними технологічними процесами, який визначається як приріст чистого прибутку (E_R) – формули (4):

$$D_6 \rightarrow (E_F \uparrow, E_R \uparrow),$$

$$E_F = f(E_{fe}, E_c, E_{mt}, E_s),$$

$$E_R = P_a - \sum_{i=1}^{12} K_i, \quad (4)$$

де E_{fe} , E_c , E_{mt} , E_s – структурні складові E_F , відповідно – фінансово-економічна, комерційна, виробничо-технологічна і соціальна ефективності підприємства (рис. 2), ум. од.;

P_a – додатковий прибуток підприємства, грн.;

$\sum_{i=1}^{12} K_i$ – сума податків, які необхідно сплатити

з додаткового прибутку, грн. [1].

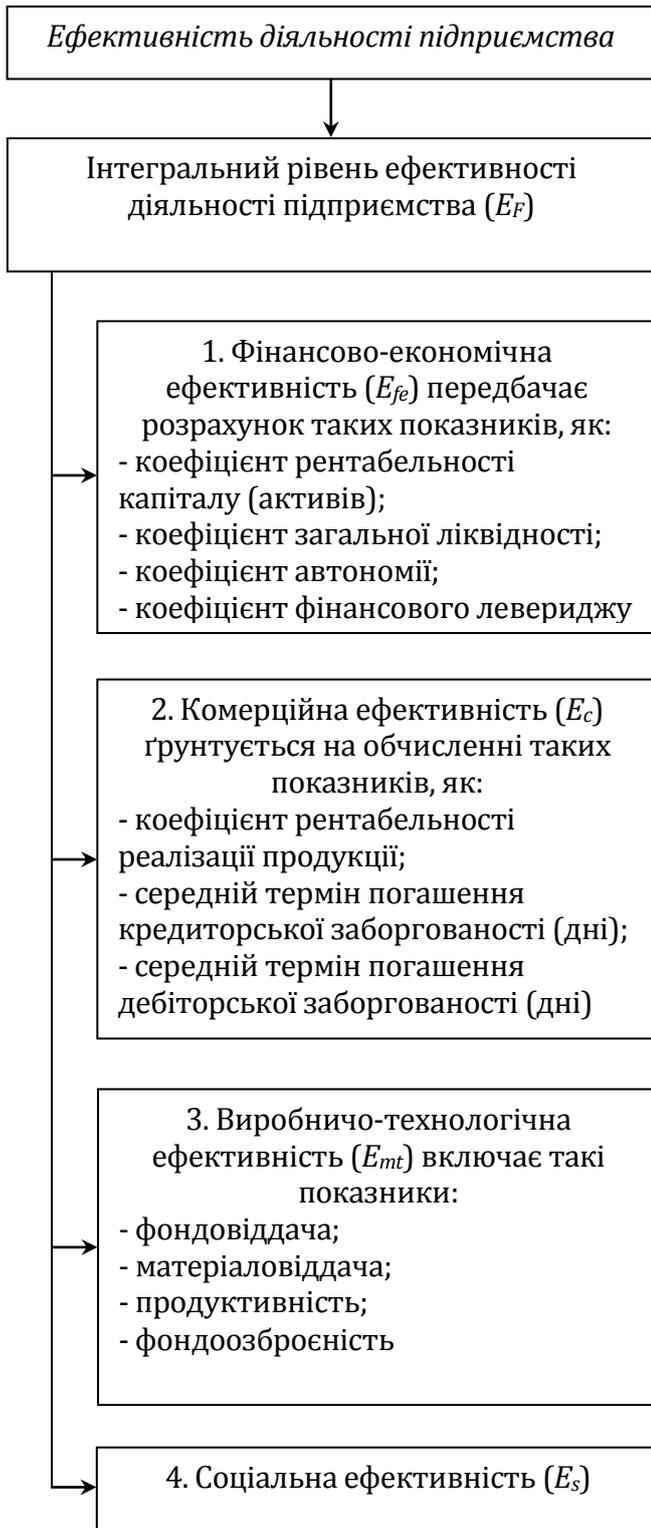

Рисунок 2 – Структурні складові та показники оцінювання ефективності діяльності підприємства [1, 10]

На рис. 3 представлено траекторії інтегрального рівня ефективності діяльності окремих аналізованих підприємств Львівської області та польської компанії *Zakład Handlowo-Uslugowy BHP (E_F)* за 2012–2015 рр.

Якість результатів D_6 (Q^{D_6}) рекомендується описати функцією від таких взаємозалежних ключових параметрів (чинників) – формула (5):

$$Q^{D_6} = f(a, b, c, d, e, f), \quad (5)$$

де a – рівень придатності інформаційних технологій (ІТ);

b – рівень безпечності ІТ;

c – рівень дієвості ІТ;

d – рівень надійності ІТ;

e – рівень вчасності оброблення інформації;

f – рівень ефективності витрат на інновації (освоєння нових видів продукції і/або впровадження нових виробничо-технологічних бізнес-процесів) [1, 22].

ВИСНОВКИ

1. Модель системи управлінської діагностики підприємства являє собою сукупність суб'єктів (власники, керівники, менеджери, інвестори, фахівці тощо), об'єктів (система менеджменту), ресурсів, технологій, методів (набір способів, прийомів та засобів), бізнес-індикаторів та критеріїв (параметрів), які у взаємодії забезпечують досягнення (ефективне, результативне) діагностичних цілей системи цілей управлінської діагностики підприємства з врахуванням відповідності його конкурентної стратегії стану зовнішнього середовища функціонування прямої дії (конкуренти, покупці, постачальники, посередники, контактні аудиторії та інші) в контексті підвищення ефективності і розвитку системи менеджменту підприємства.

2. Систему цілей моделі системи управлінської діагностики підприємства (з огляду на забезпечення відповідності системи управління стратегічним цілям та тактичним завданням) формують такі ключові діагностичні цілі такі ключові діагностичні цілі, які потребують удосконалення на засадах бізнес-індикаторів (показників, параметрів), а саме: 1) діагностика ефективності контролінгу внутрішніх бізнес-процесів підприємства; 2) діагностика ефективності типової організаційної структури управління підприємства; 3) діагностика ефективності нормування праці лінійних та функціональних керівників і спеціалістів на підприємстві; 4) діагностика підприємства

у сферах професійної освіти, трудової активності та мотивації, інноваційної праці та соціального розвитку; 5) діагностика рівня конфліктності в колективі на підприємстві; 6) діа-

гностика ефективності використання інформаційних технологій в управлінні підприємством.

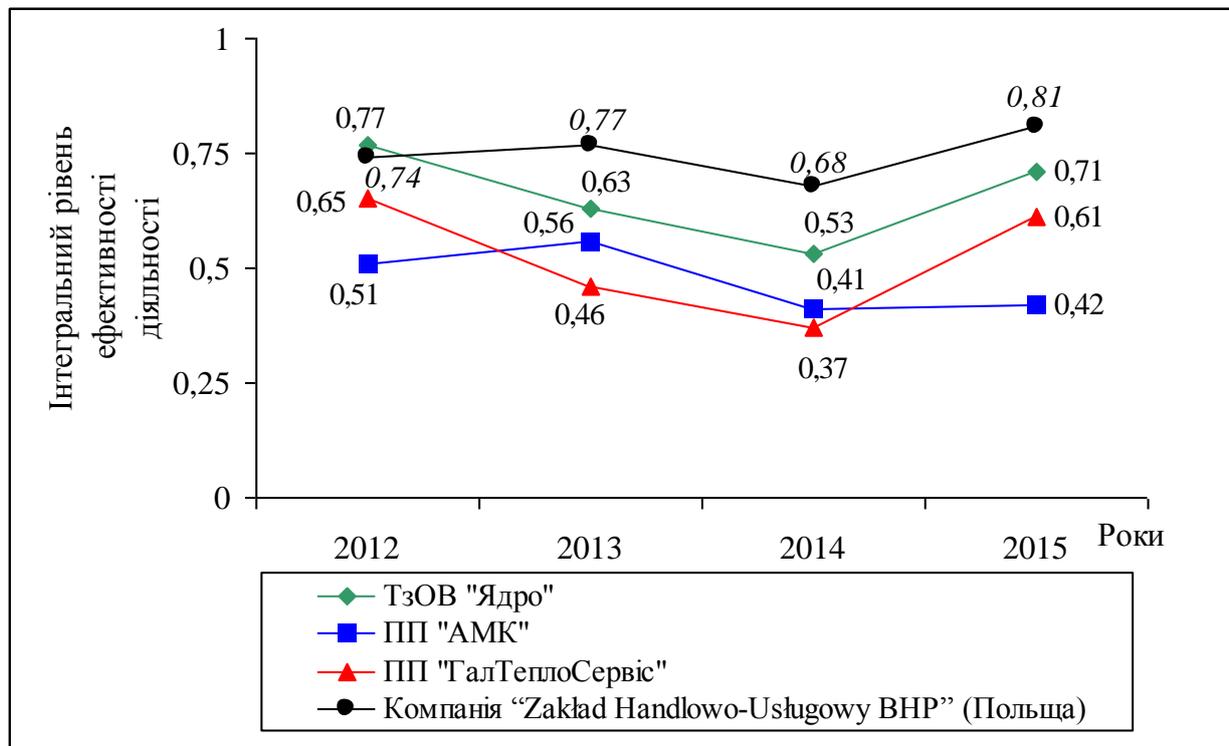

Рисунок 3 – Траєкторії інтегрального (загального) рівня ефективності діяльності окремих фокальних підприємств Львівської області та польської компанії *Zakład Handlowo-Usługowy ВНР* (E_F) за 2012–2015 рр. [1]

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є удосконалення комплексної системи діагностики певних елементів, сфер

та видів діяльності підприємств з урахуванням поданих результатів досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- Pawlowski, G. (2017). *Rozvytok systemy upravlinjskoi diahnostryky pidpryiemstva* [Development of the system of management diagnostics of the enterprise] (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1257760> (in Ukrainian)
[Павловські, Г. (2017). *Розвиток системи управлінської діагностики підприємства* (Кандидатська дисертація). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1257760>].
- Bol'shakov, V. V. (1989). *Problemnaja diaagnostika razvitija organizacij i predprijatij* [Problem diagnosis of the development of organizations and enterprises]. Vil'njus: Lit-NIITI (in Russian)
[Большаков, В. В. (1989). *Проблемная диагностика развития организаций и предприятий*. Вильнюс: Лит-НИИТИ].
- Vasilenko, V. A. (2006). *Diaagnostika ustojchivogo razvitija predprijatij* [Diagnostics of sustainable development of enterprises]. Kiev: Centr uchebnoj literatury (in Russian)
[Василенко, В. А. (2006). *Діагностика устійливого розвитку підприємств*. Київ: Центр учебной литературы].
- Hrechak, A. P., & Radionova, N. Y. (2011). *Diahnostryka efektyvnosti diialnosti pidpryiemstv* [Diagnostics of efficiency of activity of enterprises]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho*

- universytetu imeni Volodymyra Dalia, 10, 56–61 (in Ukrainian)*
[Гречан, А. П., & Радіонова, Н. Й. (2011). Діагностика ефективності діяльності підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 10, 56–61*].
5. Voronkova, A. Ye. (2000). *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potencialom predpriyatija: diagnostika i organizacija* [Strategic management of the competitive potential of the enterprise: diagnostics and organization]. Lugansk: Izd-vo VNU (in Russian)
[Воронкова, А. Э. (2000). *Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация*. Луганск: Изд-во ВНУ].
6. Kaplan, R., & Norton, D. (2006). *Strategicheskoe edinstvo: sozдание sinergii organizacii s pomoshh'ju sbalansirovannoj sistemy pokazatelej* [Alignment: Using the Balanced Scorecard to Create Corporate Synergies]. Moscow: Vil'jams (in Russian)
[Каплан, Р., & Нортон, Д. (2006). *Стратегическое единство: создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей*. Москва: Вильямс].
7. Kyzym, M., Zabrodskiy V., & Zinchenko, V. (2003). *Otsinka i diahnostryka finansovoi stiiikosti pidprijemstva* [Assessment and diagnosis of financial stability of the enterprise]. Kharkiv: INZhEK (in Ukrainian)
[Кизим, М., Забродський В., & Зінченко, В. (2003). *Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства*. Харків: ІНЖЕК].
8. Kostyrko, L. (2008). *Diahnostryka potentsialu finansovo-ekonomichnoi stiiikosti pidprijemstva* [Diagnostics of the potential of financial and economic stability of the enterprise] (2nd ed.). Kharkiv: Faktor (in Ukrainian)
[Костирко, Л. (2008). *Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства* (2-ге вид.). Харків: Фактор].
9. Kryvoviazuk, I. V. (2012). *Funktsionuvannia ta rozvytok pidprijemstv v umovakh kryzy: systemno-analitychnyi pidkhid* [Functioning and development of enterprises in a crisis: a system-analytical approach]. Lutsk: LNTU (in Ukrainian)
[Кривов'язюк, І. В. (2012). *Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід*. Луцьк: ЛНТУ].
10. Melnyk, O. H. (2010). *Systemy diahnostryky diialnosti mashynobudivnykh pidprijemstv: polikryterialna kontseptsiia ta instrumentarii* [Systems of diagnostics of activity of machine-building enterprises: polycrystalline concept and tools]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki (in Ukrainian)
[Мельник, О. Г. (2010). *Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій*. Львів: Видавництво Львівської політехніки].
11. Niven, P. (2003). *Sbalansirovannaja sistema pokazatelej – shag za shagom: maksimal'noe povyshenie jeffektivnosti i zakreplenie poluchennyh rezul'tatov* [Balanced Scorecard Step by Step: Maximizing Performance and Maintaining Results]. Dnepropetrovsk: Balans-Klub (in Russian)
[Нивен, П. (2003). *Сбалансированная система показателей – шаг за шагом: максимальное повышение эффективности и закрепление полученных результатов*. Днепропетровск: Баланс-Клуб].
12. Omarov Sh. (2008). *Diahnostryka rezultativ diialnosti koksohimichnykh pidprijemstv* [Diagnostic Results of the Function of Coke-Chemical Enterprises] (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://bit.ly/2i3KAdB> (in Ukrainian)
[Омаров, Ш. (2008). *Діагностика результатів діяльності коксохімічних підприємств* (Кандидатська дисертація). URL: <http://bit.ly/2i3KAdB>].
13. Rapoport, V. (1991). *Diagnostika upravlenija* [Diagnostics of management]. Moscow: Finansy i statistika (in Russian)
[Рапопорт, В. (1991). *Діагностика управління*. Москва: Финансы и статистика].

14. Stojanov, E., & Stojanova, E. (2003). *Jekspertnaja diagnostika i audit finansovo-hozhajstvennogo polozenija predpriyatija* [Expert diagnostics and audit of the financial and economic situation of the enterprise]. Moscow: Perspektiva (in Russian)
[Стоянов, Е., & Стоянова, Е. (2003). *Экспертная диагностика и аудит финансово-хозяйственного положения предприятия*. Москва: Перспектива].
15. Shvydadenko, H., Dmytrenko, A., & Oleksiuk, O. (2008). *Biznes-diahnostyka pidprijemstva* [Business diagnostics of the enterprise]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)
[Швидаденко, Г., Дмитренко, А., & Олексюк, О. (2008). *Бізнес-діагностика підприємства*. Київ: КНЕУ].
16. Kotler, F. (2007). *Osnovy marketinga. Kratkij kurs* [Fundamentals of marketing. Short course]. Moscow: Vil'jams (in Russian)
[Котлер, Ф. (2007). *Основы маркетинга. Краткий курс*. Москва: Вильямс].
17. Skrynkovskyy, R., Pawlowski, G., & Vorobiov, V. (2016). *Diahnostyka efektyvnosti kontrolinhu biznes-protseviv pidprijemstva* [The Diagnostics of Efficiency of Controlling Business Processes]. *Business Inform*, 8, 154–159 (in Ukrainian)
[Скриньковський, Р. М., Павловські, Г., & Воробійов, В. В. (2016). *Діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства*. *Бізнес Інформ*, 8, 154–159].
18. Pawlowski, G. (2017). *Diahnostyka efektyvnosti tipovoi orhanizatsiinoi struktury upravlinnia pidprijemstva yak zahalna diahnostychna tsil systemy upravlinskoj diahnostyky* [Diagnostics of efficiency of a typical organizational structure of the enterprise as a general diagnostic purpose of system of management diagnostics]. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5492&p=1> (in Ukrainian)
[Павловські, Г. (2017). *Діагностика ефективності типової організаційної структури управління підприємства як загальна діагностична ціль системи управлінської діагностики*. *Ефективна економіка*, 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5492&p=1>].
19. Pawlowski, G. (2017). *Diahnostyka efektyvnosti normuvannia pratsi upravlinskooho personalu na pidprijemstvi* [The Diagnostics of Efficiency of Labor Norming of the Managerial Staff at Enterprise]. *Business Inform*, 2, 331–337 (in Ukrainian)
[Павловські, Г. (2017). *Діагностика ефективності нормування праці управлінського персоналу на підприємстві*. *Бізнес Інформ*, 2, 331–337].
20. Skrynkovskyy, R., Kharuk, K., & Maksymchuk, I. (2015). *Diahnostyka pidprijemstva u sferakh profesiinoi osvity, trudovoi aktyvnosti ta motyvatsii, innovatsiinoi pratsi ta sotsialnoho rozvytku* [Diagnostics of Enterprise in the Areas of Vocational Education, Employment Activity and Motivation, Innovative Labor and Social Development]. *Business Inform*, 8, 282–288 (in Ukrainian)
[Скриньковський, Р. М., Харук, К. Б., & Максимчук, Я. С. (2015). *Діагностика підприємства у сферах професійної освіти, трудової активності та мотивації, інноваційної праці та соціального розвитку*. *Бізнес Інформ*, 8, 282–288].
21. Skrynkovskyy, R. M. (2016). *Diagnostics of the Extent of Conflict Among Co-Workers and Ways to Overcome the Destabilization of Socio-Labor Relations at Enterprise* [Diahnostyka rivnia konfliktnosti v kolektyvi ta shliakhy podolannia destabilizatsii sotsialno-trudovykh vidnosyn na pidprijemstvi]. *Business Inform*, 4, 268–273 (in Ukrainian)
[Скриньковський, Р. М. (2016). *Діагностика рівня конфліктності в колективі та шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві*. *Бізнес Інформ*, 4, 268–273].
22. Noga, I., Skrynkovskyy, R., & Pawlowski, G. (2016). *Diahnostyka efektyvnosti zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii v upravlinni pidprijemstvamy* [The Diagnostics of Efficiency of Applying Information Technology in the Management of Enterprises]. *Business Inform*, 9, 241–245 (in Ukrainian)
[Нога, І. М., Скриньковський, Р. М., & Павловські, Г. (2016). *Діагностика ефективності*

- застосування інформаційних технологій в управлінні підприємствами. *Бізнес Інформ*, 9, 241–245].
23. Amosha, O., Antoniuk, V., Zemliankin, A. (2007). *Aktyvizatsiia innovatsiinoi diialnosti: orhanizatsiino-pravove ta sotsialno-ekonomichne zabezpechennia* [Activation of innovation activity: organizational and legal and socio-economic support]. Donetsk: Nord Kompiuter (in Ukrainian)
[Амоша, О., Антонюк, В., Землянкін, А. (2007). *Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення*. Донецьк: Норд Комп'ютер].
24. Herasymenko, O. (2008). *Innovatsiina pratsia: osoblyvosti zmistu ta sotsialno-ekonomichnoi formy* [Innovative work: features of the content and socio-economic form]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 20, 210–219 (in Ukrainian)
[Герасименко, О. (2008). Інноваційна праця: особливості змісту та соціально-економічної форми. *Економіка та підприємництво*, 20, 210–219].
25. Horbonos, F., Cherevko, H., Pavlenchuk, N., & Pavlenchuk, A. (2010). *Ekonomika pidpriemstv* [Business Economics]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian)
[Горбонос, Ф., Черевко, Г., Павленчук, Н., & Павленчук, А. (2010). *Економіка підприємств*. Київ: Знання].
26. Skrynkovskyy, R., Pawlowski, G., & Sytar, L. (2017). Development of Tools for Ensuring the Quality of Labor Potential of Industrial Enterprises. *Path of Science*, 3(9), 3009–3018. doi: [10.22178/pos.26-8](https://doi.org/10.22178/pos.26-8)
27. Yankovska, L. (2000). *Upravlinnia pidhotovkoiu ta perepidhotovkoiu pratsivnykiv promyslovoho pidpriemstva v systemi menedzhmentu personalu* [Preparation and reparation of the staff in the Management System] (Doctoral thesis). Retrieved from <http://bit.ly/2zEvjXT> (in Ukrainian)
[Янковська, Л. (2000). *Управління підготовкою та перепідготовкою працівників промислового підприємства в системі менеджменту персоналу* (Автореферат кандидатської дисертації). URL: <http://bit.ly/2zEvjXT>].

Публічний маркетинг з орієнтацією на потреби суспільства

Public Marketing with a Focus on the Needs of Society

Даріна Калініченко
Darina Kalinichenko

¹ *Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics*
8 Otakara Yarosha street, Kharkiv, 61103, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.28-10

JEL Classification: M31

Received 25.10.2017

Accepted 25.11.2017

Published online 30.11.2017

Corresponding Author:

darinaovcharenko2107@gmail.com

© 2017 The Author. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Анотація. Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню сутності публічного маркетингу та вивченню його впливу на взаємодію державних організацій із суспільством. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел висвітлено основні теоретичні аспекти взаємодії публічних організацій с приватними підприємствами та суспільством.

Ключові слова: публічний маркетинг; потреби суспільства; державний маркетинг; управління; соціальний маркетинг; економіка; інструменти маркетингу.

Abstract. The article is devoted to the theoretical substantiation of the essence of public marketing and its impact on the interaction of state organizations and society. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources, the main theoretical aspects of the interaction of public organizations with private enterprises and society are highlighted.

Keywords: public marketing; public needs; state marketing; management; social marketing; economics; marketing tools.

ВСТУП

В системі формування соціального та економічного середовища, в умовах європейського вектору розвитку вітчизняної економіки країни важливим аспектом є вивчення тенденцій розвитку публічного маркетингу. Сьогодні є актуальною проблема недостатнього задоволення потреб суспільства публічними організаціями. Саме тому, доцільним є вивчення досвіду публічного маркетингу з орієнтацією на потреби суспільства.

Сутність публічного маркетингу визначається двома різними, але взаємодоповнюючими способами. В першому, і найпоширенішому, значенні, за тлумаченням вчених таких, як *H. Meffert*, *C. Burmann* та *M. Kirchgeorg* [2], акцент робиться на управлінському вимірі, при цьому особлива увага приділяється завданням, які має виконувати організація, задля того щоб забезпечити довгостроковий успіх у

цільових групах. У другому і більш комплексному значенні, *Ph. Kotler*, *B. Dubois* та *D. Manseau* [1] фокусуються на поняттях обміну та взаємозв'язків, розглядаючи функцію маркетингу, оскільки це відбувається між організацією та тими особами і групами, які прагнуть задовольнити їх потреби.

Аналогічно, маркетинг державного сектору спрямований на формулювання та пропозицію рішень стосовно обміну та взаємовідносин між державною організацією та окремими особами, групами людей, організацій чи спільнот у зв'язку з запитом та виконанням суспільно-орієнтованих завдань та послуг. Для того, щоб обмежити ситуацію, в якій маркетингові принципи та підходи можуть бути застосовані з тих, в яких основні умови не виконуються, варто переплітати типи обміну з характером відносин, які можуть виникати між сторонами.

Вчений *T. Blair* [3] стверджує, що клієнтоорієнтований підхід має відношення до некомерційних організацій. Мета даних організацій аналогічна прибутковості – це виживання, іншими словами, достатнє надходження доходів для покриття довгострокових витрат або задоволення ключових споживачів в довгостроковій перспективі. У державних організаціях поняття продуктивності в останні роки користується великою увагою, в зв'язку з цим досягнення прийняттого рівня продуктивності стало необхідним для основних споживачів, таких як користувачі або громадяни, державні контролери та виконавці держпрограм.

Концепції некомерційного маркетингу відіграють суттєву роль у формуванні соціальної сутності публічного маркетингу. Більшість суттєвих характеристик некомерційного маркетингу можна віднести до будь-якої маркетингової діяльності органів публічного управління, саме з цієї причини, детальний аналіз некомерційного маркетингу з відповідною адаптацією до потреб публічного управління відіграє найважливішу роль у формуванні концептуального базису публічного маркетингу [7]. Зміна змісту та функцій політичного лідерства і керівництва, його моделі визначається динамікою суспільних перетворень і конкретною історичною ситуацією.

Вчений *O. Траверсе* [4] стверджує, що подальший розвиток України (не лише в політичній сфері) багато в чому залежить від побудови адекватної системи політичного лідерства, яка на сучасному етапі відповідала б загальним потребам українського суспільства.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х років вчені *F. Dwyer, P. Schurr* [5] ініціювали великі зміни в теорії і практиці маркетингу шляхом створення маркетингу відносин. Ця тенденція вписується в цілі та завдання публічного управління. Закладається нова основа для публічного маркетингу, яка, ймовірно, долає розрив між концепціями публічного адміністрування та маркетингу.

Метою статті є аналіз сутності публічного маркетингу та його впливу на взаємодію державних організацій з суспільством, визначення принципів розробки маркетингової стратегії, орієнтованої на потреби суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сутність публічного маркетингу визначається завданнями, які організація та держава повинні виконувати для забезпечення сталого розвитку країни та потреб громадян.

Таким же чином, сектор публічного маркетингу прагне сформулювати та запропонувати рішення, відносно обміну та відносин, що виникають між державною організацією та окремими особами, організаціями, або спільнотами у зв'язку з необхідністю виконання суспільно-орієнтованих завдань та послуг.

З боку теорії маркетингу публічний маркетинг можна розглядати в двох аспектах. По-перше, це загальнотеоретичне обґрунтування ролі публічного управління як системи соціального регулювання, що орієнтована на забезпечення всього комплексу потреб громадян, як принципу взаємовідношень між публічним управлінням та громадянами в демократичному суспільстві. По-друге, це аналіз діяльності органів державного управління у сфері надання громадянам послуг адміністративно-розпорядчого характеру.

Протягом багатьох років різні державні видання виступали за орієнтацію на споживача, в тому числі за дослідження думки громадян про послуги, що надаються і ретельне і систематичне використання інформації від споживачів в державних організаціях. Виходячи з цього, державні організації повинні функціонувати на принципах ринку з сильним клієнтом або споживчою культурою, що призведе до підвищення якості державних послуг. Ринкова орієнтація представляє спробу стратегічно вибудувати організацію з її зовнішнім середовищем, яка спрямована на перетворення організації в більш «орієнтовану на клієнта».

Сьогодні в Україні формується загальнонаціональна система політичного лідерства, що має базуватися на набутому політичному та соціокультурному досвіді усіх попередніх епох, кожна з яких збагатила вітчизняну політичну історію.

Суттєві реформування в управлінні підприємством та державному управлінні є фундаментальним фактором конкурентоспроможності та розвитку ресурсів будь-якої країни. Важливим кроком до удосконалення моделі управління України є впровадження системи *ProZorro*.

Реформу у сфері публічних закупівель можна вважати прикладом успішних змін в країні. Основана мета реформи – суттєве зниження корупції під час закупівель за публічні кошти, досягнення максимальної ефективності та економії. Успішна реалізація проекту має повернути довіру бізнесу до держави та стимулювати його до участі в держаних тендерах.

Головний принцип системи *ProZorro* – «всі бачать все». Тепер бажаючий може дізнатися хто, що і як закуповує за кошти платників податків. Пересічний громадянин можете відслідкувати, що саме закуповує районна поліклініка чи школа, до якої ходять його діти [6].

Система *Prozorro* здобула міжнародне визнання та показала всьому світу, що позитивні зміни в Україні вже є, і що ми на вірному шляху в подоланні корупції. Разом з тим, не зважаючи на помітні успіхи в реформуванні державного управління в Україні, існують проблеми такі, як недостатній рівень компетентності чиновників, відсутність мотивації до проведення реформ, корумпованість чиновників та недостатнє прагнення до прогресивного руху національної економіки. Внаслідок чого в даний час маркетинг у публічному секторі в Україні застосовується вкрай мало. Основними методами оцінки публічного маркетингу є його економічна та соціальна ефективність. У зарубіжній практиці, навпаки, багато державних послуг використовують маркетингові інструменти, які керуються ринковою орієнтацією.

У країнах з розвиненою демократією накопичено великий досвід успішного реформування державного управління, розглянемо більш детально деякі приклади західних країн. Новітній підхід у діяльності органів влади використовується багатьма розвинутими країнами світу, зокрема, США та країнами ЄС. Підхід взаємодії суб'єктів публічного адміністрування та приватних торговельних підприємств вперше був впроваджений у діяльності органів влади Сполученими Штатами Америки в 1970-х роках. Для потреб державних органів почали залучати методи бізнесу – планування і управління, котрі раніше використовувались тільки для задоволення потреб споживачів приватними організаціями.

Європейський і світовий досвід свідчить, що місцеві проблеми можуть ефективно вирішуватись тільки на місцевому рівні. Держава ніколи не дійде до проблем кожного села чи

міста, кожної вулиці чи двору. Обрати шлях децентралізації – це зробити великий крок процвітання держави, адже він передбачає передачу повноважень вирішувати місцеві проблеми на низовий, базовий рівень, рівень громад. Також стимулює забезпечення їх власними фінансовими ресурсами, які зроблять їх спроможними ці проблеми вирішувати.

Таким чином, досвід державного управління інших держав починає використовуватися в Україні на національному та регіональному рівнях. Така тенденція формує соціокультурний контекст. Доцільно використовувати моделі вдосконалених механізмів публічного управління на основі міжнародного досвіду.

Отже, здійснений у ході дослідження теоретико-методологічний аналіз ефективного управління, дозволив ідентифікувати основні параметри, які забезпечують формування потенціалу України як самостійного геополітичного гравця з відповідним рівнем ідентичності.

Метою переходу Держави до активного зростання є забезпечення високого життєвого рівня населення сьогодні та пролонгованого на декілька поколінь уперед на основі збалансованого розв'язання проблем соціального та економічного розвитку, збереження навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу, оздоровлення населення країни. Все це можливо досягти за допомогою маркетингу в публічному управлінні. Саме тому, розробка маркетингової стратегії, довгострокових програм соціально-економічного розвитку та охорони здоров'я в контексті європейського вектору має базуватись на таких принципах:

- пріоритетність національної культури національних інтересів, та національної ідентичності у загально цивілізаційному просторі міждержавного співтовариства;
- результати господарської діяльності повинні суттєво перевищувати рівень заподіяної шкоди навколишньому середовищу;
- всі реформи повинні спрямуватися на утвердження засад гуманізму, демократії та цінностей громадянського суспільства;
- співпраця приватних торговельних підприємств і державних організацій повинна створювати надійну людино-орієнтовну систему взаємовідносин.

ВИСНОВКИ

У роботі проведений аналіз сутності публічного маркетингу та його вплив на взаємодію державних організацій з суспільством, проаналізовано Європейський досвід та Український приклад реформування державного управління, орієнтованого на потреби суспільства. Запропоновано принципи розробки маркетингової стратегії з орієнтацією на потреби суспільства.

У роботі виконаний аналіз стану функціонування маркетингу в системі публічного управління та його вплив на задоволення потреб суспільства. Виявлено основні фактори, що впливають на взаємодію суспільства з пу-

блічними організаціями. Розглянуто підходи до реформування публічного маркетингу на прикладі України та західних держав.

Таким чином, можна підсумувати, що на сьогоднішній день успішна взаємодія діяльності приватних підприємств і державних організацій повністю залежить від вдосконалення управлінських процесів шляхом використання інструментів маркетингу. Рациональне поєднання цілей управлінського апарату та якості обслуговування потреб громадян створить налагоджену систему публічного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Kotler, Ph., Dubois, B., & Manceau, D. (2004). *Marketing Management* (11th ed.). Paris: Pearson Education.
2. Meffert, H., Burmann, C., & Kirchgeorg, M. (2008). *Marketing*. Wiesbaden: Grundlagen marktorientierter Unternehmensführung. doi: [10.1007/978-3-658-02344-7](https://doi.org/10.1007/978-3-658-02344-7)
3. Blair, T. (2002). *The Courage of Our Convictions: Why Reform of the Public Services is the Route to Social Justice*. London: Fabian Society.
4. Traverse, O. (2006). Politychne liderstvo. Poniattia, dyskurs, praktyka [Political leadership. Concept, discourse, practice]. *Viche, 18*. Retrieved from <http://veche.kiev.ua/journal/332> (in Ukrainian) [Траверсе, О. (2006). Політичне лідерство. Поняття, дискурс, практика. *Віче, 18*. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/332>].
5. Dwyer, F. R., Schurr, P. H., & Oh, S. (1987). Developing Buyer-Seller Relationships. *Journal of Marketing, 51*(2), 11–27. doi: [10.2307/1251126](https://doi.org/10.2307/1251126)
6. Prozorro. (2017). *The Official Resource on Public Purchasing in Ukraine*. Retrieved October 20, 2017, from <https://prozorro.gov.ua/en/about>
7. Kohli, A. K., & Jaworski, B. J. (1990). Market Orientation: The Construct, Research Propositions, and Managerial Implications. *Journal of Marketing, 54*(2), 1–18. doi: [10.2307/1251866](https://doi.org/10.2307/1251866)

